

Meervoudige uitdrukking (stapeling) van negatie, vooral in het Nederlands

P.C. Paardekooper (†)¹

OVERZICHT

- 0. STUDIEOBJEKT, STUDIEMETODE EN SAMENVATTING
- 0.1. Taal en tekst
- 0.2. Rekonstruktie van oud dialekt uit oude teksten plus conservatieve oude dialekten
 - 0.2.1. Twee hinderende elementen bij de rekonstruktie van *niet*-woordkoppels in mnl dialekten
 - 0.2.1.1. Latijnse dwaling: geen dubbelzinnige “dubbele ontkenningen”
 - 0.2.1.2. Rijmeisen boven de latijnse spraakkunst
- 0.3. Samenvatting
 - 0.3.1. Minstens drie woorden *nie*
 - 0.3.2. Beschrijving: eerst taal, dan tekst

¹ Ik bedank voor inlichtingen Boudewijn van den Berg (Hebreeuws), Zandra Bezuidenhout (Afrikaans), Rients de Boer (Fries), Henk Bos (geschiedenis algebra), Cor van Bree (tsjechische en poolse spraakkunst), , Renaat de Clerck (Poperings), Roland Desnerck (Oostends), Jo van Diepen (Westfries), Lo van Driel (Zeeuws), Eric Duvoskeldt (Pikardisch), Siebren Dyk (Fries), Lenelle Foster (Afrikaans), Dirk Geeraerts (*niemand niet* in nederlandse woordenboeken), Jan Goossens (isoglos limburgs *doobde* enz.), Klaas van den Hoek (foto handschrift *Sang* van Hoof), Ad Leerintveld (Huygens), Odo Leys (Oostvleters), Kennie Louwes (Oudnederlands), Corine de Maijer (bijbelvertaling), Albert Megens (Es), Jan Naaijkens (Beeks), Heilna du Plooi (Afrikaans), Fritz Ponelis (Afrikaans), Johan Rooryck (franse *niet*-woorden), Marie Roux (Afrikaans), Madeleine van Strien (franse *niet*-woorden), Cor en Jos Swanenberg (*geniemes*), Ingrid Tiekens-Boon van Ostade (18e-eeuwse Engelse spraakkunsten), André Vallaeys (Poperings), Arjen Versloot (Fries), Leen de Vink (Kattekezes), Willy Wellekens (Leuvens).

1. *NIE(T)* ZELF, *NIET*-WOORDEN EN *NIET*-WOORDKOPPELS

1.1. *Nie(t)* zelf

1.1.1. Indeling: minstens drie soorten *nie(t)*

1.2. *Nie(t)*-woorden

1.2.1. Een speciale woordsoort

1.2.2. Een vreemd soort aanvulling tussen *nie*¹ en *nie*²

1.3. *Nie(t)*-woordkoppels

1.3.1. Indeling van alle taal- en tekstkoppels

2. TAALBESCHRIJVING

2.1. De dialecten van het Nederlands

2.1.1. Het Aarschots (P 025) [± 1920]

2.1.2. Het Antwerps (K 240) [± 1900]

2.1.3. Het Es (K 171) [± 1960]

2.1.4. Het Oers (L 224) [± 1920]

2.1.5. Het Hogerheis (I 120a) [± 1960]

2.1.6. Het Tilburgs (K 183) [± 1980]

2.1.7. Het Geraardsbergs (O 228) [± 1970]

2.1.8. Het Lapscheurs (I 124) [± 1980]

2.1.9. Het Poperings (N 067) [± 1950]

2.1.10. Het Oostends (H 016) [± 1940]

2.1.11. Het Zeeuws [± 1930]

2.1.12. Het Zuidhollands (E 204) [± 1609 en ± 1913]

2.1.13. Het Utrechts (E 192) [± 1709 en ± 1905]

2.1.14. Het Bommelerwaards (K 117?) [± 1904]

2.1.15. Het Noordwest-Veluws [1904]

2.1.16. Het Noordhollands [1655 en ± 1897 – 1960]

2.1.17. Het Gronings [± 1910]

2.1.18. Het Fries [± 1960 – ± 2004]

2.1.19. Westfries, Gronings en Fries

2.1.20. Ruimtelijke verschillen in Vlaanderen en Brabant?

2.2. Het ABN: twee types

2.2.1. Synchron: taal en tekst

2.2.1.1. *Nóóit geen, nérgens geen* en *niemand geen*

2.2.1.2. *Niks geen* ‘helemaal niks’

2.2.2. Diachroom

- 2.2.2.1 De etymologie van *negeen/geen*
- 2.2.2.2 Het ontstaan van vaak onsplitsbare groepen op *geen*: *nergens geen* enz.
- 2.3. Het Afrikaans [± 1990]
 - 2.3.1. *Nie*¹ en *nie*²
 - 2.3.2. *Nie*³
 - 2.3.3. Kombinaties van *nie*-woorden
 - 2.3.4. Afrikaans *geniemand* / *niemand g'n genêrens* enz.
 - 2.3.5. Afrikaans /xə/ en /xən/

3. TEKSTBESCHRIJVING EN DIALEKTREKONSTRUKTIE

- 3.1. Materiaal
 - 3.1.1. Fatale navolging van een latijnse spraakkunstregel: geen dubbele ontkenningen
 - 3.1.2. Tussen taal en poëzie komen *niet*-woordkoppels binnen
 - 3.1.2.1. Eén van de *niet*-woorden wordt rijmwoord
 - 3.1.2.2. Een zinsdeel met *gheen*- eindigt op één rijmwoord
 - 3.1.2.3. Konklusie
 - 3.1.3. Drie diachrone ontwikkelingen, vooral in de Randstad
 - 3.2. Het Middelnederlands
 - 3.2.1. Limburg
 - 3.2.1.1. Het Luikse Diatessaron [1291 – 1300] (± 5.000 regels)
 - 3.2.1.2. Veldeke, de *Sint-Servaes Legende* [1470 – 1475] (6.230 regels)
 - 3.2.2. Vlaanderen
 - 3.2.2.1. Het Gruuthuse-handschrift
 - 3.2.2.2. Rekonstruktie van de autograaf van Reynaert I [± 1200 (?)] (3.469 regels)
 - 3.2.2.3. Damme/Brugge: Maerlant [± 1230 – ± 1300] (62.085 regels)
 - 3.2.2.4. Brugge: de Walewein [1350] (11.202 regels)
 - 3.2.2.5. Assenede: Diederick van Assenede, *Floris ende Blancefloer* [± 1260?-1340] (3.974 regels)
 - 3.2.2.6. *Ferguut* [1340 – 1350] (5.604 regels)
 - 3.2.2.7. Rekonstruktie van de autograaf *Vanden Levene Ons Heren* [± 1360 – 1370] (bijna 5.000 regels)
 - 3.2.3. Brabant
 - 3.2.3.1. Antwerpen (?): Hadewijch [± 1210 – ± 1260] (ruim 12.000 regels)

- 3.2.3.2. Antwerpen: Jan Boendale, *Der Leken Spieghel* [1325 – 1330] (± 15.000 regels)
- 3.2.3.3. Brussel: de *Bliscapen* [± 1445 en ± 1445] (3.814 regels)
- 3.2.4. Holland
 - 3.2.4.1. Hildegarsberch [± 1340 – 1408] (21.902 regels)
 - 3.2.4.2. Dirc van Delf [1404 en 1480] (± 8.000 regels)
 - 3.2.4.3. Dirc Potter [1400 – 1500] (11.138 regels)
- 3.3. Het 16e-eeuws
 - 3.3.1. Vlaanderen
 - 3.3.1.1. Brugge: Everaert [1508 – 1534] (16.430 regels)
 - 3.3.2. Holland
 - 3.3.2.1. Haarlem
 - 3.3.2.1.1. Coornhert [± 1540 – 1590] (23.287 regels)
 - 3.3.2.1.2. Trou Moet Blijcken [± 1550 – ± 1630] (± 88.000 regels)
 - 3.3.2.3. Haarlem: Spiegel [1549 – 1612]
- 3.4. Het 17e-eeuws: vooral proto-ABN en ABN
 - 3.4.1. Delft [± 1609]
 - 3.4.2. Amsterdam: Hooft, Vondel en Coster tegenover Bredero
 - 3.4.2.1. Hooft [vanaf 1600]
 - 3.4.2.2. Vondel [1620 – 1668]
 - 3.4.2.3. Coster [1612 – 1648] (± 13.500 regels)
 - 3.4.2.4. Bredero [± 1610 – ± 1620] (± 26.000 regels)
 - 3.4.2.4.1. De teksten: enkel poëzie
 - 3.4.2.4.2. Van tekst naar taal
 - 3.4.3. Den Haag
 - 3.4.3.1. Huygens [1607 – 1687] (± 20.000 regels)
 - 3.4.3.1.1. De teksten: enkel poëzie
 - 3.4.3.2. Westerbaen [1599 – 1670] (± 30.000 regels)
 - 3.4.3.2.1. De teksten: enkel poëzie
 - 3.4.3.3. Huygens en Westerbaen: van tekst naar taal
- 3.4.4. Amsterdam (Bredero) en den Haag (Huygens)
- 3.5. [Na 1700]
 - 3.5.1. Langendyk [1683 – 1756]
 - 3.5.2. Spraakkunstenaars, stijlboekschrijvers en woordenaars
 - 3.5.2.1. Weiland [1805]
 - 3.5.2.2. Matthijs de Vries [1882]
 - 3.5.2.3. Stijlboeken [na 1939]
 - 3.5.2.4. De ANS [1997]

4. HET DUI TS
 - 4.1. Het Nederduits
 - 4.1.1. Materiaal
 - 4.1.2. Buitenbouw
 - 4.1.3. Binnenbouw
 - 4.1.4. Nederduits en Nederlands: vrijwel hetzelfde systeem
 - 4.2. Het Hoogduits
 - 4.2.1. Historisch overzicht
 - 4.2.2. Reeksvormers die in alle patronen passen
 - 4.2.2.1. *Kein/nicht ... nicht ...*
 - 4.2.2.2. *Nicht ... nicht ...* is ww-patroondeel
 - 4.2.3. Groepen die alleen ww-patroondeel kunnen zijn
 - 4.2.3.1. Syntaktische regels
 - 4.2.3.1.1. Kontakt tegenover scheiding in de afwisseling van stapeling en ontstapeling
 - 4.2.3.1.2. Het aandeel van de kontaktgevallen
 - 4.2.3.1.3. Besluit: het Duits heeft vrijwel hetzelfde systeem gehad
5. HET ENGELS
6. DE VERHOUDING TUSSEN nie^2 EN nie^3
 - 6.1. Nie^2 en nie^3 vormen in het Afrikaans een aanvulling
 - 6.2. Het ontstaan van nie^3 uit nie^2 : is nie^3 het tweede lid van een reeksvormer?
 - 6.2.1. Pauwels z'n opvatting
 - 6.2.2. Nie^2 ... nie^3 als reeksvormer
 - 6.2.3. Andere overeenkomsten tussen nie^2 en nie^3

BIBLIOGRAFIE

- BIJLAGE 1:** voorbeelden van *nie*-kombinaties in geschreven teksten
- BIJLAGE 2:** systematisch overzicht van *niet*-woordkoppels in de Nederlandse literatuur
- BIJLAGE 3:** voorbeelden van *niet*-woordkoppels in het Duits

0. STUDIEOBJEKT, STUDIEMETODE EN SAMENVATTING

Ons studieobject zijn *niet*-woordkoppels in oude en moderne dialecten. *Niet*-woordkoppels zijn combinaties tussen *nie*¹-woorden onderling (bv. *nooit ... niemand*) in contact of op afstand of tussen *nie*¹-woorden en *nie/geen* (bv. *niemand nie, nooit geen*).²

Studie van *niet*-woordkoppels moet beginnen met die van *nie(t)*, en met die van het begrip *niet*-woord en die van *niet*-woordkoppel in hun uiteenlopende syntactische mogelijkheden. De foneemcombinatie /ni/ of /nit/ heeft minstens drie syntactische varianten, het begrip *nie(t)*woord is voorlopig syntactische moeilijk te definiëren, maar met “plaatsbaarheid van *ne/en* voor de *pv*” komen we in oudere teksten een heel eind, en met “verbindbaarheid met een vorm van *hoeven*” bij modernere.

Niet-woordkoppels zijn combinaties van minstens twee *nie(t)*-woorden in contact of op afstand. Daarna begint het probleem van de indeling van die koppels. De grote massa heeft *nie(t)* of *geen* als tweede lid (bv. *niemand nie* of *nergens geen*), maar enkele eindigen op een ander *nie(t)*-woord (bv. *niemand nooit* of *nooit nergens*). Die tweedeling lijkt tamelijk willekeurig, en eist dus in wat volgt een rechtvaardiging.

Bij de beschrijving moet telkens zoveel mogelijk die van de taalfeiten voorafgaan, al was het alleen maar vanwege de soms aanwezige ondervraagbaarheid of uitvoerigheid. Pauwels z'n voorbeeldige beschrijving van het Aarschots is heel belangrijk voor *niemand nie/nergens geen*; er blijkt uit hoeveel we missen als we ons enkel met tekstfeiten bezig moeten houden. Is dat synchroon al een moeilijke zaak, diachroon wordt het natuurlijk nog erger, al was het alleen maar door de schaarste aan gegevens. Met veel voorbehoud kunnen we stellen dat door de tijd het aantal contactgevallen begint toe te nemen, en dat in het algemeen de koppels afnemen.

Om verschillende redenen is een hele beknopte bespreking van duitse *niet*-woordkoppels belangrijk; het duitse systeem is met enkele kleine varianten gelijk aan het nederlandse. Ook het Engels heeft het gekend, maar gegevens daarin zijn uiterst schaars, al zijn ze in dat taalgebied later en minder intensief bestreden.

Bij de indeling komt allereerst *nie ... nie* apart te staan, omdat het zn-, bwbn- en ww-patroondeel kan zijn. Alle andere koppels zijn beperkt tot ww-patronen;

² Het nevensch. vw *no/noch* volgt hele aparte wetten, en valt daarom buiten dit onderzoek.

de grote meerderheid eindigt op *nie/geen* en is beperkt. Een paar eindigen op een ander *niet*-woord (bv. *nooit ... niemand*) en zijn niet beperkt.

Een syntactisch unikum verdient speciale aandacht: enkele koppels op *geen* zijn over twee zinsdelen gespreid, zoals *nooit* en *geen* in:

(ik) (heb) *„absoluut nooit, geen kikkers {gezien}*

0.1. TAAL EN TEKST

Oud- en middelnederlandse teksten zijn geen fonologisch genoteerde zinnen uit oude dialecten, maar hebben juist de bedoeling om de plaatselijk beperkte verstaanbaarheid te overbruggen, en begrijpelijk te zijn in een groot deel van ons taalgebied, en vaak zelfs daarbuiten, dus in wat nu het duitse taalgebied heet; de Leidse Willeram is een voorbeeld. Er zijn dus grote verschillen geweest tussen oud- en middelnederlandse dialecten en teksten. Die laatste hebben een eigen kunstmatig systeem gekend, dat deels verschilde van die van de dialecten van de schrijvers en dat waarschijnlijk oostelijke elementen bevatte. Bovendien was dat kunstmatige tekstsysteem door de regels van het kerklatinse beïnvloed, want veel van onze klerken hebben bijzonder intensief dat “heilige” Kerklatin leren lezen, schrijven, zingen en bidden, en dat is in veel opzichten het voorbeeld geworden voor lezen en schrijven van de onheilige “volkstal”, die daarmee wat prestige kreeg. Maar dat vergrootte eveneens de afstand tussen taal en tekst.

0.2. REKONSTRUKTIE VAN OUD DIALEKT UIT OUDE TEKSTEN PLUS KONSERVATIEVE OUDE DIALEKTEN

Het is dus erg gewaagd om zonder voorbehoud uit oude teksten *niet*-woordkoppels uit een mnl dialect te reconstrueren. Ongetwijfeld hebben die teksten een aantal dingen gemeenschappelijk gehad, maar er is een tweede hulpmiddel nodig: konservatieve oude dialecten. Dat zijn bij ons vooral zuidnederlandse, die veel oude elementen bewaard hebben, die al in de negentiende eeuw fragmentarisch beschreven zijn, zowel in de grote ankête-Willems als in een reeks voortreffelijke woordenboeken als die van de Bo (Westvlaams), Joos en Teirlinck (Oostvlaams), Schuermans (algemeen Zuidnederlands). Uit de vergelijking van feiten uit konservatieve

zuidnederlandse dialecten en uit mnl teksten zijn door een voorzichtig beleid elementen te rekonstrueren uit mnl dialecten, met name ondubbelzinnige *niet*-woordkoppels.

0.2.1. Twee hinderende elementen bij de rekonstruktie van *niet*-woordkoppels in mnl dialecten

0.2.1.1. Latijnse dwaling: geen dubbelzinnige “dubbele ontkenningen”

De latijnse spraakkunst richtte zich op teksten, niet op talen. “Taalonvolmaaktheden” – waaronder dubbelzinnigheid – moesten in teksten dus “verbeterd” worden, en sommige nederlandse schrijvers (en later spraakkunstenars) namen dat idee over, dat in veel moderne voorschriften nog altijd als fonologische suggestie aanwezig is: *noch/nog*, *want/wand*, *have/haven*, *joul/jouw*, *vertelt pv/verteld vd* enz., *ik bind/hij bindt* enz. enz.

Bij *niet*-woordkoppels was er een syntaktische “dubbelzinnigheid”: *niemand niet* (*nemo non*) kon als stapeling betekenen ‘absoluut niemand’ maar ook – niet stapelend – ‘niemand niet’ oftewel ‘iedereen wel’ – en dat ging niet³. Sommige nederlandse schrijvers vermeden dus met opzet zulke *niet*-woordkoppels, sommige vertalers vonden ze niet in hun latijnse teksten. Van belang is dus dat we (meestal langs indirecte weg) proberen te achterhalen wat de nederlandse schrijver of vertaler over die zaak dacht.

0.2.1.2. Rijmeisen boven de latijnse spraakkunst

Poëzie eist bovenal rijmwoorden, en dat kunnen ook leden zijn van *niet*-woordkoppels: *niet*, *geen*, *nimmermeer* enz. Een dichter kan dus aan een noodzakelijk *niet*-woord een tweede toevoegen, alleen terwille van een rijm:

Wiens opynie [...]

Noch by leerynghe/noch met justicie

niet ghebrecken en can jn *gheender* manieren ‘niet’ (514.547v)(RIJM)

In gheender manieren (dat rijmt op *regieren*) is een stoplap, waarvan *gheender* samen met *niet* een koppel vormt, maar zonder stapeling. Ook semantisch is het dus leeg; het type moet buiten ons onderzoek blijven.

³ In het ABN verhindert de klemtoon dubbelzinnigheid: *niemand niet* ‘absoluut niemand’ tegenover *niemand níet* ‘iedereen wel’.

0.3. SAMENVATTING

0.3.1. Minstens drie woorden *niet*

De foneemkombinatie /ni/ (met /nit/ als variant) heeft minstens drie syntactische mogelijkheden (aangeduid met verheven cijfers):

1. *nie*¹ is het “gewone” *niet* in mededelende zinnen:

ik kom *niet*
ze werkt *niet* langer

In het ABN is het definieerbaar als: *niet* is een van de woorden die in mededelende zinnen mogelijk worden met behulp van *hoeven*:

(je) (hoeft) *niet* meer te komen
(dat) (had) *niet* {*gehoefd*}

Er zijn een stel andere woorden die onder die definitie vallen: *niks*, *niemand*, *geen*, *nergens* enz.; die heten *niet*-woorden.

2. *nie*² is alleen dialektisch: het is het *niet* dat je na een *niet*-woord kunt (of moet) zetten:

(ik) (heb) *niemand nie*² {*gezien*}

3. *nie*³ is eveneens alleen dialektisch: het is het *niet* dat in de uitloop moet staan, het “afrikaanse” *niet*:

(ek) (het) jou *nie*¹ {*gesien*} *nie*³

*Nie*¹ vormt een soort aanvulling met *geen*¹ en *nie*² met *geen*²: ze hebben ongeveer dezelfde verbindbaarheid maar kunnen mekaar zelden vervangen:

(ik) (vind) *geen*¹ boeken
*niet*¹ boeken (uitg.)

(hij) (komt) *niet*¹
*geen*¹ (uitg.)

(hij) (komt) nooit *niet*²
(hij) (heeft) [nooit *geen*² geduld]

0.3.2. Beschrijving: eerst taal, dan tekst

Bij de beschrijving komen eerst taalgegevens aan bod, omdat we daar vaak over regels beschikken. Een hele enkele keer zijn die door ondervraging vervolledigbaar. Hier krijgen we synchrone systemen. Met behulp van die taalfeiten onderzoeken we tekstgevallen die uiteraard een diachroon overzicht kunnen geven. De voornaamste strekkingen zijn inkrimping van de mogelijkheden van de koppels, en groei van de contactgevallen, soms naar eenwoordigheid: *niemen ... niet > niemen nie > niemenie*.

1. NIET ZELF, NIET-WOORDEN EN NIET-WOORDKOPPELS

1.1. NIE(T) ZELF

Omdat er zoveel syntactisch verschillende woorden *nie(t)* zijn, kun je ze onmogelijk in één definitie vangen. Van belang is hier wel de waarneming dat ons taalgebied (en het friese) minstens drie uitspraakvarianten kent: die met een *t* aan het eind (fries *net*, oostnederlands *neet* enz.), die zonder *t* en zonder assimilatie van een volgende */z/* (*nie zal*, *nie zuinig* enz.) en die zonder *t* maar met assimilatie van zo'n */z/* (*nie sal*, *nie suinig* enz.). Dat type zonder assimilatie kan een aanwijzing zijn dat */ni/* plaatselijk ontstaan is uit oudnederlands *ni* “voor de pv” en niet overal uit *nit*, *niwiht* enz. – Ik gebruik *nie* naast *niet*.

1.1.1. Indeling: minstens drie types *nie*

Er zijn minstens drie types *nie*; syntactisch zijn ze moeilijk in hun geheel te definiëren. We noemen ze *nie*¹, *nie*² en *nie*³.

A. *Nie*¹

*Nie*¹ is o.a. ABN; het is een nevensch. vw dat vaak in een reeks voorkomt, soms samen met *maar* en soms ook met *wel*:

nie Jan, *maar* Piet

nie Jan, *maar wel* Piet

Dialektisch, in het Afrikaans en in oudere teksten bestaat ook het koppel *niet ... niet*:

niet Jan *niet*, *maar* Piet

Ook in situatieverband komt *nie*¹ voor:

ik ben vandaag *nie* naar de vergadering geweest

Een dergelijke zin is beperkt tot situaties waarin sprake geweest is van het bijwonen van een vergadering.

*Nie*¹ kan zn-, bwbn- en ww-patroondeel zijn:

- zn-patroondeel: *geen* vlees *nie*, maar vis (*geen* en *nie* vormen een soort aanvulling)
nie Jan *nie*, maar Piet
- bwbn-patroondeel: *nie* zo klein *nie*, maar wat groter
- ww-patroondeel: *niemand* kan dat *nie* weten

B. *Nie*²

*Nie*² komt in veel dialecten voor, zo bv. in het Aarschots. Het heeft een *nie*¹-woord als oriëntatiepunt, maar daarbij horen regels (Pauwels 1958: 437v):

1. *nie*² komt daar altijd achter;
2. het heeft er wel een frekwent maar geen verplicht contact mee. Pauwels schrijft: “als de ontkenning aan het begin van een zin staat kunnen zinsdelen van allerlei aard tussengeschoven worden:

nooit heeft hij dat *niet* gedaan *nie*” (441)⁴

3. aarschots *nie*² is verplicht en niet-stapelend na *nooit*, *nievers*, *nieverans(t)* en *niemand*, maar fakultatief en stapelend na *niet/geen* en *niks* (vgl. MNW 4.2407vv). Afwezigheid van *nie*² verraadt “grote hartstocht” (Pauwels 1958: 451, noot 19c).

C. *Nie*³

1 Speciale eigenschappen

*Nie*³ is synchroon geen *niet*-woord, maar het heeft wel een verband met een voorafgaand *niet*-woord. Daarom bespreken we het hier toch. Een tweede oriëntatiepunt is z'n vaste zinsplaats: die na de eindgroep. Verder is het fakultatief en betekenisloos (Pauwels 1958: 450).

⁴ Voorbeeld 74 is een uitzondering:

ik zou mijn dochter toch *nooit* met zulke[n] lelijke vent *niet* laten trouwen (*nie*)

2. Verwantschap met *nie*² en *nie*¹.

Ik ben het eens met Pauwels (456v) dat *nie*³ uit *nie*² ontstaan moet zijn, maar ik ga niet akkoord met z'n verklaring: *nie*² kon als afsluitend element makkelijk "een algemeen ontkennend zinscliticum worden en ook optreden aan het einde van negatieve zinnen waarin geen cumulatief *nie*² zou voorkomen" (457). Eerder denk ik dat het ontstaan is uit *nie*¹ ... *nie*² als reeksvormer rondom een achter-pv:

dat ik hem *nie*¹ ken *nie*²
 ()
 omdat *niemand* het *nie*¹ ziet *nie*²
 ()

De al genoemde hoge frekwentie van een *nie*-woord dicht bij *nie*³ steunt die veronderstelling.

In aansluiting op Pauwels wijs ik op de verwantschap tussen *nie*³ en de twee andere *nie*'s. Met *nie*² heeft het de behoefte gemeen om aan te sluiten bij een woord ervóór: *nie*¹, *nie*² of een combinatie. Met *nie*¹ en *nie*² heeft het syntactisch gemeen dat het een woord helpt "omcirkelen":

*nie*¹ Jan *nie*² (zn)
*nie*¹ groot *nie*² (bwbn)
*nie*¹ gezien *nie*³.

Fonologisch heeft het de onbeklemtoonbaarheid met *nie*² gemeen.

De eigenschappen van de drie *nie*'s worden in de volgende tabel schematisch weergegeven⁵:

	syntactische eigenschappen				fonische eigenschappen		betekenis
	nev. vv	eerste oriëntatiepunt	tweede oriëntatiepunt	aard voorkomen			
				verplicht	fakultatief	beklemtoonbaarheid	soms stapelend
<i>nie</i> ¹	+	voor zn, bwbn enz.	-	-	+	+	ontkennend
<i>nie</i> ²	-	na <i>nie</i> ¹ -woord	-	deels +	deels +	-	soms stapelend
<i>nie</i> ³	-	na <i>nie</i> ¹ of <i>nie</i> ² -woord	ww eindgroep	-	+	-	-

⁵ Zie verder 6.2.1.

1.2. *NIE(T)*-WOORDEN

1.2.1 Een speciale woordsoort

Nie(t)-woorden zijn – zoals vaker gezegd – een speciale, aparte woordsoort die niet past tussen de andere:

onbep. vn	onbep. 'vn'	bw (!)	nev. vw	lw
<i>niemand</i> , niks	<i>nergens</i> , <i>nooit</i>	<i>amper</i>	<i>noch</i> , <i>nie</i>	<i>geen</i>
		<i>maar</i> 'en niet meer'	<i>en</i>	<i>een</i>
			<i>of</i>	

Zo zijn *niemand* en *iemand* allebei onbepaalde woorden, maar alleen *niemand* is bovendien *nie*-woord. Die aparte positie bemoeilijkt ook het definiëren ervan: voor het ABN is de hulp nodig van *hoeven*.

Bij *nie*¹ zijn twee uitbreidingen mogelijk met een aantal verwante woorden:

1. *nie*¹ + *nie*² + *nie*³;
2. *nie*¹ + *nooit*, *nergens*, *niemand*, *maar* 'niet meer als' enz.

De eerste groep hebben we – zonder definitie – zoëven besproken; de tweede levert grote definitie-problemen. Dat is met name het geval bij beklemtoonbare woorden die in het ABN in mededelende zinnen een vorm van *hoeven* mogelijk maken:

dat *hoeft geen* bezwaar te zijn
niemand zou me dat *hoeven* te zeggen
om *nergens* voor te *hoeven* wachten

ik denk *niet* dat dat *hoeft*

In bepaalde vraagzinnen maakt onbeklemtoond *wel hoeven* mogelijk:

hoeven we onze agenda *wel* mee te brengen bij dat proefwerk?

Ook dat *wel* (met als betekenis 'nee toch zeker') valt dus onder deze *niet*-woorddefinitie.

Maar in oudere teksten en in sommige konservatieve dialecten is toevoegbaarheid van *ne/en* heel vaak een bruikbaar hulpmiddel:

ic *en* vont *gheen* hulp
k *en* zien da *niewers*

1.2.2. Een vreemd soort aanvulling tussen *nie*¹ en *nie*²

Die twee woorden vormen een soort aanvulling omdat ze grotendeels dezelfde grammatikale waarde hebben, maar mekaar bijna nooit kunnen vervangen:

ik ben *geen* ziek geweest (uitg.)

ik heb *niet* (*een, één*) boek gelezen (uitg.)⁶

1.3. NIE(T)-WOORDKOPPELS

1.3.1. Indeling van alle taal- en tekstkoppels

Met enig voorbehoud lijkt de volgende indeling een goed uitgangspunt:

A. Buitenbouw, syntagmatiek

Bijna alle koppels kunnen enkel voorkomen binnen een ww-patroon, maar *nie ... nie ...* is een uitzondering: dat is een reeksvormer, want die kan zn-, bwbn- en ww-patronen verbinden, en ook losse woorden in bv. *nie op maar onder*:

zn-patroondeel: *nie* jullie Jan *nie*, maar onze Piet

bwbn-patroondeel: *nie* erg groot *nie*, maar vrij klein

ww-patroondeel: *nie* spitten *nie*, maar enkel wieden

De overblijvende koppels hebben bij hun buitenbouw enkel gemeen dat ze binnen eenzelfde ww-patroon voorkomen:

ik geloof *nooit* dat er *niemand* zal komen (twee ww-patronen, geen koppel)

ik geloof dat er *nooit niemand* zal komen (één ww-patroon, wel een koppel)

ik geloof *nie* dat er *niemand* komt (geen koppel)

ik geloof dat er *niemand nie* komt (koppel)

Er is bv. een vaste onderlinge volgorde; het eerste *niet*-woord gaat vooraf (syntagmatiek), het tweede is paradigmaloos (paradigmatiek).

⁶ Vgl. met syntaktisch vorm- en betekenisverschil:

ik heb Jan *niet* gezien (reactie op bv. *heb je Jan niet gezien?*)

ik heb *geen* Jan gezien (idem, of: 'geen enkele Jan')

B. Buiten- plus binnenbouw, syntagmatiek

De overblijvende koppels (*niemand ... nooit* en *niemand ... nie*) verschillen doordat het eerste twee volgordes kent (ook *nooit ... niemand*), en een minimaal verband tussen de leden heeft, terwijl *niemand nie* enkel deze ene volgorde kent. Semantisch korrespondeert daarmee dat het eerste wel onderlinge stapeling kent van de leden ('absoluut niemand' + 'absoluut nooit'), terwijl het tweede *nie* (meestal) een stapeling is van het voorafgaande *niemand*.

C. Binnenbouw, paradigmatick

De paradigmatick van de binnenbouw steunt de splitsing onder B; bij *niemand ... nooit* is er geen andere paradigmatische beperking als bij *niemand* alleen en bij *nooit* alleen, maar bij *niemand ... nie* is *nie* paradigmaloos; *niemand ... geen* is immers een soort aanvulling.

D. Konklusie van de hoofdafdeling

De hoofdafdeling ziet er dus als volgt uit:

1. Reeksvormers: *nie ... nie*: zn-, bwbn- en ww-patroondeel;
2. Koppels die beperkt zijn tot een ww-patroon
 - a. Leden van koppels zonder beperkingen
syntagmatisch: geen vaste onderlinge volgorde
paradigmatisch: geen beperking binnen koppel
 - b. Leden van koppels met beperkingen
syntagmatisch: vaste onderlinge volgorde
paradigmatisch: paradigmaloos *nie/geen* als laatste lid

2. TAALBESCHRIJVING

2.1 DE DIALEKTEN VAN HET NEDERLANDS

We gaan nu in onze dialekten en in het Fries onderzoeken, welke *niet*-woordkoppels ze bewaard hebben, en welke aan de beschrijver ontsnapt zijn, dan wel verdwenen uit het dialekt. De basis geeft de indeling van alle taal- en tekstkoppels in 1.3.1.

2.1.1 Het Aarschots (P 025) [± 1920]

De uitvoerigste en knapste beschrijving van *niet*-woordkoppels is van Pauwels voor het Aarschots (1959). Z'n bedoeling is om de overeenkomst te laten zien tussen aarschots (nederlands) en afrikaans *nie*³ (die bewijst dat het afrikaanse systeem een europese afkomst heeft), maar hij geeft ook over *nie*² en *nie*¹ een overvloed aan materiaal en aan regels, al ontbreekt uiteraard de beschrijving van het type 1.3.1.D2a. Daarom beginnen we met het Aarschots.

a. *Nie*¹/*geen*¹ ... *nie*² als zn- en *nie*¹ ... *nie*² als bwbn-patroondeel

Van *nie*¹ en *nie*² als zn-patroondeel heb ik geen voorbeeld bij Pauwels kunnen vinden, wel van *nie*¹ dat met het *nie* daarachter een koppel vormt. Maar dat kan zowel *nie*² als *nie*³ zijn; dat hangt af van de plaats, waar je *geweest* enz. in kunt voegen:

in de kerk *nie*² geweest
in de kerk geweest *nie*³

Pauwels z'n voorbeeld laat dat onbeslist:

de koster is *niet*¹ in de kerk *nie* (438)

Bij *geen* ... *nie* zijn z'n voorbeelden ondubbelzinnig:

hij heeft *geen*¹ woord *niet*² gesproken *nie*³ (453)
daar was *geen*¹ levende ziel *niet*² op straat *nie*³ (450)

Ook van *nie*¹ ... *nie*² als bwbn-patroondeel zijn er geen voorbeelden, wel van *nie*¹ ... *nie*:

hij geraakt [*niet*¹ rond *nie*] (438)
maar houd de gazet [*niet*¹ averechts *nie*] (438)

Ook nu is er dubbelzinnigheid bij het tweede *nie*. Pauwels heeft het als *nie*³ bedoeld, maar de mogelijkheid van *nie*² blijft bestaan.

b. *Niet*-woordkoppels die alleen binnen ww-patronen voorkomen

We bespreken nu van 1.3.1 de types van D2b (2a valt weg, zoals we gezien hebben).

1. De koppels op *nəmiə* zijn niet onder te brengen, zolang we niet weten waar *nəmiə* tuishoort. Misschien is het een variant van *nie*².

2. De overblijvende koppels gaan allemaal op *nie/geen* uit, en de gebruiksregels geven een tweedeling:

- a. bij een groep is *nie*² (of een ander *niet*-woord) onmisbaar, meestal in contact maar soms op afstand (451), het zijn *nooit ... nie, nievers ... nie* (variant van *nergens, nieverans(t) ... nie*) en *niemand ... nie*.
- b. bij een tweede groep is *nie*² enz. mogelijk, maar misbaar; het gaat om *niks* en *niemendal*.

2.1.2. Het Antwerps (K 244) [± 1900]

Voor het Antwerps van een eeuw geleden hebben we Smout (1905) en Cornelissen en Vervliet (1899) met Cornelissen (1936 – 1938). Het eerste is een vrij korte spraakkunst van het Stadsantwerps, het tweede en het derde vormt met een vierde deel een uitstekend uitvoerig woordenboek van het Stadsantwerps plus dat van de Antwerpse Kempen, die onderling bijna niet verschillen.

A. Materiaal

De toevoeging van *nie*² schematisch:

	<i>geen</i>	<i>nie</i> ¹	<i>geen nəmiə</i>	<i>niks</i>	<i>niemand</i>	<i>nooit</i>	<i>nievers</i> enz.
Smout		-		-	+	+	
Cornelissen-Vervliet	-	-	+	-	+	+	+ ⁷

Plus en min betekenen resp. ‘steeds’ en ‘nooit’.

Waarschijnlijk kun je in het Stadsantwerps verplicht *nie*² na *niemand, nooit* en *nievers* – zoals in het Aarschots – door *nəmiə, geen* of een ander *niet*-woord vervangen. Voor de rest komen de stad Antwerpen en Aarschot volledig overeen bij *nie*², *niemand, nooit* en *nievers*; maar bij *niks* heeft het Stadsantwerps “nooit” en het Aarschots “soms” *nie*² of een ander *niet*-woord.

Cornelissen en Vervliet (1899: 60) schrijft: “De ontkennende woorden zijn meestal door *niet* (ni) gevolgd, *Ik heb niemand ni gezien; zijt gij nooit*

⁷ Dit gegeven staat onder *nergerans* en *nieverans*, maar één voorbeeld van de drie mist *nie*².

niet te Brussel geweest?” Maar “bij *niet*, *niks* (niets) en *geen* blijft *niet* weg, althans bij sommigen; die zeggen:

ik weet daar *ni* af te spreken
ze bezit *geen* roô duit *ni meer*”

Anderen gebruiken een slot-*ni*:

’t is *ni* waar *ni*
daar is *niks* aan te doen *ni*
’t is *geen* kleinigheid *ni*

Cornelissen (1936 – 1938: 191) konstateert: “Ook *geen* en *niks* worden overtollig gebruikt:

gij hebt *nooit geen*en tijd
gij hebt *nooit niks* gedaan”

Niemand, *nooit*, *nieverans* (*nievers*) hebben meestal *ni*, meestal (altijd?) in kontakt, maar achter *niet/geen* en *niks* is bij sommigen *ni*² uitgesloten, bij anderen is *ni* mogelijk, dat misschien *nie*² of *nie*³ is.

B. Regels

Er zijn blijkbaar varianten in de regels, maar de aard ervan is onduidelijk: is het plaats, tijd, of individu of helemaal een vrije variant?

1. *Geen/nie ... nie* als zn-patroondeel

Ik herhaal twee voorbeelden:

ze bezit *geen* roô duit *ni meer*
’t is [*geen* kleinigheid *ni*] (*ni*² of *ni*³?)

2. *Ni ... ni* als bwbn-patroondeel

Er is één voorbeeld:

’t is *ni* waar *ni* (*ni*² of *ni*³?)

3. Twee verschillende *niet*-woorden als ww-patroondeel:

a. *Niemand ni* enz.

Smout konstateert dat *niemand* en *nooit* “steeds” *ni* als versterking hebben, maar “versterking” betekent m.i. zoveel als ‘toevoeging’, en niet ‘semantische

versterking': de vertaling van twee voorbeelden geeft 'nooit' en 'niemand' en niet 'absoluut nooit' en 'absoluut niemand'. *Niet* en *niks* hebben die toevoeging "nooit" (1905: 112v). Daartegenover staat de genuanceerde waarneming van Cornelissen-Vervliet: op de *niet*-woorden volgt "meestal" *ni* (*niemand ni; nooit ni*), maar bij *geen, niet* en *niks* blijft *nie*² (enz.?) weg, tenzij bij *geen ... meer*⁸ (1899: 60).

b. *Nie*³

Eind-*nie* is niet algemeen. Bij de gebruikers valt soms niet uit te maken, of dat *nie*² of *nie*³ is; we hebben dat zoëven al gezien onder B1 en 2. Overduidelijk hebben we *nie*³ in:

daar is *niks* aan te doen *nie* (Cornelissen-Vervliet 1899: 60)

Ik hem da *nie* gezien *nie*

Hedde dieë slag *nie* gehoord *nie* (Cornelissen 1936 – 1938: 191)

c. Combinaties die eindigen op *nimeer, geen* of *niks*

Een oordeel over *geen roô duit nimeer* (Cornelissen-Vervliet 1899: 60) durf ik niet uit te spreken, waarschijnlijk is *nimeer* gewoon een variant van *ni*. *Nooit geen* en *nooit niks* zijn mogelijk, misschien stapelend en misschien met verplicht contact.

2.1.3. Het Es (K 171) [± 1960]

Voor het dialect van Es (Noord-Brabant) heeft Albert Megens heel veel hulp gegeven. Ik geef bewijsmateriaal, fonisch ongeveer in ABN-vorm.

A. *Geen*¹/*nie*¹ ... *nie*² als zn- en bwbn-patroondeel met fakultatief maar soms uitgesloten *nie*³:

ik ben *geen*¹ *schuffel nie*² kwijtgeraakt *nie*³, maar een schup
ge moogt *geen*¹ *verkes nie*² *meer* houwe *nie*³, maar alleen schaaap

's winters kunde *nie*¹ *lang nie*² buite werke *nie*³

dè 's *nie*¹ *mooi nie*² geweest *nie*³, da che dè cheld gehouwe het

ge het *nie*¹ *minder as vijf keer nie*² hard geschreeuwd

hij het *nie*¹ *meer zo lang nie*² geleefd

⁸ "Sommigen" gebruiken na *niet* enz. uitloop-*nie*³. – Waarschijnlijk is het stadsantwerpse systeem jonger als dat van het kempische Antwerps.

Totaal uitgesloten was hier *nie*³, waarschijnlijk door de invoeging van *as vijf keer* en *zo lang*:

ge het *nie*¹ minder as vijf keer *nie*² hard geschreeuwd *nie*³ (uitg.)
hij het *nie*¹ *meer zo lang* *nie*² geleefd *nie*³ (uitg.)

Uniek zijn voorbeelden met dubbel *nie*², waarschijnlijk weer door de invoeging van *as twee dage*:

*nie*¹ langer *nie*² as twee dage ben ik *nie*² ziek gewest

B. *Nie*³ + *niet*-woorden als ww-patroondeel

*Nie*² en *nie*³

Mogelijk waren o.a.:

nog *nooit* ben ik *nie* een week van huis *nie*² gewest

Dat is een gesplitste variant van *nie*¹ *een week* *nie*², met vooropgeplaatst *nooit* (Pauwels 1958: 441):

ik hem <i>niemand</i>		gezien	
ik hem <i>niemand</i>	<i>nie</i> ²	gezien	(<i>nie</i> ² versterkt)
ik hem <i>niemand</i>	<i>nie</i> ²	gezien	<i>nie</i> ³ (<i>nie</i> ³ verzwakt)
ik hem <i>niemand</i>		gezien	<i>nie</i> ³

Terwijl *nie*² duidelijk versterkt, verzwakt *nie*³ juist. Soms kan het een sterkere klemtoon krijgen als *nie*²; het is dan “een uitroepteken”, d.w.z. het versterkt het *niet*-woord ervoor (*niemand* enz.). Er ligt een verschil tussen gevallen zonder en met klemtoon op de vd's:

<i>níks</i>	<i>nie</i> ²	{geheurd}	
<i>níks</i>		{geheurd}	<i>nie</i> ³
<i>níks</i>		{gehéúrd	<i>nie</i> ³ maar wel gezién}
<i>níks</i>	{ <i>nie</i> ²	gehéúrd	<i>nie</i> ³ maar wel gezién}

Dat is dus een mogelijkheid waarvan we niet weten of Aarschot hem ook gekend heeft; Es heeft met het versterkende karakter bij dit type duidelijk een veel oudere fase bewaard, en in *gehéúrd nie* is *nie* zelfs tegenover *wel* een halve reeksvormer. Zo bezien is hier eigenlijk geen *nie*³ maar *nie*²: we zien hier de geboorte van *nie*³ voor ons.

C *Niemand* enz. + *nie*²/*geen*²

1 *Niemand/nooit/nergens/niks* en *nie*² zijn één zinsdeel, maar scheidbaar

Bij handhaving van de onderlinge volgorde (*niemand* enz. ... *nie/geen*) zijn de twee *niet*-woorden op alle plaatsen voor de eindgroep scheidbaar. *Niemand* enz. ... *nie* is één zinsdeel⁹:

*niemand nie*² (hee) me dè gezegd
nog *nooit nie*² (hè) 'k jou wat gevraagd
nergens nie kunde dè krijge
niks nie moete die nog geve

niemand kan dè *nie*² doen
niemand kan hier *geen*² hulp geve
niks mag d'r *nie*² tusse komme, of dè vlees bederft
nergens kunde dè *nie*² krijge
nog *nooit* ben ik *nie*² een week van huis *nie* gewest
ge (kunt) *nooit* al die beste *nie*² op enen dag verkope

2 *Niemand, nooit* en *geen* ... zijn niet één zinsdeel, maar zijn wel scheidbaar

Ze staan tegenover de scheidbare *niks* en *nergens*:

hij (het) *niemand* na het feest *geen* hand gegeve
hij (het) *niks geen* haast

hij (het) *nergens geen* hulp gekrege
hij (het) *nooit geen* hulp gevraagd

Ze staan tegenover onscheidbaar *niks* en *nergens*.

D. Combinaties van twee *niet*¹-woorden

Niemand enz. kan voor of achter de voor-pv:

niemand kan in die drukte met *niemand* nie prate
niemand (kan) hier *nergens* nog helpe
niemand (kan) bij hem *nooit* wat goed doen
niemand (het) over die klas *niks* te zegge

⁹ Waarschijnlijk in tegenstelling tot het Aarschots.

nerges in de kerk (heb) ik *niemand* gezien
nerges (heb) ik *nooit* hard hoeve te werke
nerges (heb) ik *niks* kunne vinde

nooit (het) ie tuis *niks* hoeve te doen
nooit (het) ie *nerges* hoeve te werke
nooit (het) ie *niemand* geholpe

Ook bij twee *nie*¹-woorden achter de voor-pv zijn er nergens problemen:

ik (heb) hier *nooit niemand* kunne vinde die hard werkte

Waarschijnlijk geldt hier weer de regel: alle plaatsen van *iemand*, *ooit* enz. zijn ook mogelijk voor *niemand*, *nooit* enz.

E. Groepen van drie of vier *nie*¹-woorden zijn probleemloos:

ik heb dè nog *nooit nerges niemand* zien doen
niemand heb ik dè nog *nooit nerges* zien doen

Ook *nie*² is hier toevoegbaar:

ik heb dè *nooit nerges niemand nie* zien doen

2.1.4. Het Oers (L 224) [± 1920]

De Bont geeft in z'n woordenboek *nerges nie* 'nergens', *niemes nie* 'niemand' en *nooit nie* 'nooit', waarin *nie* fakultatief is (1958: 428v). Dat zijn dus precies de drie woorden die ook in Vlaanderen fakultatief *nie* hebben, maar in Aarschot verplicht *nie*. In z'n *Klank- en Vormleer* vinden we een stel voorbeelden van *niet*-woordkoppels (1962: 464). Ze hebben of woordkontakt (bv. *niemand niks*) of zinsdeelkontakt (bv. *gee van baie niks werd*).

2.1.5. Het Hogerheis (I 102a) [± 1960]

Weijnen (1966: 323) citeert *nie*³ uit de *RND*:

da meugde nie nemen oek *nie*

2.1.6. Het Tilburgs (K 183) [± 1980]

In vRijen ([1993]) staat *nie*³ eveneens na *ok*:

Ge doe-g-ut ok nōot nie goet *ok ni*. 'Je doet het ook nooit goed'.

Ook het Aarschots kent *ook ni*. Pauwels spreekt hier niet van “expletief *nie*³”, maar van een expletieve woordgroep: *ook nie*. Wordt die woordgroep niet gebruikt, dan blijft het afzonderlijke *nie*³ altijd mogelijk. – Ook *toch nie* bestaat (Pauwels 1958: 455).

2.1.7. Het Geraardsbergs (O 228) [± 1970]

Albert Schrever kan noch met *nie ... nie ...* noch met *geen ... nie ...* als zn- of als bwbn-patroondeel een combinatie maken.

2.1.8. Het Lapscheurs (I 124) [± 1980]

Liliane Haegeman ([1995]: 129 en 131vv) geeft van *niet*-woordkoppels een aantal voorbeelden.

1. Twee *niet*-woorden als zn-patroondeel zijn uitgesloten:

nie Jan *nie* (uitg.)

geen geld *nie* (uitg.)

2. Ze kunnen wel bwbn-patroondeel zijn bij een stell. trap:

nie lank *nie*

nie langer *nie* of een urke (‘uurtje’) (uitg.)

De beperking tot een stell. trap kan wijzen op een reliktpositie; ik heb die nergens anders aangetroffen. Het kan betekenen dat dit type ook in de zuidelijke dialecten begint te verdwijnen.

3. Het “afrikaanse” *nie*³ is er uitgesloten.

4. Bij het ww-patroon zijn combinaties van twee of drie beperkt tot de middengroep; een van de twee als Δ is uitg.:

dat er *niemand* dienen boek *nie* wilt kuopen (Haegeman en Zannuttini 1996: 154)

’k en heb *niemand* da *nie* gezeid

’k en heb *nooit* Valère *niets* over Marie horen zeggen

nergens et ’n *geen* rust of duur (uitg.)

nooit em ik *geen* plezier in me leven (uitg.)

nooit et ’n *nie* willen helpen (uitg.)¹⁰

¹⁰ *Niemand* als ond. zonder tweede *niet*-woord en zonder *er* kan niet voor de voor-pv:

niemand et *er* op me willen wachten (uitg.)

Ze zijn scheidbaar.

5. Ook groepen van drie of vier *niet*-woorden zijn mogelijk:

da Valère *nooit an geen mens niets nie* gezeid en oat (Haegeman [1995]: 133)

2.1.9. Het Poperings (N 067) [± 1950]

A. Materiaal

Vallaey's [1997a] geeft geen regels, maar op drie plaatsen vinden we een grote hoeveelheid belangrijk materiaal¹¹:

- a. in z'n spraakkunst staat een opsomming van mogelijke combinaties in zinnen ([1997]: 164vv);
- b. achter in z'n spraakkunst staat een *Vertelstond*: een bandopname van een groot spontaan gesprek [uit 1961] van M. Deschrijver met een paar Poperingnaars (1997: 167vv);
- c. z'n woordenboek ([1997a]) bevat bij de *niet*-woorden eveneens een aantal voorbeeldzinnen.

B. Regels

1. *Nie/geen ... nie* als zn-patroondeel

Ik heb twee voorbeelden gevonden:

geen weerwuuw nog *niet* (172)
ol *geen* kanten *nie* 'aan geen kant' (207)

2. *Nie*¹ ... *nie*² als bwbn-patroondeel

3. *Niet*-woordkoppels die beperkt zijn tot ww-patroondeel

Ook hier heeft het merendeel van de combinaties *geen* of *nie* als tweede lid. Bij de keus tussen hele zinnen en woordgroepen alleen geef ik de voorkeur aan de zinnen. Ik vereenvoudig Vallaey's z'n spelling, en geef een benaderende vertaling¹².

¹¹ Ik vervang Vallaey's z'n fonetische spelling.

¹² De bladzijcijfers tussen 164 en 181 verwijzen naar Vallaey's 1997, die tussen 207 en 381 naar Vallaey's 1997a.

NIE

niemand nie (165)

k geraken daar ol *geen* kanten *nie* an uut ‘ik kom er op geen enkele manier uit’

t et daar nog *nooit nie* fameus ewest ‘het is daar nog nooit biezonder geweest’ (184)

GEEN

niemand geen (165)

nooit geen (165)

nouwers geen ‘nergens geen’ (166)

k en *nie* stief *geen* zeer at ‘ik heb niet erg veel pijn gehad’ (207)

t e *nie* osan ol *geen* leute ‘het is niet altijd allemaal plezierig’ (207)

t e *nooit* voor *geen* geld dat n speelt ‘hij speelt nooit om geld’ (207)

maakt daar *nie* osan *géen* zuk *één* spel van ‘maak daar niet altijd zo’n drukte over’ (207)

je moe *nie* te vele *geen* water geen an die bloemen ‘je moet niet te veel water geven aan die bloemen (207)

j e *nie* enoeg *geen* taloren ezet ‘je hebt niet genoeg borden gedekt’ (207)

t e daar *nie* mender *geen* zunne ne mè of ier ‘daar is niet minder zon meer als hier’ (376)

t e daar *nie* meer *geen* zunne ne mè of ier ‘daar is niet meer zon meer als hier’ (376)

k en der *nie* vele *geen* (ne mè) ‘ik heb er niet veel meer’ (377)¹³

NERGENS, NOWERS

nooit nergens (166)

NIKS, NIET, NIETN

nooit niks (165)

nowers niet ‘nergens niet’ (166)

z en daarvan nog *nooit nietn* ezeit ‘ze hebben daarvan nog nooit iets gezegd’ (379)

hij weet hij *nooit* van *nietn* ‘hij weet nooit ergens van’

t et daar *niemand nietn* an ‘niemand heeft daar wat aan’ (376)

nooit nietn anders ‘nooit wat anders’ (380)

k wil ik *nimendal nietn* ‘ik wil absoluut niks’ (376)

¹³ Het paradigma van *vele* lijkt beperkt tot *stijf*, *enoech*, *vele/veel*, *meer* en *minder*.

NIEMAND

nooit niemand (168).

Drie dingen vallen op:

1. onmiddellijk voor *geen* staat drie keer een *niet*-woord, maar dat sluit scheidbaarheid niet uit, maar vier keer is het eerste *niet*-woord gescheiden van *geen*;
2. het tweede *niet*-woord is waarschijnlijk overal fakultatief; het heeft geen betekenis en dat blijkt uit de vertalingen (1997: 164vv); een uitzondering is *niemendal nietn*;
3. tegenover zes combinaties op *geen* en *nie* staan er zes op andere *niet*-woorden; dat is uitzonderlijk veel.

Voor een voor-pv kan dus ook nooit een *niet*-woord staan.

Vallaey's heeft op m'n verzoek een aantal andere voorbeelden getoetst: 13 hadden één *niet*-woord voor de pv, en ze bleken allemaal uitgesloten. Mogelijk waren dus wel:

je mag aan *geen* mens *geen* boek geven
dat heb ik nog *nooit nergens niemand* zien doen

Maar niet:

niemand heeft dat nog *nooit nergens* zien doen (uitg.)

Tussen *en* en het voorkomen van *niet*-woorden ontbreekt in de *Vertelstond* elk verband: van de 11 gevallen met twee *niet*-woorden zijn er maar drie die ook *en* hebben¹⁴. Het vierde geval met *en* staat bij een groep van drie *niet*-woorden:

en die tovenaer *en* heeft *nooit geen* macht *nie* meer gehad (173)

Maar daartegenover staat dat Poperingenaars zelf – in elk geval Vallaey's – geen stapelende betekenis aan *en* meer toekennen, – al moet die er vroeger natuurlijk wel geweest zijn.

*Nie*³ is in het Poperings waarschijnlijk onbekend.

¹⁴ De vra. wijs heeft nooit een combinatie van *ne/en* plus *niet*-woord, maar enkel eenzaam *ne/en* of eenzaam *niet*-woord. Twee gevallen van een vra. wijs tellen dus niet mee.

2.1.10. Het Oostends (H 016) [± 1940]

A. *geen/nie ... nie* als zn-patroondeel

'k en hén *gin* sjhoes *nie*² 'ik heb geen schoenen'

B. *Nie ... nie* als bwbn-patroondeel

j et *nie* lang *nie* gewacht

2.1.11. Het Zeeuws [± 1930]

Ghijzen geeft onder *niks* een paar voorbeelden van koppels ([1974]: 625):

niks nie 'helemaal niks', 'helemaal niet'

k e d'r *niks nie mi* 'in het geheel niet meer'

joe heiter *niks niejt* mee te maekene 'in 't geheel niets'

d'r is *niks nie* fan an 'het is helemaal niet waar'

niks niemendalle 'in het geheel niets'

Ze vermeldt ([1974]: 622) *nie*³ voor Grijskerke op Walcheren (I 065a):

Stae *nie* sò te schrêêwen, *nie*!

De komma voor *nie* kan ook hier weer het gevolg zijn van onkunde m.b.t. de constructie.

“Zo ook *nôôit nie(t)*, *nôôit niks*: als versterkte ontkenning: *Alg[emeen]*”. Hier heeft meestal het eerste *niet*-woord de hoofdontkenning maar in *niks nie* is het *nie*. – Waarschijnlijk zijn alle gevallen onscheidbaar.

Nienaber (1934: 140) meldt: “Prof. F. Baur verseker my dat die tweevoudige *nie*-verskynsel hom herhaaldelik in seker dele van Zeeland opgeval het, byname in die hoek Breskes, Cadzand en Sluis. Sinnetjies soos / Das ni waar ni / ik heb het nie gezien nie [aldus] // is in die streek heel gewoon”. Die voorbeelden bevatten inderdaad *nie*³. Lo van Driel bevestigt die waarneming voor Zeeland in het algemeen.

2.1.12. Het Zuidhollands (E 204 enz.) [± 1609 en ± 1913]

Bij voorbeelden van vRijn, een hoofdonderwijzer, zijn de waarnemingen belangrijker als de verklaringen. Hij is afkomstig van Bleiswijk (E 204), en heeft *nie*³ zelf “zeker duizendmaal” onbewust gebruikt. Ik citeer dialektvoorbeelden:

Hij het nog *niks* gedaan so lank as hij hier is *nie*
Jan is nog *nie* binne gewees van vanochend al *nie*
ik heb hem *nooit* meer gezien van die dag af *nie*
tante het nog *nie* geschreve van dat zij hier was *nie*

Verder geeft ie (met wat foutjes) een zin uit *De Prins* van 11-4-1913, blz. 171 (vRijn [1914]: 66) die in werkelijkheid luidt:

Ik heb m'n eiges in *geen* twintig jaar gewassche, zoo lank as me waif
dood is *nie*

De spreker is een (noordhollandse?) dorpling.

Voor het Kattteks (E 133) noemt De Vink ([2004]: 4.2.2.26 en 4.2.3.2 (14)) geen verbindingen van twee of meer *niet*-woorden, maar Overdiep (1940: 202v) geeft *nooit chien, niks chien, zonder niks, nooit iet* 'helemaal niks' en *nörrægəns iet* 'nergens niet'. Als *nooit* hier nooit een tijdelijke betekenis heeft, is hier dus een verschil met *nörrægəns* dat blijkbaar nooit 'helemaal' betekent.

Spaans ([2004]: 268v) noemt voor het Skevelings (D 001) als dubbele ontkenningen alleen *nôit gien, nôit iet* (= 'niet') en *nôit niks*. Roeleveld ([1986]: 117) geeft nog *niks niet*¹⁵ en *niks nimendal*.

2.1.13. Het Utrechts (E 192) [± 1709 en ± 1905]

Er is beslist geen stapeling in de twee utrechtse (duidelijk dialektische) citaten van ene Marritjen uit de *Gewaenden Weuwenaer* [1709], door Vercoullie ontdekt (Nienaber 1934: 141):

In en vrain land Most men dat kwaad nyt toelaaten *nyt*
Je word nyt Gek *nyt*

Minder belangrijk zijn utrechtse waarnemingen van Beets; ik citeer uit du Toit (1905: XX):

'k en zou 't je niet kunnen zeggen *niet*
je mot het niet gelooven *niet*, hoor

¹⁵ Bedoeld is natuurlijk *niks iet*.

2.1.14. Het Bommelerwaard (K 117?) [± 1904]

VdWater is een degelijke klank- en vormleer met een woordenboekje en – zoals in die tijd in Nederland gebruikelijk – een paar bladzijds “Syntactische bijzonderheden”. Dat handjevol rariteiten eindigt met: “Zeer geliefkoosd is het gebruik van een dubbele ontkenning: *Ik eet noot nie*” (1904: 46). Dat is dus *nie*². Over *nie*³ spreekt ie hier niet, en evenmin bij *niet*-woorden in z’n woordenboekje: *geen, nerrægərhands, nie* en *niewers*. Maar verrassend genoeg komt *nie*³ voor in lemma’s van woorden die niks te maken hebben met *niet*-woorden. Blijkbaar gebruikt hij dus *nie*³ ook volkomen onbewust¹⁶:

hij zin [‘zei’]: Gij zijt [ənən goeləkərd (‘schoolje’), ‘nən dief] en de laot ik mə *nie* {segge} *nie* (80)

Bij twee voorbeelden is waarschijnlijk *nie*²; een achter-pv kan voor of achter *nie* staan:

In də stad éet ik *nóot gin* vleésch *nie*, ik zij dər aoræg van (54)
'k Vijn əm [*niks gin* innéməndən mins] zóo *nie* (56)

2.1.15. Het Noordwest-Veluws [1904]

Een paar belangrijke oude noordelijke gegevens over het voorkomen van versterkende *niet*-woorden vinden we in het woordenboekje van vSchothorst. Daarin ontbreken *geen* en *niemand*, maar naast *nárægəs* staat ook *nárægəsniit* in de betekenis ‘nergens’. Ook *nivərs* ‘nergens’ blijkt te bestaan, en daarbij staat: “vaak met dubbele ontkenning *nivəsniit*”. Bij *nòjt*: “vaak *nòjtniit*” (vSchothorst 1904: 176vv). Is het samengroeien bij *nárægəsniit* en *nòjtniit* begonnen?

2.1.16 Het Noordhollands [1655 en ± 1897 – 1960]

Het oudste taalcitaat is van Huygens:

je saeght noijt sulcken tuer [‘zoiets grappigs’] *niet* [1655] (Hermkens 1987: 82.1220) (‘absoluut nooit’) (Trijntje spreekt; het is waterlands, en we hebben *nie*³)

Ik ken maar één noordhollandse beschrijving die wat uitvoeriger is: Pannekeet (1995: 233v) voor het Westfries.

¹⁶ Met tekstshaken geef ik de grenzen aan van drie niet-ww resten.

Het betreft vijf groepen, weer ingedeeld naar het laatste woord:

<i>nooit niet</i>	<i>nooit gien</i>	<i>nooit niks</i>
<i>nerges niet</i>	<i>nooit gienientje</i>	<i>nerges niks</i>
	<i>nerges gien</i>	
	<i>nerges gienientje</i>	<i>nooit niemand</i>
	<i>niks gien</i>	<i>nerges niemand</i>
	<i>nooit gieniens</i>	
		<i>nooit nerges</i>
		<i>nerges nooit</i>

In geen enkel voorbeeld zijn de twee *niet*-woorden gescheiden, maar

- a. met *nie* als ww-patroondeel na *nieman* enz. (en met *gien*) waren alle vier de *niet*-woorden scheidbaar en fakultatief te verbinden: *gien mens ... nie, niks ... nie, nerges ... nie* en *nooit ... nie*; ook met *gien* waren er verbindingen; een greep:

nooit het ie me *nie* helpe wille
hij het me toe *niks nie* verkope wille
je mag *gien mens gien boeke* meer liene
ik heb nou *nooit gien* lol meer in me leve

Het voorlaatste voorbeeld heeft twee keer *gien* binnen twee verschillende zinsdelen.

- b. verbindingen van twee *niet*-woorden (maar niet met *nie/geen*) waren eveneens scheidbaar:

nerges ken ik *niemand* vinde die d'r verstand van het
nooit zel ik *nerges* meer wenne kenne
gien mens het dat nog *nooit* hore zegge
ik heb nog *nooit niks* kwaads van je zoid
gien mens he'k daar in die buurt *niks* geve

- c. groepen van drie waren zeldzaam, maar mogelijk:

nog *nooit* he'k dat *nerges gien mens* sien doen
dat he'k nog *nooit nerges gien mens* sien doen

- d. ook hier draagt meestal het eerste *niet*-woord de hoofdontkenning: *nooit ... nie* 'absoluut nooit', *nerges ... niemand* enz. 'nergens ook maar iemand', *nooit gien* 'absoluut nooit' enz. Maar in *niks gien* 'absoluut geen' versterkt *niks*.

Ik heb dus het hele schema aan een Westfriesse dialektspreeker (Jo van Diepen) voorgelegd¹⁷. Het resultaat was als volgt: met *nie* als ww-patroondeel na *niemand*¹⁸ enz. (en met *gien*) waren alle vier de *niet*-woorden scheidbaar en fakultatief te verbinden: *gien mens ... nie, niks ... nie, nerges ... nie* en *nooit ... nie*; ook met *gien* waren er verbindingen.

Karsten (1931: § 174) schrijft: “De dubbele ontkenning met *nooit* komt in het dialect zeer veel voor”: *nooit niks, nooit gien*, maar zwijgt over andere combinaties. Boekenooen (1897: § 185) noemt in z’n spraakkunstje de dubbele ontkenning in het Zaaans “zeer gewoon” en noemt *niks gien zin* en *niks nie mooi*¹⁹. In z’n woordenboek vind ik nog *niks gien zinnigheid* (234).

Ook op Wieringen werd “de dubbele ontkenning [...] veel gehoord” (Daan [1950]: 207). Op Marken en Volendam komt ie “soms” voor: *nooit gien* (ik transkribeer). “Maar “ik heb ’t nooit ergens gezien” blijft als in de landstaal.” [± 1940] (vGinneken † 1954: 12).

2.1.17. Het Gronings²⁰ [1910]

Wobbe de Vries bespreekt “partieele repetitie bij herhaling der negatie in de onverschoolde taal²¹ [...] in ’t Noorden”. Je hoort enkel:

<i>nooit niet</i>	<i>niks niet</i>	<i>nergens niet</i>
<i>nooit geen</i>	<i>niks geen</i>	<i>nergens geen</i>
<i>nooit niks</i>		
<i>nooit nergens om</i>		

maar onscheidbaar en onomkeerbaar. Uitgesloten zijn dus:

niemand weet daar *niks* van (uitg.)
dat heb ik *niet nooit* gezien, enz. (uitg.)²²

¹⁷ Ik heb dialektklanken vereenvoudigd weergegeven.

¹⁸ Dat woord gaf stroeve zinnen: het was blijkbaar ABN-achtig; *gien mens* was een goeie vervanger.

¹⁹ Hij vergist zich door hierbij ook *gien ien winkel* en *geen eens* te noemen.

²⁰ Sassen ([1953]) bespreekt het verschijnsel niet.

²¹ De betekenis moet zijn ‘taal van ongeschoolde’.

²² *Niemand niet* bij verkoppingen zou on-gronings kunnen zijn, omdat *iemand* en *niemand* in dialect verdrongen zijn door *een* en *geeneen*. (1910-11: 14v.) Weglating van het bijkomstige *niet*-woord is mogelijk (14).

Ook hier staat – afgezien weer van *niks geen* – de hoofdontkenning voorop. Combinaties van meer als twee elementen komen waarschijnlijk niet voor. Ter Laan (1953: 161) geeft precies dezelfde combinaties in dezelfde volgorde. Ze zijn helemaal niet fout; het zijn “versterkte ontkenningen”²³. In z’n *Woordenboek* (1929: 619 en 233) vind ik nog *nooit gainnt* ‘nooit niemand’ en *nooit gain spier* ‘nooit niks’.

2.1.18. Het Fries [± 1960 – 2004]

Juist omdat het Fries eeuwen lang bijna niet geschreven is, lag het voor de hand dat het veel meer types bewaard zou kunnen hebben als de nederlandse dialecten. Bovendien maakte de kleine groningse oogst nieuwsgierig naar de vorm van een ouder noordelijk systeem. Friese spraakunsten beschrijven het verschijnsel geen van alle, zover ik zie. Gelukkig gaf het *Frysk Wurdboek* veel materiaal onder de lemma’s *net* ‘niet’, *nimmen* ‘niemand’, *neat* ‘niks’, *nearne* ‘nergens’, *nea* ‘nooit’ en *nin* ‘geen’²⁴, maar niet onder *gjin* ‘geen’. – In de voorbeelden zitten streekvarianten.

Overall waar het *Wurdboek* het verschijnsel bespreekt, is er sprake van versterkte ontkenning²⁵. Halbertsma verdedigt het systeem met een verwijzing naar het Grieks: “Néarne net ‘... nullibi terrarum. Duo negativa Græco more vehementius negant’ [...] *Lex. 21* [a. 1869]” (*Wurdboek* 14.78a).

Navraag bij de redactie van het *Frysk Wurdboek* leerde dat het type *niemand niét* ‘iedereen wel’ ook in het Fries vrijwel niet voorkomt. Ik zet citaten uit een brief van de redakteur Siebren Dyk tussen aanhalingstekens.

- a. Uitgesloten is *net*²/*gjin* als zn- en als bwbn-patroondeel, dus *net Jan net* en *net goed net*.
- b. *Net*² als ww-patroondeel kent combinaties met *nearne* ‘nergens’, *noait* ‘nooit’, *nimmen* (*gjin ien*)²⁶ ‘niemand’ en *neat* ‘niks’, maar alleen achter *nearne* enz. “De omgekeerde volgorde is zeldzaam.” Voorbeelden met *net*² zijn:

nooit ... net ‘nooit niet’

nea net ‘nooit niet’

²³ Op blz. 51 geeft ie nog *niks of naks*, een versterking.

²⁴ *Nimmer* ‘nooit’ komt [na 1900] enkel nog voor in “*nea ofte, noch(te) nimmer*” (*Wurdboek* 14: 179).

²⁵ *Wurdboek* 14.72a, 78a, 81a en b, 138b, 178a en b, 179a en 181a.

²⁶ *Gjin* is waarschijnlijk aan het Nederlands ontleend.

nin ... net ‘geen niet’
nemmen ... næt ‘niemand niet’
neat net ‘niks niet’
nearne net ‘nergens niet’

Groepen met *gjin* of *nen* ‘geen’:

nimmen nen ‘niemand geen’
nimmen ... gjin ‘niemand geen’

net ... gjin ‘niet geen’²⁷
neat gjin ‘niks geen’

nooit nen ‘nooit geen’
nea nen ‘nooit geen’

Op enkele plaatsen noemt het *Wurdboek* scheidbaarheid van de twee *niet*-woorden: onder *net* (14.138b), *nimmen* (178a) en *nin* (182a), maar nergens staat nadrukkelijk onscheidbaarheid vermeld. De redactie kon geen voorbeelden daarvan noemen. Gescheiden groepen zijn heel zeldzaam, maar mogelijk. Dat is dus ook het nederlandse type. Waarschijnlijk zijn de plaatsregels van de friese *niet*-woorden – net als in het ABN en het ABA – ongeveer gelijk aan die van de positieve pendanten.

c. Combinaties van het type *nergens nooit*, *nergens niemand* enz. komen “eigenlijk niet” voor; hoogstens groepen met *neat* ‘niks’: *noait neat* ‘nooit niks’, *nimmen neat* ‘niemand niks’ en *neat gjin* ‘geen niks’ oftewel ‘helemaal niks’.

d. Groepen van drie of vier *niet*-woorden zijn zeldzaam, maar mogelijk:

nimmen net ... gjin ‘niemand niet geen’ (drie *niet*-woorden)
niemand heeft er *nooit nergens geen* eieren gevonden

e. Types hoofdontkenning

Ook twee types hoofdontkenningen lijken in het Fries aanwezig:

1. hoofdontkenning eerste woord:

Baes het dôch *nea neat* om my jown scoe ‘baas, je hebt helemaal nooit om me gegeven’ (*Wurdboek* 14.72a)

²⁷ Ook *gjin ... net* bestaat waarschijnlijk.

Hja wier der fûl op, dat *nearne neat* oan mankearje ‘hij ... dat er nergens ook maar iets aan zou mankeren’ (14.78)

Vgl. ook het voorbeeld onder d.

2. hoofdontkenning tweede woord:

en tîdlang foel er do ek *nen naet* up him to sidzen ‘een tijdlang viel er toen ook *helemaal niks* op hem te zeggen’ (14.81b)

Lykwols wier er sa troch dit alles forarlterjerre, dat er *neat gin* sin mear oan ’t foärtsetten fan syn reis hie ‘toch raakte die door dat alles zo ondersteboven, dat ie niks geen zin meer had om verder te reizen’ (14.81a)

De allergrootste verrassing bevatte een brief van Siebren Dyk van het *Frysk Wurdboek*: het Fries kent ook *net*³, en wel op de manier van het Aarschots van Pauwels. Ik begin met een paar voorbeelden “uit de losse pols”, en laat met toestemming van de briefschrijver de komma’s vóór *net*³ weg:

Ik bin der doe *net* oan takaam *net* ‘ik ben er toen niet aan toegekomen’
Dêr hie ik doe noch *gin* idee fan *net* ‘daar had ik toen nog geen idee van’

Ik soe dêr *noait* hinne gean *net* ‘ik zou daar nooit heen gaan’
Dêr kaam sa *neat* fan terjochte *net* ‘daar kwam zo niks van terecht’

Dit type is enkel beschreven in een taalrubriek van Jarich Hoekstra in het *Friesch Dagblad* van 25-7-1987 (*Frysk en Afrikaansk*), “en in één zin in het overzichtsartikel van diezelfde Hoekstra en Tiersma in het boek *The Germanic Languages*”. Maar het *Wurdboek* bespreekt *net*³ helemaal niet, waarschijnlijk omdat het verschijnsel “uitsluitend tot de spreektaal” behoort. Het gebruik lijkt “vrij individueel bepaald” en “niet verplicht” (Dyk). Hijzelf gebruikt het niet, maar heeft het wel gehoord bij een van de telefonistes van de Akademy. Maar toen ik haar ernaar vroeg, ontkende ze bij hoog en bij laag dat ze *net*³ gebruikte. Dat klopt volledig met het aarschotse, het bleiswijkse, het bommelerwaardse: het gebruik is onbewust (Pauwels 1958: 446v), *net* is fakultatief (444), betekenisloos (445) en individueel bepaald (447 noot 14).

2.1.19. Westfries, Gronings en Fries

Een schematisch overzicht:

	<i>nie ... nie</i> alleen ww-patroondeel	<i>nie</i> altijd tweede	scheidbaar	fakultatief en versterkend	groepen van 3 of 4	eerste woord meestal hoofd- <i>niet</i> -woord
Westfries	+	+	+	+	+	+
Fries	+	-	+	+	+	+
Gronings	+	+	-	+?	-	+

Het Gronings is door de onscheidbaarheid syntaktisch wat verder verschaald. Voor de rest zijn de systemen vrijwel identiek.

2.1.20. Ruimtelijke verschillen in Vlaanderen en Brabant?

Ik bespreek voor Vlaanderen en (vooral Zúid-)Brabant de begrenzing van twee eigenaardigheden: verbindbaarheid van *niet*-woorden met *nie*² (a), en de aard van die verbindingen: fakultatief of verplicht (b). Ik geef drie west-vlaamse, twee oostvlaamse, drie brabantse plaatsen en één westlimburgse.

a. De verbindbaarheid met *nie*²

Een probleem is dat in jongere dialecten ABN-invloed *niemand nie* enz. teruggedrongen kan hebben. Vooral de oudste beschrijvingen hebben dus bewijskracht. In onderstaand schema betekent een min (-) ‘geen enz. heeft geen verbinding’, een plus (+) ‘geen enz. kent wel een verbinding’; waar allebei de mogelijkheden bestaan, geef ik +; waar geen – of + ingevuld is, ontbreken gegevens:

Binnen Vlaanderen, het grootste deel van Brabant en binnen westelijk West-Limburg bestaat er dus vrij zeker een tweedeling: *nie*¹/*geen* (en meestal ook *niks*) zijn niet verbindbaar met *nie*² als zinsdeel, maar *niemand* enz., *nooit* enz. en *nergens* enz. zijn het wel²⁸. Binnen dat gebied neemt *niks* minstens in twee plaatsen een tussenpositie in.

²⁸ Van Limburg lijkt hoogstens een smalle westelijke strook die verbindbaarheden allemaal te kennen. In de rest vinden we weinig vermeldingen: Kats (1985) [± 1930] en Stevens (1986) [± 1940] geven resp. voor het Roermonds en het Tongers geen gevallen van twee of meer *niet*-woorden. Jaspars [± 1940] geeft voor het Gronsvelds maar één voorbeeld van twee *niet*-woorden: *Dat doon ich noets neet mie* (1979: 313). Misschien is/was [± 1930-1940] de nederlandse grens ongeveer die van de grootste systemen van *niet*-woord-groepen, maar dan blijft het toch vreemd dat zo’n voortreffelijke beschrijving als die van Stevens er geen aandacht aan

	<i>geen</i>	<i>nie</i> ¹	<i>niks</i> enz.	<i>niemand</i>	<i>nooit</i> enz.	<i>nievers</i> enz.
Bevers (O 081) ²⁹				+	+	+
Poperings (N 067)	+			+	+	+
Oostends (H 016) ³⁰	-	-	<i>nit ni, nieks ni</i>	+	+	+
Waaslands	-	-	⁻³¹	+	+	+
Zegelsems (O 206)					+	
Kempisch Antwerps	-	-	-	+	+	+
Stadsantwerps (K 244)			-	+	+	
Aarschots (P 025) ³²	-?	-?	<i>niks nie</i>	+	+	+
Brussels (P 065)						
Leuvens (P 088) ³³	-	-	-	+	+	+
Hasselts (Q 002) ³⁴				+	+	+

Hoe komt dat? Voor *nie*¹ kan ik een begin van een verklaring geven: we zullen nog zien (in 2.1.3) dat na *nie*¹ als versterking alleen *nie*³ dienst kan doen. Maar ... in Europa is dat vrij zeker nergens verplicht, – zoals *nie*² enz. plaatselijk na *niemand*, *nooit*, *nerges*. – *Geen* zonder *nie*² en de tussenpositie van *niks* blijven onverklaarbaar.

Een artikel van vdAuwera en Neuckermans (2004) geeft hier aanvulling, maar vraagt ook tegenspraak. Ze betogen “dat het kerngebied voor *en niemand niet* als een overgangsgebied tussen *en niemand* en *niemand niet* beschouwd kan worden”. Uit hun kaart 3 (blz. 153) blijkt dat zuidelijk West-Vlaanderen (*n)iemand niet* niet kent, maar dat dat in de rest van Vlaanderen en in Brabant sterk verspreid is. Dat vult onze vlaamse gegevens dus mooi aan. Maar dat

bestedt. Misschien ook zijn die systemen in Limburg “vanouds” (?) wat minder uitgebreid. In elk geval lijkt het aarschotse systeem in eerste instantie vlaams, midden- en zuidbrabants en westlimburgs.

²⁹ De Bo 1873: 741.

³⁰ Vgl. ook de waarneming van de Oostendenaar Vercoullie (1885: 43): “*Niet* kan een ontken-nend bijw. [aldus: P] volgen om het te versterken: *en ... niets niet, en ... niemand niet, enz.*”

³¹ “Bij *geen, niets* en *niet* blijft *niet* weg.”

³² Pauwels (1958: 438vv) geeft bij *geen* en *niks* uitsluitend voorbeelden met *niet meer*, en bij *niet* enkel met *meer*. *Niks nie* is “zeldzaam”; *nie*² is hier fakultatief en scheidbaar (452v). Van de min onder *geen* en *nie*² ben ik dus niet helemaal zeker.

³³ Wellekens ([1994]: 105 en 178vv) geeft enkel voorbeelden: bij hoofdontkenningen *gee(n)* (5x), *ni(t)* (5x), *niks* (3x), *niksmendalle* (1x), *nimmendal* (1x), *niemand ni(t)* (3x), *noent ni* (2x), *noent nemië* (1x), *nieves nit* (1x), *nieveranst nit* (1x), maar ook zonder *nit* (1x). *Nemieë* komt 2x voor. Bij navraag bleek dat *gene* en *niks* geen *nie*² kunnen krijgen.

³⁴ Staelens ([1982]: 148 en 314vv) geeft zonder *nie* enz. voorbeelden: met als hoofdontkenning *geen* (1x), *nerges* (2x), *niet* (1x) en *niks* (1x). Met *nie*: *niemand* (1x), *nieverans* (2x) en *nooit* (2x). Bij dat laatste woord staat “kan door een ander ontkenning woord gevolgd worden”, niet “moet”. Misschien wijst dat op ABN-invloed.

“kerngebied” (ongeveer zuidelijk Oost-Vlaanderen) bestaat enkel dankzij een toeval. De schrijvers koppelen nl. twee totaal verschillende dingen aan mekaar: het bijna verdwenen *en*, en het sterk staande (grotendeels verplichte) *nie*. Hun kaart 6 vermeldt al dat *en* fakultatief is in 8 van de 12 plaatsen met *en niemand niet*, terwijl *niet* het in de 4 andere is. Binnen enige tijd is *en* overal verdwenen, en blijft waarschijnlijk alleen het compromis-gebiedje met fakultatief *niemand niet* tussen westvlaams *niemand* en stabiel oostelijk *niemand* + verplicht *niet*. Dat is een normaal verschijnsel. De schrijvers hadden nooit aan *niemand niet* de toevallige verdwijfphase mogen koppelen van *en*, dat vroeger algemeen geweest is.

b. Fakultatieve of verplichte verbindbaarheid

Binnen dat grote zuidelijke gebied is er bij *niemand*, *nooit*, *nergens* een tweedeling. Het fakultatieve (dus versterkende) of verplichte karakter van *nie*² na een van die woorden vinden we bij vlaamse tegenover brabantse beschrijvers als volgt geformuleerd:

	omschrijving	bron en benaderende datering van het dialect
Bevers Poperings Oostends	”dikwijls” en “versterken” fakultatief fakultatief en versterkend	De Bo [1873] Vallaey (mondeling) [1950] Desnerck (mondeling) [1950]
Waaslands Zegelsems	”meest altijd” ”bijna altijd ... versterkt”	Joos (1900: 27) Teirlinck (1924: 206)
Kempisch Antwerps	”meestal”	Cornelissen en Vervliet (1899: 60)
Stadsantwerps Aarschots Leuvens	”steeds” ”altijd”	Smout (1905: 112) Pauwels (1958: 450) [± 1920]

Een aantal plaatsen in Vlaanderen heeft dus een fakultatief en versterkend *nie*² (zie ook kaart 6 van vdAuwera en Neuckermans (2004: 154))³⁵ tegenover verplicht *nie*² in een groot deel van Midden- en Zuid-Brabant³⁶. Het ligt voor de hand dat het verplichte uit het fakultatieve ontstaan is. Als dat zo is, dan bewaart (bewaarde) vooral Vlaanderen met de Kempen het oudste systeem.

³⁵ Ze vermelden niet of fakultatief *nie* ‘versterking’ betekent.

³⁶ Een noordbrabants gegeven komt uit Naaijkens (1993: 95): “*Nòt* bijw. nooit. Wordt vaak gevolgd door *nie* [...] *Dè nòt nie!* Over m’n lijk!” Bij *niemes* en *geniemes* ‘niemand’ staat geen voorbeeld met *nie*; evenmin als bij *ginêêne* en *ginins*. Reelick e.a. (1993: 103v) geeft bij *nerges nooit nerges* en bij *niks niks ginne*.

2.2. HET ABN: TWEE TYPES

Het ABN (en dialecten) kennen een paar combinaties waarbij één versterking van een ontkenning over twee patronen gespreid is. Afgezien van twee vaste uitdrukkingen (*niemand niet* en *niks niemendal*) hebben ze allemaal *geen* als tweede *niet*-woord. Ze stapelen meestal licht en komen heel weinig in tekst voor:

hij wil met *niemand geen* problemen hebben [‘niemand’ + ‘niet’]

Met niemand is bw bep. en *geen problemen* is lv: *niemand* en *geen* horen dus binnen twee verschillende zinsdelen, maar de betekenis is ‘hij wil met absoluut niemand problemen hebben’. Syntactische scheiding gaat samen met semantische eenheid.

Er is een ander type: *niks geen* heeft twee *niet*-woorden binnen één zinsdeel.

2.2.1. Synchron: taal en tekst

Ons tekstsysteem verbiedt per ww-patroon (en buiten nevenschikking: *nooit* en *nergens*) het gebruik van meer als een beklemtoond *niet*-woord als deel van dezelfde zin; “geoorloofd” zijn dus:

we maken *geen* lawaai
hij heeft gevraagd of we *geen* lawaai willen maken
hij heeft *niet* gevraagd of we *geen* lawaai willen maken
omdat jullie *niemand* uitgenodigd hebben, kan het feest *niet* doorgaan

Daarnaast zijn enkele zeldzame gevallen geoorloofd met twee beklemtoonde *niet*-woorden, waarvan *niet/geen* het laatste is:

hij heeft *nóóit níet* op z’n lief gewacht [‘altijd wél’]
níemand had *géén* meelij met het weesje [‘iedereen had meelij’]

Ook onbeklemtoond *niet* kan voor beklemtoond *een* enz.:

hij heeft *nóóit* zelfs *niet* één opmerking gemaakt [‘absoluut nooit’]

Maar dat tekstverbod berust op navolging van het latijnse.

Er zijn twee totaal verschillende types: in het eerste gaat het om koppels die tot twee verschillende zinsdelen behoren (*nóóit geen*, *nérgens geen* en *níemand geen*), in het tweede om twee *niet*-woorden binnen één zinsdeel (*niks geen*).

2.2.1.1. *Nóóit geen, nérgens geen en níemand geen*

A. Syntagmatiek

Nóóit geen, nérgens geen en *níemand geen* lijken onscheidbare wóórden maar bij nader inzien moet de regel luiden: de twee zínsdelen met een *niet*-woord zijn onscheidbaar; voorbeelden zijn:

ik heb *nooit* in die tijd aan *geen* opgeven gedacht³⁷
ik heb *nooit* aan *geen* opgeven gedacht
op haar leeftijd zit ze eigenlijk *nooit* in *geen* leunstoel (moeilijk)
hij komt werkelijk *nooit* met *geen* kadoetje aanzetten (moeilijk)

Een duidelijke uitzondering – ook in sommige dialecten – zijn zinnen met het *niet*-woord voor de pv, dus op het Δ :

nóóit (heeft) ie *geen* grote reizen gemaakt
nóóit (heb) ik *geen* ruzie met onze Jan gehad
nóóit (heeft) ze in al die jaren *geen* koffie voor me gezet

Bij al die gevallen (ook bij de uitzondering) blijft de onderlinge volgorde van de twee *niet*-woorden gelijk, en blijft de betekenis van *geen* ‘licht stapelend’.

B. Paradigmatiek

Nooit en *nergens* zijn paradigma-genoten, maar synoniemen als *op geen enkel ogenblik* zijn mogelijk:

ik heb op *geen* enkel ogenblik aan *geen* opgeven gedacht

2.2.1.2. *Niks geen ‘helemaal niks’*

Een paar voorbeelden:

hij heeft nou [*niks geen* centen meer]
dan heb ik [*niks geen* zin in die reis]

Niks is weglaatbaar, en een voorbep. bij *geen*. De groep is onsplitsbaar.

³⁷ Iets anders is natuurlijk een hele beperkte nabep. bij *nooit*:

ik heb *nooit* in *m’n* leven aan *geen* opgeven gedacht
ik heb *nooit* als het erop aan kwam aan *geen* opgeven gedacht (stroef of uitg.)

2.2.2. Diachroon

De diachronie van *negeen/geen* in *nergens geen* enz. heeft twee onderdelen: de etymologie van *negeen/geen* en het ontstaan van het meestal onsplitsbare *nergens geen* enz.

2.2.2.1 De etymologie van *negeen/geen*

Uit 1899 is Verdam z'n etymologie: “*Negeen* staat voor *nech* (ohd. *nih*; got. *nih*, lat. *nec*) *een*” met de belangrijke opmerking: “meermalen staat *ne geen* achter het znw. dat het bepaalt” (MNW 4.230v). Franck – vWijk (1912: 179v) konstateert: het eerste lid is idg *ne*, “het tweede is lat. *-que*, gr. *te*, oi. *ca* ‘en’ “ (461). **Nih* **aina* beantwoordt dus aan ‘niet’ + nageplaatst ‘en’ + ‘een’ oftewel ‘en niet een’. In de frekwente naplaatsing van mnl *negeen/geen* kan de naplaatsing van germ. *h* een tijd voortgeleefd hebben.

Marlies Philippa voegt een nieuw element toe aan die oude etymologie: uit oergermaans *ne-h/ni-h* ‘en niet’ “ontstond door grammatische wisseling (in dit geval ptg. **h* > **g* voor beklemtoonde lettergreep) *neg-eeen*. In een vroege fase van het Mnl werd die vorm gereïnterpreteerd als *ne-geen*; illustratief hierbij is het als twee woorden geschreven *ne gene*” (Philippa e.a. 2003 : 198).

Intussen is het artikel *nehēn* van het *Oudnederlands Woordenboek* voltooid, dat van *nechein*- 12 citaten geeft, van *negein*- 5, van *neghein* 4 en van *nehein* 12. Totaal onbekend is de oorzaak van dat variëren, de afkomst van de varianten en – als ze op taal berusten – de uitspraak ervan (met name van de gutturaal), en de plaats van de klemtoon.

De combinatie *ne + h + ain* ‘niet + en + een’ zal dus oorspronkelijk /nɛx/ of /nɛx/ geluid hebben, maar kan na de re-interpretatie /xɛn/ of /xɛn/ > /gɛn/ of /gen/ gekend hebben. Schönfeld (1970: 101) geeft nog een derde mogelijkheid: “Mnl. *g* was een spirant /ɣ/, maar in an- en inlaut (niet in auslaut?) bestond vermoedelijk (alleen in het westen?) daarnaast ook een explosief /g/.” Ook al gezien de wisseling van *g* en *ch* in de citaten van het *Oudnederlands Woordenboek* past het begrip “grammatische wisseling” hier dus niet.

2.2.2.2 Het ontstaan van vaak onplitsbare groepen op *geen*: *nergens geen* enz.

Aangezien *geen* uit *nie* ontstaan is, moet *nergens geen* enz. ook jonger zijn als *nergens nie* enz., dus uit *nie* + *ergens* + *nie*. M.i. hebben we opnieuw te maken met de reeksvormer *ni(e)* ... *ni(e)*, die we al een paar keer tegengekomen zijn in amsterdamse en haagse teksten. Het eerste *ni* is – zoals bekend – versmolten met *ergen* enz. tot *nergen* enz., en het tweede is bijna altijd in contact met *nergen* enz. tot *geen* ontwikkeld.

Voor alle duidelijkheid in deze ingewikkelde zaak herhaal ik de aarschotse regel bij *niemand*, *nergens* en *nooit*, maar in een wat objectievere formulering als die van Pauwels (1958: 451): ze eisen *nie/geen*, *nemie* of *niks* (zie z'n voorbeeld 83) achter zich, of onmiddellijk of gescheiden door een ander zinsdeel. Dat laatste gaat “makkelijker” als het *niet*-woord voor de pv staat:

nieveranst kan ik nog zo'n schoon hoedje *niet* vinden (vgl. 6.2A)

Pauwels (451v) stelt daarna een m.i. vals probleem: “We kunnen ons nu afvragen in welke positie *niet*² in deze gevallen oorspronkelijk is: vlak na het ontkenkende woord of ervan gescheiden”. Immers: de twee posities gehoorzamen aan dezelfde regel; er is alleen frekwentieverval:

niemand kan hier *geen* hulp geven

Niks geen zal **niks nie* als zelfstandige taalpendant gekend hebben, vertekst tot *niet niet* ‘volstrekt niet’ (en ‘volstrekt niks’), en dat is al volop mnl: vgl. het MNW (4.2407v), maar “in de 16e E. en in het begin van de 17e komt dit nog voor” (WNT 9.1958). Het Latijn zal de verdwijning wel veroorzaakt hebben, al blijft het vreemd dat *niks geen* wél springlevend gebleven is. Is het niet herkend als koppel?

2.3. HET AFRIKAANS [± 1990]

2.3.1. *Nie*¹ en *nie*²

1. *Nie*¹ en *nie*² kunnen zn- en bwbn-patroondeel zijn, maar dan is *nie*³ onmogelijk:

*nie*¹ Jan *nie*² maar Piet (het) (ek) {gesien} (zn-patroondeel)

2.3.2. *Nie*³

A. *Nie*³ wordt grotendeels verplicht

Dankzij de al genoemde studie van Pauwels (1958: 435-477) is er geen enkele twijfel meer mogelijk aan de Europese oorsprong van afrikaans *nie*³; ten overvloede noem ik nog de overeenkomsten tussen het Aarschots en het Afrikaans:

- a. *nie*³ is (meestal) geen *niet*-woord maar moet er wel een voor zich hebben;
- b. het versterkt niet (450, noot 17);
- c. het is (zoals ook *nie*²) onbeklemtoonbaar, en wordt onbewust gebruikt;
- d. bij hevige emoties blijft het achterwege (Pauwels 1958: 450v en Nienaber 1934: 106)³⁸.

Verschillen zijn:

- a. afrikaans *nie*³ wordt bewust gebruikt;
- b. het is bijna altijd verplicht.

Het konsekwente gebruik van *nie*³ moet het gevolg geweest zijn van kunstmatig ingrijpen [in de tweede helft van de **19e eeuw**].

B. Standaardisering van afrikaans *nie*³: de veralgemening van het verplicht worden

Totaal anders was de positie van het onbewust gebruikte *nie*³: in de Nederlandse tekststandaard bestond het vrijwel niet, en het ontsnapte meestal aan waarneming, zoals Pauwels (1958: 445) en anderen vaak opgemerkt hebben. Alleen in allerlei onderzoekjes duikt het onverwacht op.

Tussen de Nederlandse en de Afrikaanse toestand bestonden dus grote verschillen die om een verklaring vragen. Er zijn twee vragen: hoe kan *nie*³ bewust geworden zijn, en hoe verplicht? Het eerste proces moet zich afgespeeld hebben bij de overname van *nie*³ door niet-Hollanders die het natuurlijk even duidelijk hoorden als alle andere woorden: Hugenoten, Duitsers en Khois (zie Ponelis [1993]: 474vv). Van z'n 9 18e-eeuwse voorbeelden zijn er 7 van vreemdtaligen. Zo moet het fakultatieve *nie*³ bij die groep meteen verplicht geworden zijn, en tegelijk onbeklemtoond en betekenisloos gebleven zijn. Standaardisering is wars van fakultatieve dingen (zoals

³⁸ Ook na *niemendal* ("verouderd, ongewoon") is het fakultatief blijkens de voorbeelden in het WAT (11.156c v en 157a).

bij onbeklemtoond en fakultatief *en*), en dezelfde drang tot standaardiseren die we bij dat *en* waargenomen hebben, moet ook bij *nie*³ in Zuid-Afrika het verplichte gebruik veroorzaakt hebben. Dat is inderdaad een onafhankelijke afrikaanse vernieuwing waarvoor tweede-taalverwerving uit het Khoi geen verklaring kan opleveren want *nie*³ is juist fakultatief in noordwestelijk Afrikaans, sterk door het Khoi beïnvloed (Ponelis [1993]: 472). Wat dan wél?

Uit de overgangstijd naar het verplicht worden geef ik nog een paar voorbeelden van de aparte behandeling van *nie*³ in bijbelse teksten.

1. Konsekwentie in bijbelse teksten

[In de tweede helft van de **19e eeuw**] vinden we nl. i.v.m. *nie*³ twee soorten afrikaanse teksten: een groep met inkonsekwent en een met konsekwent *nie*³-gebruik.

De nederlandse onderwijzer C.P. Hoogenhout, “’n baanbreker vir Afrikaans” (Nienaber 1940: 21) heeft afrikaanse teksten geschreven³⁹, o.a. *Die Geskiedenis van Josef Voor Afrikaanse kinders en huisouwens In hulle eige Taal geskrywe* [in **1873**] en een romance [uit **1879**]: *Catharina, die dogter van die advokaat*, telkens onder schuilnaam: resp. “Een Vrind” en “Klaas Waarsegger, jr.” De bijbelse tekst heeft 118 keer *nie*³, en maar 3 keer ontbreekt het⁴⁰. Daarentegen heeft de romance 211 keer (71%) *nie*³ tegenover 83 keer niet (= 28%). Dat lijkt dus sterk op het aandeel van *nie*³ bij Abu Bakr: 74% (vSelms 1979). Of Hoogenhout zelf uit z’n Nederlands *nie*³ nog kende, is onbekend, maar in elk geval bewijzen z’n teksten het (oudste?) streven naar beregeling, nl. naar konsekwentie in de zo belangrijke bijbeltekst. In “’n Woordjie vooraf An myn waarde en seer geagte neef Lokomotief” vraagt Klaas hem om ontbrekende punten en komma’s “bietjie reg te maak”; “ook waar ik eenmaal NIE in plaas van tweemaal geskrywe het” (Nienaber 1940: 105). Hij vermoet zich hier dus als weinig geletterde Boer maar hanteert een voorschrift: “Spel *nie*³, ook als je het niet per se zegt.”

³⁹ Voor de kennis van afrikaanse varianten uit die tijd zijn ze heel belangrijk, misschien juist door allerlei inkonsekwenties. Z’n poging om een spellingsstandaard vast te leggen is bewonderenswaardig.

⁴⁰ “Maar hoe skrik hy *nie* toe Josef seh” (geen *niet*-woord!), “in die seuwe jare *nie* van honger sterf” en in de dichtregels “Wie op die hooë God vertrou Het seker op *geen* sant gebou” (Nienaber 1940: 84, 86 en 88). In de eerste zin hebben we een onbeklemtoonbaar *nie*, dat misschien *skrik* versterkt; de laatste illustreert met veel andere dat poëzie *nie*³ moeilijk verdraagt. Alleen de tweede zin heeft dus waarde.

Hoogenhout was goed bevriend met S.J. du Toit (Nienaber 1940: 64); die heeft [in 1893] een stap verder gezet en *Die Eerste Boek van Moses, genoem "Genesis"* uit de grondtekst in het Afrikaans vertaald (in een betere en konsekwentere spelling), eveneens met konsekwent (dus kunstmatig beregeld) *nie*³. Ik heb blz. 4 t/m 69 gelezen (tweederde van de tekst). *Nie*³ komt konsekwent 159 keer voor⁴¹.

Ik heb nog in een derde bijbelse tekst een steekproef genomen, nl. in *Die vier evangeliën en die psalmen* [van 1924]. Matteus 1 t/m 10 heeft opnieuw konsekwent *nie*³. Ik weet niet of er ook van het afrikaanse overleg verslagen bewaard zijn⁴², maar het kunstmatige karakter van een aantal regels staat vast. Zo onderscheiden de vertalers bv. *Hem* als het naar god of naar Christus verwijst, van *hom* in alle andere gevallen. Blijkbaar klonk *Hem* "beschaafder".

Hoogenhout en S.J. du Toit hebben dus misschien als eersten het konsekwente gebruik van *nie*³ voorgeschreven.

2. Inkonsekwentie in andere teksten

Spraakkunstenaars hebben dit stukje standaardisering niet allemaal overgenomen. Zo lezen we in de uitstekende *Afrikaanse Spraakkuns* van Bouman en Pienaar⁴³ dat er "besonder dikwels" dubbele ontkenningen zijn.

De voornaamste regels zijn:

1. zinsafsluitend *nie* is onherhaalbaar;
2. *niks*, *niemand*, *nooit* en *nêrens* kúnnen (!) ook aan het zinseind *nie* achter zich krijgen:

hy weet *niks nie*
ek sien *niemand nie*

Maar *nie* is weglaatbaar, vooral als *niks* enz. nadruk krijgt ("vooral").

⁴¹ Eén keer niet, nl. in het kommentaar op blz. 24:

terwyl vrome mense *ni* 'seuns van God (Elohim)' mar 'kinders van Jehova' genoem word

*Ni*² had hier na *God* moeten staan: het is zn-patroondeel.

⁴² Fritz Ponelis schrijft me dat hem geen verslagen van zulke bijeenkomsten bekend zijn.

⁴³ vSchoor ([1983]: 14.9vv) is geen verbetering van Bouman en Pienaar (1925: 166vv).

3. Staan *niks* enz. niet aan het eind van de zin, dan is *nie*³ noodzakelijk:

niemand hoef hom te skaam *nie*⁴⁴

De uitzondering onder regel 1 is bekend, maar het fakultatieve van *nie* in regel 2 [in 1925] – soms ook buiten nadruk – verschilt van het tegenwoordige: *niks* (enz.) staat “selde sonder *nie*, veral a.d. einde van ’n sin” (WAT 11.166c) [1980] (“selde”). *Besonder dikwels, vooral en selde sonder* wijzen erop dat *nie*³ nog niet verplicht is⁴⁵. Bouman en Pienaar zijn hier beschrijvend en niet voorschrijvend. Het heeft dus tientallen jaren geduurd eer het spraakkunstvoorschrift van du Toit en Hoogenhout algemeen opgevolgd werd.

Dat blijkt uit een steekproef uit *De Huisgenoot*, eerste jaargang [mei t/m nov. 1916]. Ik heb drie reeksen teksten doorgenomen: een van Gertruida die een vrouwenrubriek verzorgt, een reeks levensbeschrijvingen van ene Stockenström en een rubriek *Taalnuws*, omdat taalkundigen ekstra-oplettend geweest zouden kunnen zijn. Ik heb me beperkt tot de twee frekwentste *niet*-woorden (*nie*¹ en *geen*). *Nie*³ blijkt wel fakultatief, maar de frekwenties verschillen:

	<i>nie</i> ¹				<i>geen</i>			
	wel <i>nie</i> ³		geen <i>nie</i> ³		wel <i>nie</i> ³		geen <i>nie</i> ³	
Gertruida	132	87%	20	13%	8	57%	6	43%
Stockenström	14	70%	6	30%	3	75%	1	25%
<i>Taalnuws</i>	13	68%	6	32%	2	67%	1	33%
Totaal	159	83%	32	17%	13	62%	8	36%

Al verminderen kleinere aantallen hier en daar de betrouwbaarheid van het onderzoek, het lijkt erop dat *nie*¹ veel vaker *nie*³ aantrekt als *geen* (83% t.o. 62% *nie*³); de onderlinge verschillen tussen de schrijvers zijn vrij klein; ze geven in hoofdzaak dezelfde verhoudingen. – Overigens is ook hier het verschil met de 74 % van Abu Bakr (vSelms 1979) (waar alle *niet*-woorden geteld zijn) betrekkelijk klein, want *nie*¹ + *geen* samen leveren in *De Huisgenoot* van bijna een halve eeuw na hem 81% *nie*³.

⁴⁴ Regel 4 en 5 zeggen eigenlijk dat *nie*³ na de eindgroep komt.

⁴⁵ Mansvelt konstateert dat *ni* “op het eind van elken ontkenningen zin herhaald wordt” (1884: 111), maar dat getuigenis berust natuurlijk op indrukken, en is dus misschien niet betrouwbaar.

Toch vergt het feit dat de konsekwentie ontstond nog een andere verklaring. Blijkbaar vormen *niet*-woorden een sterke eenheid in de menselijke geest: ik herinner aan het feit dat ze in een aantal oudere dialekten een konsekwent gebruik veroorzaakt hebben van *ne/en* (Paardekooper 2005: 3.2.2.2). Ook de koppeling aan ABN *hoeven* wijst daarop.

2.3.3. Kombinaties van *nie*-woorden

Kombinaties van *nie*-woorden onderling, en met *nie*² zijn in het Afrikaans overbekend. Ponelis ([1979]: 367vv) bespreekt ze, Carstens ([1994]: 56) vermeldt ze, maar “verbiedt” ze niet, vSchoor ([z.j.]: 14.9vv) en Combrink en Spies ([1986]) doen het niet. Het *WAT* geeft een aantal inlichtingen onder *g'n, nie, niemand, niks, niemendal* en *nooit*, – niet bij *geen, nêrens (nêrenster, nergens, niewers)* en *nimmer*. De vormvarianten bespreek ik niet apart. Er is dus een nieuwe beschrijving nodig; ik heb twee proefpersonen⁴⁶ ondervraagd, en verwaarloos kleine verschillen in reacties.

Dat komt dus overeen met de onmogelijkheid van:

*nie*¹ Jan (het)(ek) *nie*² {gesien} *nie*³ (uitg.)

Wél kan ongesplitst *niemand nie*² dus *nie*³ achter zich krijgen:

*nie*¹ Jan *nie*² (het)(ek) {gesien} *nie*³

Maar tweelingen zonder *nie/geen* lijken onbepert scheidbaar:

ek wil *nooit nêrens* gaan *nie*
niemand kan *niks* meer vind *nie*³

In het algemeen zijn de onderlinge plaatsbeperingen van twee *niet*-woorden waarschijnlijk gelijk aan die van één *niet*-woord en z'n positieve pendant:

<i>niks</i> mag jy aan <i>iemand</i>	gee <i>nie</i>
<i>niks</i> mag jy aan <i>niemand</i>	gee <i>nie</i>
<i>niemand</i> sal hom <i>ooit</i>	vertrouw <i>nie</i>
<i>niemand</i> sal hom <i>nooit</i>	vertrouw <i>nie</i> (uitsonderlik snaaks)
<i>nooit</i> wil jy <i>iets</i>	vir my doen <i>nie</i>
<i>nooit</i> wil jy <i>niks</i>	vir my doen <i>nie</i>

⁴⁶ Zandra Bezuidenhout, geboren in die Boland en Heilna du Plooi, geboren in Transvaal.

Maar er zijn uitzonderingen:

<i>nooit</i> sal jy dit <i>êrens</i>	nog vind nie
<i>nooit</i> sal jy dit <i>nêrens</i>	nog vind nie (vrijwel uitg.)
vir <i>niemand</i> kon hy	respek hê nie
vir <i>niemand</i> kon hy <i>geen</i>	respek hê nie (uitg.)

1. Groepen van drie *niet*-woorden zijn uitzonderlijk, maar – zonder *nie* – weer scheidbaar:

ons sal *nooit nêrens niemand* daarvoor kan kry nie
niemand kan *nêrens niks* meer vind nie
niemand sê my ook *nooit niks* nie

De onscheidbaarheid van *nie*² staat dus tegenover de scheidbaarheid van de andere *niet*-woorden.

2. Net als het ABN kent ook het ABA twee mogelijkheden voor de plaats van de hoofdontkenning:

Ek gaan *nooit nêrens* nie ‘absoluut nooit ook maar ergens’
Hulle vertrouw nooit *niemand* nie ‘absoluut niemand’ of ‘absoluut nooit ook maar iemand’ (WAT 11.198b)
Daar is niks *geen* wind nie (WAT 11.167c)

Het eerste heeft de hoofdontkenning voorop, het laatste de hoofdontkenning achterop, maar het is niet algemeen ABA. Het middelste heeft *nooit* als hoofdontkenning als het de hoofdklemtoon heeft, en *niemand* als dát de hoofdklemtoon draagt.

*Nie*² betekent ‘versterking’.

3. Stijl van groepen *niet*-woorden

Heilna du Plooij karakteriseert *niemand nie* enz. als informeel-emotioneel, grappig en emfatisch. Maar vreemd genoeg lijkt *nooit nie* wat “hoger” van stand: het stond in de beginperiode van het Afrikaans zelfs in de gezongen psalmen:

laat my *nooit nie* beskaamd staan nie (Ps. 31: 2, 1933) (WAT 11.198b)

Maar hier gaf een “open plaats” in een noot waarschijnlijk de doorslag (Zandra Bezuidenhout).

Ook Zandra Bezuidenhout karakteriseert vrijwel alle combinaties als “volks en speels tot dialektisch” en “verouderd, ouderwets”. Dat klopt ongeveer met wat het WAT fragmentarisch opmerkt: “veral in geselstaal” (11.156*b*), “geselstaal” (11.166*c*), “dikw. geselstaal, minder juis” (11.198*b*).

Nimmer nie is een geval apart doordat het eerste woord “meer formeel of versterkend of verouderend” is (WAT 11.170*b*).

2.3.4 Afrikaans *geniemand/niemand g'n, genêrens enz.*⁴⁷

In Europese dialecten van het Nederlands vind ik als enige verwante vorm *geniemes* in Oost-Noord-Brabant (mededeling van Cor en Jos Swanenburg). Het is natuurlijk uitgesloten dat Afrikaans *geniemand* uit Oost-Noord-Brabant meegevoerd zou kunnen zijn naar de Kaap, maar *geniemes* kan ook in andere streken van Europa opduiken, en dan zou daar wel de bakermat ervan kunnen liggen. Een veel belangrijker bezwaar tegen de Europese afkomst van de Afrikaanse vormen, is de plaats van *g'n* achter *niemand* enz., het isolement van oostnoordbrabants *geniemes* en bovenal de woordwording van *g'n* als synoniem van Afrikaans *nie*. Die elementen zijn zo ingrijpend dat ze uit tweede-taalverwerving afkomstig geweest moeten zijn, waarschijnlijk wel op de basis van Europees *geniemes*.

2.3.5 Afrikaans /xə/ en /xən/

G'n is een spreekvariant van *nie*, en syntactisch grotendeels eraan gelijk.

a. Het kan om te beginnen een apart zinsdeel zijn (WAT 3.320*a*):

Ek sal dit *g'n* doen nie

“Ek gaan *g'n* saam met geeste in één huis woon nie”, protesteer ek (J. Wapenaar)

Ek het jou *g'n* lief nie (J.H.H. de Waal)⁴⁸

/xən/ alleen is “geselstaal”⁴⁹. Het is nogal es emotioneel en kan verontwaardiging of humor uitdrukken.

⁴⁷ Noot van G.D.S.: dit stuk is in de tekst van Paardekooper nog verder uitgewerkt (vooral i.v.m. het Oost-Noord-Brabants); die bespreking is in zichzelf interessant, maar tot een goede integratie in punt 2.3.4 was het nog niet gekomen. Het fragment met de beschrijving in het Noord-Brabants wordt hier dan ook niet opgenomen.

⁴⁸ Ook zonder *nie*³ komt *g'n* voor, maar in geselstaal: zie Donaldson (1993: 409).

⁴⁹ Vgl. ook *g'n stuk* ‘helemaal niet’ (WAT 3.321*c*).

b. Daarnaast kent het combinaties met andere *niet*-woorden (ervoor of erachter), maar bij vooropplaatsing suggereert de spelling ten onrechte eenwoordigheid. Je hebt dus twee reeksen:

<i>genêrens</i> <i>nêrens g'n</i>	<i>geniemand</i> <i>niemand g'n</i>	<i>geniks</i> <i>niks g'n</i>	<i>genooit</i> ⁵⁰ <i>nooit g'n</i>

In de onderste rij gaat het niet telkens om één zinsdeel, en niet om ABN *nergens geen vlees gegeten* enz. met na *nergens* enz. een zinsdeelgrens (bw bep. ~ lv) (versterkend?) die ook Afrikaans is.

Ook m'n proefpersonen zien hier nét nog twee aparte woorden. Ze zijn ook scheidbaar maar alleen als *g'n* na *niemand* enz. komt:

niemand het ek *g'n* gesien nie
niks het ek vandag *g'n* gedoen nie

Ook combinaties zijn mogelijk:

geniemand het my *geniks* gegee nie (versterkend?)
niemand g'n het my *niks g'n* gegee nie (versterkend?)

c. Bij /xən/ kennen ABA-sprekers waarschijnlijk alleen de voorplaatsing; naplaatsing lijkt dialektisch-kaaps; dat zou met name veel voor kunnen komen onder bruinmense – en dat klopt met het taalgebruik van Boerneef:

Ek wil *nooit g'n* weer die ruik van dagga om my hê nie (Boerneef)
(WAT 3.320a)

Donaldson karakteriseert zowel eenzaam *g'n* als *geniks*, *geniemand* en *genêrens* als “colloquial” of “very colloquial” en als “emphatic” of “very emphatic” (1993: 409). *Niks g'n* enz. bespreekt ie niet.

3. TEKSTBESCHRIJVING EN DIALEKT-REKONSTRUKTIE

Bijna alle voorbeelden komen uit poëzie; daaruit moeten we die met rijmstoplappen verwijderen, om een betrouwbaarder dialekt-rekonstruktie te krijgen. We beperken ons tot een paar peilingen.

⁵⁰ Fonologisch: *gen nêrens* enz.

3.1. MATERIAAL

Een grote verzameling van tekstcitaten – min of meer chronologisch – wordt de basis bij het zoeken naar tekstregels. Ik heb Stoett (1925: § 231), het *MNW*, het *VMNW*, het *WNT* en een aantal teksten gebruikt⁵¹.

3.1.1. Fatale navolging van een latijnse spraakkunstregel: geen dubbele ontkenningen

“De” Latijnse tekstspraak keurt dubbele ontkenningen als stapeling af (pleonasmie): ze “heben einander auf und bejahren” (Kühner en Stegmann 1955: 825). Het motief moet geweest zijn: vermijding van dubbelzinnigheden zoals bij ons in *niemand niet* ‘absoluut niemand’ en *niemand niét* ‘absoluut iedereen’. Met dat voorschrift is het Latijn uniek, zelfs tegenover het Grieks, – en bovendien lijkt het buitengewoon vreemd dat alleen de Romeinen geen emoties gekend zouden hebben bij het ontkennen. Maar een wat dieper onderzoek laat zien dat ook in het Latijn versterkende dubbele ontkenning wel degelijk voorkomt: “diese eigentlich der Volkssprache angehörige pleonastische Ausdrucksweise hat sich in ihren Ueberresten noch im archaischen Latein gehalten, sonst ganz vereinzelt, um dann bei den archaisierenden Autoren wieder aufzutauchen” (Kühner en Stegmann 1955: 827). En “die Häufung von negierten Adv. (Pron.) im gleichen Satz beruht wohl auf dem umgangssprachlichen [...] Streben nach einer erschöpfenden Verneinung” (Hofmann en Szantyr [1972]: 805). Ook het Latijn kende de emotionele versterking dus, maar stilisten hebben die voor teksten “verboden”. Lerch (1925: 77) spreekt in dit verband naar aanleiding van latijnse voorbeelden zelfs over “eine Negationsfreudigkeit der Volkssprache”⁵².

⁵¹ Het voorbeeldenbestand is in z'n geheel te vinden in BIJLAGE I van dit artikel.

⁵² Via het Volkslatijn is er – blijkens een steekproef – in het Frans toch iets van overgebleven. Het type *niemand niet* lijkt in Beschaafd Frans afwezig, behalve bij *jamais* dat twee dingen kan betekenen: ‘ooit’ en ‘nooit’. Een paar gevallen zijn:

il va *jamais nulle part*
j'ai *jamais rien vu*

Ze zijn in het Noordfrans normaal, maar er is terughoudendheid bij het schrijven ervan. Met *pas* lijken er geen combinaties te bestaan (Eric Duvoskeldt).

3.1.2. Tussen taal en poëzie komen *niet*-woordkoppels binnen

Zoals al vaker gezegd: in de hiërarchie van een dichter van oudere teksten staat het rijm meestal bovenaan, dus boven betekenissen, latijnse “voorschriften” en zelfs woordvormvarianten⁵³, waaronder ook de rijmstoplappen vallen. *Niet*-woordkoppels blijken al vanaf Maerlant z’n vertellende poëzie op twee manieren een rijm te kunnen maken, in zinnen die één *niet*-woord bevatten: het tweede *niet*-woord kan het rijmwoord leveren. Soms ontbreekt de stapeling⁵⁴. We bespreken voorbeelden van de twee types. – Natuurlijk vallen rijmstoplappen buiten onze taalrekonstruktie.

3.1.2.1. Eén van de *niet*-woorden wordt rijmwoord

Stapeling ontbreekt in bv.:

Om *genen* torment *nemmeere*
Wildsi den keiser heten here. (Maerlant, *Rijmb.* 34.756v)

Stapeling is er wel in bv.:

En was sijns gelijcs niet in Vrancrike noch *niegeren niet* (Velthem 1, 45, 98; *MNW* 4.2389) [voor **1350**](NB) ‘absoluut nergens’

Maar gezien het groter aantal citaten met *niegeren* + *niet/engene* kan dat al een vaste verbinding geworden zijn.

3.1.2.2. Een zinsdeel met *gheen* eindigt op een rijmwoord

De grote massa van de rijmstoplappen met een *niet*-woord heeft ook hier geen stapeling:

anders ne moechti *niet* ydoughen
hem gheuoeden in *ghere* wise ‘kon ie zich niet voeden’ (*DNB* 2.026v)
(RIJM)
hi neemter mede dranc ende spise

⁵³ De varianten kunnen uit dialecten komen, uit andere talen (“Men moet om de rime soucken, Misselike tongen in boucken”: Maerlant), naplaatsing van bn’s, gebruik van stoplappen als *naer ic wane, also wijt horen, na dat ic weet* enz.

⁵⁴ Twijfelgevallen zijn zeker aanwezig.

In ghere wise verschaft het rijmwoord.

Want also grod waren die stene.

Dat mense met *ghenen* engiene ne conde.

Niet lichte ghebreken te *ghere* stonde (*Rijmb.* 31.221vv) (RIJM)

Ghenen en *niet* vormen een duidelijke stapeling: ‘met geen enkele machine’. Maar *te ghere stonde* is een rijmstoplap, die je naar willekeur kunt vervangen door *in ghenen tiden, te gheender huere, in ghere stede, in gheender manieren* enz. enz. die meestal absoluut niet stapelen.

Stapelning sluit niet uit dat de rijmstoplap synoniem is met één *niet*-woord:

Ende *nemmermeer* te *ghenen* stonden

En willen meer in sonden treden ‘absoluut nooit’ (Hildegasberch 233.102v)[± 1480]

Nie en wert tot *ghenen* daghen

Subtjltre vont ter werelt ghevonden ‘absoluut nooit’ (*ter werelt* is al een tweede stapeling) (Hildegasberch 223.102v)[± 1480]

3.1.2.3. Konklusie

Vanzelfsprekend blijven alle betekenisloze rijmstoplappen buiten de taalrekonstruktie.

3.1.3. Drie diachrone ontwikkelingen, vooral in de Randstad

We zullen zien dat de teksten – met name in de Randstad – drie ontwikkelingen laten zien:

1. de kontaktkoppels nemen [al voor 1600] toe, ten koste van de afstandskoppels;
2. de latijnse invloed wordt [na 1600] sterker;
3. het aantal *niet*-woordkoppels neemt af, waarschijnlijk ook los van die latijnse invloed.

Een verzwakking van de stapelende betekenis lijkt op een aantal punten aanwezig, maar is meestal moeilijk aan te tonen. In het noorden van ons taalgebied en in het Fries is soms duidelijk (latijnse) tekstinvloed aanwezig bij het afnemen van het aantal *niet*-woordkoppels, in het zuiden is die lang erg klein geweest, zoals met name gebleken is bij onze bespreking van het Aarschots [van ± 1920] en het Poperings [van 1950] (Vallaey).

3.2. HET MIDDELNEDERLANDS

3.2.1. Limburg

3.2.1.1. Het Luikse Diatessaron [1291 – 1300] (± 5.000 regels)

A. Tijd

De datering van het hs is volgens vGinneken [1295-1300], volgens het *VMNW* (Gysseling) [1291-1300], volgens Lieftinck (*MNW* 10: *Bouwstoffen* 366) [± 1250], en volgens Deschamps [± 1325] (de Bruin 1970: XXXVI).

B. Streek

De Bruin (1970: XXXIII) meent dat het “aan geen twijfel onderhevig is” dat de schrijver z'n werk “stilistisch verankerd is in de brabant-vlaamse literatuurtaal van de 13e eeuw”, en “dat de limburgse dialectvormen [...] slechts een vernis [zijn] dat door de kopiïst over het geheel heen gestreken is”. Het *VMNW* spreekt in aansluiting op Gysseling van “Brabant-West” en *houdste* (134) en *Osanna* (204) kunnen daarop wijzen.

Daarentegen leert uitvoeriger taalkundig onderzoek anders. *Knech* (136), *onrech* (152), *ghedoep* (158), *gheloef* (172), *vroch* ‘vrucht’ (172), *lich* ‘licht’ (182), *brach* (212), *nach* (224 en 232), *ghorlof* (258), *mach* ‘macht’ (260) en *hef* ‘heeft’ (260) kunnen afkomstig geweest zijn van de “vierde hand” (XXXVI), maar het konsekwente gebruik van het limburgse *doobde* ‘doopte’ wijst eveneens op Limburg. Bij vGinneken (1938: § 184) lezen we: “De gewoone uitgang van den 3den pers. [preteritum] is [in deze tekst] *-de*, ook na stemlooze slotconsonant van den stam: *verblijdschde* 11², *doepde* 29²⁷, *makde* 39¹⁷, *gansde* 39³⁰ enz. Evenwel komt de uitgang *-te* vrij menigvuldig voor (35 maal).” Het type *doobde* heeft een isoglos die ongeveer samenvalt met de westgrens van de provincies Limburg: zie het kaartje van Goossens en Verheyden (1970: [140]). Het is dus een van de beste criteria voor Limburgs, maar vLoey (1974: 60) vermeldt het niet.

Niet-woordkoppels

Er zijn negen *niet*-woordkoppels⁵⁵. Zeven van de negen voorbeelden scheiden de twee *niet*-woorden niet, en zeven eindigen op *niet/geen*; de twee andere hebben *noit niemen(e)*. – Het vijfde heeft *nie*³.

⁵⁵ De citaten staan in BIJLAGE 2 (onder nr. 1) van dit artikel.

3.2.1.2. Veldeke, *Sint-Servaes-Legende* [1470 – 1475] (6.230 regels)

Vanzelfsprekend mocht de *Servaes-legende* hier niet ontbreken (vEs 1950). Tekstkundig is die maaslands georiënteerd, tegenover de westelijke oriëntatie van het Diatessaron. We vinden bij Veldeke 13 *niet*-woordkoppels⁵⁶. In elf citaten is de betekenis stapelend, in twee niet. – Veldeke beperkt de koppels dus vrij konsekvent tot stapeling.

3.2.2. Vlaanderen

3.2.2.1. Het Gruuthuse-handschrift

In de Lieder van het Gruuthuse-handschrift (Heeroma en Lindenburg 1966) [± 1390] (± 7000 regels) staan schijnbaar acht voorbeelden van koppels⁵⁷. We vinden hier zes keer *nye ghein*, en de vraag is of die woordgroep niet synoniem is met *nye man* waarin het betekenis-element ‘nooit’ al vroeg verdwenen moet zijn. Zeker is dat in 6, 7 en 8 het geval, en daar is m.i. geen koppel. Daarentegen stapelen 2, 3 en 4 duidelijk; hier is dus wel een koppel.

3.2.2.2. Rekonstruktie van de autograaf van Reynaert I [± 1200 (?)] (3.469 regels)

Ik heb in alle hss van Reynaert I alle plaatsen opgezocht met *niet*-woordkoppels en die vergeleken met de parallelle plaatsen in de andere hss (Hellinga 1952)⁵⁸. In de zes citaten uit hss van Reynaert I is er precies één dat een parallel heeft in een tweede hs, nl. het eerste van hs A (872v) dat ook in F 856v voorkomt. De vijf andere zijn beperkt tot één hs. De mogelijkheid bestaat dus dat de autograaf van de Reynaert 1 (3.469 regels) geen enkel geval gekend heeft van *niet*-woordkoppels.

3.2.2.3. Damme-Brugge: Maerlant [± 1230 – ± 1300] (62.085 regels)

Zoals bekend is Maerlant z'n rijmtechniek in vertellende teksten heel anders als in emotionele (3.685 regels): eenvoudig gepaard rijm tegenover *Strofische Gedichten* (Franck en Verdam 1898) waarvan elke strofe een kunstige

⁵⁶ Zie BIJLAGE 2, nr. 2.

⁵⁷ Zie BIJLAGE 2, nr. 3.

⁵⁸ Hs F [1300 – 1350] bevat er één, Hs A [1330 – 1340] heeft er twee, Hs B [± 1470] bevat er drie (plus het rijmgeval 2698v) : ze worden in BIJLAGE 2, nr. 4 systematisch weergegeven, met de varianten in de andere handschriften erbij.

kombinatie is van een rijm van acht en een van vijf woorden: een technisch hoogstandje waarbij je a priori veel kunst- en vliegwerk verwacht⁵⁹.

Het aandeel van de stapelende koppels bedraagt in de vertellende poëzie 49% (28 gevallen)⁶⁰; dat is dus een minderheid. Maar in de emotionele gedichten stapelen vier (misschien zelfs vijf) van de vijf gevallen, dat is dus een duidelijke meerderheid. Misschien beperkte Maerlant dus in die *Strophische Gedichten* het gebruik van *niet*-woordkoppels tot stapelende. Dat kan erop wijzen dat het gebruik van rijmhulpjes zonder stapelende betekenis in rijm-kunstwerken van stand beter achterwege kon blijven.

3.2.2.4. Brugge: de Walewein [± 1350] (11.202 regels)

In de Walewein zijn 19 combinaties de aandacht waard⁶¹. Daarvan zijn er 12 rijmgevallen. In totaal stapelen er 14 gevallen; de dichters combineren dus meestal stapeling met rijm. Verder hebben er zes koppels (= een duidelijke meerderheid) contact en drie afstand. Dat verschilt heel sterk van Maerlant z'n afstandsgevallen in vertellende poëzie. We mogen dus niet te vlug conclusies trekken bij taalreconstructie in het 13e-/14e-eeuwse Vlaams.

3.2.2.5. Assenede: Diederic van Assenede, *Floris ende Blancefloer* [± 1260?-1340] (3.974 regels)

De Oostvlaming Diederic van Assenede had de dichtkunst heel goed onder de knie: van de 13 combinaties⁶² zijn er wel vier rijmen, maar er is geen enkele rijmstoplap. Van de zes contactgevallen eindigen er vier op (*ne*)*geen*.

3.2.2.6. *Ferguut* [1340 – 1350] (5.604 regels)

De Vreese (*MNW* 10. 300) noemt de *Ferguut* Westmiddelnederlandsch, maar we kunnen nog aanvullen: de tekst vertoont vlaamse sporen, zo bv. vrij frekwent *soe* 'ze' naast frekwenter *si* (zie bv. 4242vv) en buiten rijm *woch* 'weg' (3312) waarnaast in rijm *och* (2759) voorkomt. Verder vinden we *scepsterigge* "het wvla. vrouwelijk van *schepper*" (*MNW* 7.470), *sere* 'vlug' (r. 159) en *achter etene* 'na het eten' (r. 241) die eveneens in de vlaamse

⁵⁹ Zie BIJLAGE 2, nr. 5.

⁶⁰ Zie BIJLAGE 2, nr. 6.

⁶¹ Zie BIJLAGE 2, nr. 7.

⁶² Zie BIJLAGE 2, nr. 8.

richting wijzen. Ik vind geen enkele rijmstoplap; bovendien zijn de zes combinaties duidelijk allemaal stapelend⁶³. De dichter van de *Ferguut* heeft hier dus vrij zeker z'n dialektsysteem gevolgd.

3.2.2.7. Rekonstruktie van de autograaf van *Vanden Levene ons Heren* [± 1360 – 1370] (bijna 5.000 regels)

In het enigste volledige handschrift en in de H-II-fragmenten (Beuken 1968: 5) is geen enkele *niet*-woordcombinatie, maar in de brusselse W-fragmenten vinden we er één:

Het ne was *noit niemen* ghebore [..]

Mochtic. hine ware met mi verloren (Beuken1968: 51.5v)(hs W)

Het en was *nie* man gheboren

Mochtic. hine ware met mi verloren (teksthandschrift [1438])

[...] en was noch *nie* man gheboren

[...] ochtic hine bleef met mi verloren (H-II-fragmenten [± 1310])

De fragmenten zijn westvlaams (Beuken 1968a: 52v), maar daarom hoeft de autograaf het niet geweest te zijn. Wel wordt het waarschijnlijk dat die geen *niet*-woordkoppels gehad heeft.

3.2.3. Brabant

3.2.3.1. Antwerpen (?): *Hadewijch* [± 1210 – ± 1260 ?] (ruim 12.000 regels)

A. Poëzie: *Strofische Gedichten* (3.468 regels)

We vinden in totaal twee *niet*-woordkoppels:

Die waghe ('last') is nu alte swaer

Die *niet* en leghet bi *ghere* noot (Vekeman [2005]: 262)

Sone hopic *niet* na *gheen* geval (Vekeman [2005]: 264)

Allebei moeten ze een stapelende betekenis gehad hebben. Er is dus geen reden om rijminvloed aan te nemen.

B. Proza: visioenen (2.256 regels) en brieven (± 8.700 regels)

⁶³ Ze worden opgenomen in BIJLAGE 2, onder nr. 9.

In de *Visioenen* staan twee gevallen:

Niemene ne hevestu noch gebroken ende *niemene* en gebrec *nemmermeer* tote dien daghe dat ic di segghe: “Dijn werc es al voldaeen”. (Willaert 1996: 52.393vv)

Ende die lof cierge ende verblijdde met nuwen sanghe, die *nemmermeer niemen* verstaen en sal dan die de minne in oetmoedecheiden al verloren hadden (Willaert 1996: 128.78vv)

De betekenis in de eerste en in de tweede zin is ‘absoluut niemand’.

De *Brieven* leveren vier citaten op:

Dat en versuemt *niet* bi *ghenen* lichteleyen werken, dat biddic v ende rade (Mommaert 1990: 18)

Ay lieue Minne, ten doechden en ghebrect *niet doer gene* pine (42)

Ende ontrouwe en laet begherten *niewers* ghedueren in *gheenre* trouwen ‘in geen enkele’ (70)

Ende dat v *ghene* sake buten gode *neemermeer* en ghenoege noch en smake vore dien male dat ghi gods ghesmaket hoe wonderlike suete hi es (116)

In alle vier de gevallen is er een stapelende betekenis.

C. Besluit

Het proza vertoont eigenlijk hetzelfde beeld als de poëzie doordat die geen enkel rijmgeval bevat. Samen vertonen ze konsekvent een stapelende betekenis. Vrij zeker heeft dus ook Hadewijch d’r dialektsysteem die gekend.

3.2.3.2. Antwerpen: Jan Boendale (autograaf [1325 – 1330]; tekst-hs [± 1350] (± 20.000 regels)

Boendale was [± 1280] in Tervuren geboren, maar [al voor 1310] in Antwerpen gevestigd (de Vries 1844: CXXI), zodat z’n dialect wel ongeveer als grotendeels antwerps mag gelden. Hij gebruikt overigens in *Der Leken Spieghel* acht keer een *niet*-woordkoppel, maar telkens terwille van het rijm:

Nochtal scheen in haer oghen

Datmense *niet* en hadde winnen moghen

Met *gheenre* behendichede ‘niet’ (1844:164.77vv)(RIJM)

Gods ons heren voorsienichede,
Die *noit* in *gheenre* stede
En ghebrac ‘nooit’ (1845: 61.47vv) (RIJM)

Ende seide dat hi *niet* en vant
In Jhesum zake *en ghene*. ‘niet’ (1845: 179.354v)(RIJM)

Daer omme en suldi *niet* keren,
Ter archeit in *gheenre* wijs ‘niet’ (1848: 54.572)(RIJM)

Hen en gaf *nieman niet* ‘niemand’ (1848: 73.1038)(RIJM)

Else veete of discoort versoent es,
En sal *niemant* vermanen des
In arghe, in *gheenre* wisen, ‘niemand’ (1848: 77.1143vv)(RIJM)

“Ic en machs u segghen *niet*”
Sprac die man, “om *ghenen* noot” ‘niet’ (1848: 90.224v)(RIJM)

Want ghine mocht *niet* ghestelpen
Hare behoefte in *gheenre* wise. ‘niet’ (1848: 197.26v)(RIJM)

Alleen het vierde citaat stapelt m.i.; de zeven andere doen het niet. De mogelijkheid is groot dat de autograaf geen enkele andere stapeling gekend heeft. Boendale zou dan buiten rijmgevallen het latijnse voorschrift gevolgd hebben.

3.2.3.3. Brussel: de Bliscapen [± 1445 en ± 1455] (3.814 regels)

Ik noteer elf gevallen⁶⁴. Na aftrek van één rijmgeval (het zevende voorbeeld) en een geval met *noyt* ‘ooit’ vinden we elf gevallen van stapeling en een zonder (94.932v). De *Bliscappen* hebben dus vrijwel konsekvent stapeling bij alle koppels en zijn zuinig met rijmgevallen. – Samengroei bij *geenvinden* we in twee gevallen; die is dus erg schaars.

⁶⁴ Zie BIJLAGE 2, nr. 10.

3.2.4. Holland

3.2.4.1. Hildegarsberch [± 1340 – 1408] (21.902 regels)

Bij Hildegarsberch vinden we 23 *niet*-woordkoppels, maar 12 gevallen zijn m.i. rijmstoplappen⁶⁵. Stapeling vinden we in 11 gevallen maar alleen in één geval is er een rijmstoplap (168.366v). In de tien andere rijmgevallen ontbreekt stapeling. Acht van de 11 keer hebben koppels woordcontact: *nergent geen* (vier keer), *niemant geen* (een keer), en *nooit geen* (drie keer); dat lijkt te wijzen op een dialektverschijnsel: relatief veel samengegroeide koppels.

3.2.4.2. Dirc van Delf [1404 en 1480] (± 8.000 regels)

Dirc van Delf z'n grote prozawerk bevat een bewerking van veel latijnse teksten; daarbij heeft ie de latijnse regel gevolgd: *niet*-woordkoppels zijn alleen afkeurenswaardig, als dubbelzinnigheid dreigt. Ik heb z'n *Winterstuc* [1469] en de eerste helft van z'n *Somerstuc* gelezen [1404] (resp. Daniëls 1937 en 1938: 7 – 345) en drie ondubbelzinnige koppels gevonden.

Het *Winterstuc* bevat binnen 450 blz., precies één citaat:

ende ic en at *niet of nye* mijn brocke broots alleen (Daniëls 1937: 122.244)

Het *Somerstuc* (als eerste helft 338 blz.) bevat twee duidelijke citaten:

die en sel *niet* sterven *nymmermeer* (Daniëls 1938: 24.39v) ('absoluut nooit')

Want daer alle die leden zwaerlic ghepinicht werden ende *gheen* lit *nerghent* vrij ghehouden en wert (Daniëls 1938: 71.38v) ('absoluut geen enkel')

Het eerste is een vertaling uit bijbels Latijn (*non morietur in aeternum*), het tweede heeft waarschijnlijk geen latijnse achtergrond.

3.2.4.3. Dirc Potter [1450 – 1500] (11.138 regels)

De kopie die Leendertz (1845) uitgegeven heeft (11.138 regels) bevat zes gevallen van twee *niet*-woorden, maar vier daarvan⁶⁶ hebben één *niet*-woord

⁶⁵ Zie BIJLAGE 2, nr. 11.

⁶⁶ 1.156.929v, 1.218.2597v, 1.270.4006v en 2.6.135v.

terwille van het rijm. De twee andere zijn kontaktgevallen met *ghéén*- als tweede *niet*-woord:

Wanneer dattet enen qualic gaet
Ende *nerghent ghenen* troost en vint
Aen denghenen die hi mint (1.265.3878vv)

En gheer *nymmermeer gheen* ander
Wijff, waer dat ic hene wander (2.94.1253v)

In die twee citaten ligt een versterkende betekenis erg voor de hand. In elk geval zijn twee stapelingen op ruim 11.000 regels buitengewoon weinig; waarschijnlijk heeft ook Potter de latijnse regel gevolgd.

3.3. HET 16e-EEUWS

3.3.1. Vlaanderen

3.3.1.1. Brugge: Everaert [1518 – 1534] (16.430 regels)

Everaert is [tussen 1480 en 1485] geboren, “waarschijnlijk te Brugge”; en [in 1556] gestorven (Muller en Scharpé 1920: XIXv). Het gaat om een auto-graaf (XLIV) en teksten zijn “behoudens de luttele straks te melden afwijkingen, volstrekt diplomatisch nauwkeurig afgedrukt” (LI)⁶⁷. Ik vermeld alle 35 gevallen⁶⁸. Van de stapelingen is 86% buiten het rijm (19 gevallen) en 14% (drie gevallen) erbinnen. Van de niet-gestapelde is 90% (negen gevallen) rijmhulp, en 10% (een geval) niet. Er is dus een vrij duidelijk verband tussen rijmhulp en niet-stapelen. – Alle 12 kontaktgevallen stapelen, maar niet omgekeerd.

3.3.2. Holland

3.3.2.1. Haarlem

3.3.2.1.1. Coornhert [\pm 1540-1590] (23.287 regels)

Coornhert was schrijver en dichter, jurist en wijsgeer, en heeft veel en veelsoortig werk nagelaten, dat taalkundig erg belangrijk is, vooral voor de

⁶⁷ De belangrijkste bijdrages van Hüsken zijn “de uitvoerige woordverklaringen en annotaties aan de voet van de pagina” (Hüsken 2005: 8).

⁶⁸ Zie BIJLAGE 2, nr. 12.

verhouding tussen taal en tekst. Ik heb oorspronkelijk proza onderzocht (*Zedekunst* 1-200; Becker 1982), vertaald proza van Boccaccio⁶⁹, en *Comedies* (oorspronkelijke poëzie; vdMeulen 1955).

Bij de ontkennende woorden valt de sterk verschillende houding op t.o.v. eenzaam *niet*-woord en *en ± niet*-woord:

	eenzaam <i>niet</i> -woord		<i>en + niet</i> -woord		jaartal	aantal regels
<i>Comedies</i>	537	87%	83	13%	[1550]	11.087
Boccaccio	60	8%	714	92%	[1564]	± 6.000
<i>Zedekunst</i> 1-200	275	31%	583	70%	[1586]	± 6.200

Bij de twee prozawerken heeft *en + niet*-woord dus een grote meerderheid, maar bij de poëzie heeft eenzaam *niet*-woord dat. De verklaring ligt voor de hand: Coornhert heeft in z'n proza zo consequent mogelijk *en* bij de *niet*-woorden willen gebruiken, maar toneelteksten moesten op dit punt dichter bij het haarlense dialektsysteem staan, waarin *en* waarschijnlijk – net als in het Amsterdams dankzij Hooft en Vondel – al vrijwel verdwenen was.

A. Van tekst naar taal

1. Algemeen

Coornhert is van Bredero ongeveer de tegenpool; zelfs in rijm is bij de Haarlommer een beschaafd-hollandse vorm nog uiterst zeldzaam (type *bien*, *stien* bv.). Hyperkorrekte pseudo-vlaamse vormen komen vaak voor, zo bv. *borste* 'borst', *tyranne*, *vrietschappe* enz. Als een schrijver voor z'n proza en voor z'n poëzie twee zo sterk afwijkende tekstsysteem gebruikt, hoe betrouwbaar kan dan een rekonstruktie van z'n taalsysteem nog zijn?

2. *Niet*-woordkoppels

In de gelezen teksten van de *Comedies* (11.087 regels) komt geen enkele *niet*-woordkombinatie voor. De eerste helft van de *Zedekunst* bevat precies één voorbeeld:

en nadien *niemanden* tot *ghenen* tyden of plaatsen, oorzaken *en* ontbreken om wel te doen den behoefighen, die altyd overal ghenoech zyn ('omdat absoluut aan niemand oorzaken ontbreken') (39.22)

⁶⁹ Misschien via het Frans van Le Macon. Zie Nauta (1903: XVI.)

Bij *Boccaccio* heb ik er geen enkele gevonden.

We mogen dus aannemen dat Coornhert in al z'n tekstsoorten de latijnse regel gevolgd heeft.

3.3.2.1.2. *Trou Moet Blijcken* [$\pm 1550 - \pm 1630$] (± 88.000 regels)

De haarlemse kamer (Hüsken e.a. 1992->) had – zoals bekend – in z'n grote tekstverzameling naast een meerderheid van teksten van eigen leden ook enkele niet-hollandse. In hoofdzaak wijzen taalvormen op noordhollands (vrij zeker haarlems), zodat we langs deze weg ook in de buurt komen van Coornhert z'n dialect. Belangrijk is dat vooral de kopiïsten blijkbaar weinig geletterd waren, en ons dus nogal wat taalvormen gegeven hebben, die bovendien te controleren zijn op de fotokopieën van de handschriften.

Van *niet*-woordkoppels⁷⁰ tellen we 23 contactgevallen, maar daarvan moeten we 7 rijmцитaten aftrekken. De belangrijkste konklusie is dat de contactgevallen met 23 citaten (= 60 %) in de meerderheid zijn.

3.3.2.1.3. *Spiegel* [1549 – 1612]

De *Twé-spraack* brengt waarschijnlijk als eerste het griekse gebruik als nieuwe faktor, als “hoger beroep”: “in onze ghewoonte van spreken alzer twee benenende woorden in een reden komen die zyn ghelyk by den Grieken krachtiger benenende / zo zeydmen zegt niemand niet een woord hieraf/. maar by de Latynen maken twe nenen Ja” (Dibbets 1985: 275v)⁷¹. Bovendien bewijst het citaat ekspliciet dat er in deze tijd discussie was over het probleem van twee *niet*-woorden; tot dusver moesten we navolging van het Latijn impliciet opmaken uit het ontbreken van *niet*-woordkoppels in sommige teksten.

Spiegel gebruikt in de *Hert-spiegel* ([1614]; 3.592 regels) buiten zelfnoemfunctie drie keer *niets niet* ‘absoluut niks’, dus met een “krachtiger benenende” functie; hetzelfde geldt voor *niets niet* uit de *Lieden*⁷².

⁷⁰ Zie BIJLAGE 2, nr. 13.

⁷¹ Hier zijn twee interpretaties mogelijk: *niemand niet* ‘absoluut niemand’ of ‘niemand’ plus ‘een woord’ (één woord?) ‘zelfs niet één woord’, een aparte stapeling. Vanwege de hoge frekwentie van hollands *niemand niet* (*niemeniet*) ‘absoluut niemand’ geef ik hier de voorkeur aan.

⁷² Zie BIJLAGE 2, nr. 14.

3.4. HET 17e-EEUWS: VOORAL PROTO-ABN

3.4.1. Delft [± 1609]

Er is één citaat van *nie*³:

alsoo daer geen leerjongen en zijn *niet* (Crena de Iongh **1959**: 133)
(‘helemaal geen’?)

Het komt uit het *Rekeningboek van het St.-Eloysgilde* [**1609-1632**] en is waarschijnlijk delfts. Hier lijkt de betekenis versterkend.

3.4.2. Amsterdam: Hooft, Vondel en Coster tegenover Bredero

De drie eerste volgen – als klassiek gevormden – vrij konsekvent de latijnse spraakkunst, tenzij rijm of metrum dat zouden bemoeilijken. Twee oudamsterdamse gevallen met *niemand niet* uit de *Warenar* zijn natuurlijk helemaal op hun plaats; ze sluiten aan op de talrijke gegevens van Bredero, die weer parallel lopen met de talrijke “haarlemse” citaten van Trou.

3.4.2.1. Hooft [vanaf 1600]

Ook voor Hooft waren latijnse voorschriften ondergeschikt aan rijm en metrum; poëzie en proza moeten we dus streng scheiden.

A. Poëzie

Ik heb Broekmans ([1992]) en Stoett (1899 en 1900) erop doorgelezen; de *Tafelspelen* ([**1602 – 1607**]) bevatten geen enkele combinatie maar Stoett wel. De eerste staat in de rijmbrief uit Fiorenza [van **1600**] volgens hs A, “zonder twijfel het klad van het gedicht, door Hooft te Florence geschreven” (Stoett 1899: XIII). Het gaat om de volgende regels, gezegd door een jonge vrouw die hem in een droom verschijnt:

“Ons ouw Latijnsche tael van voor tweeduisent jaer
En weeck de Griexsche *niet* in *geen* manier, noch haer
Wijckt ons Toscaensche nu” (Stoett 1899: 7.83vv)

Die “brief aan de “Camer in Liefde Bloeyende” is geheel omgewerkt⁷³ voor het eerst gedrukt in de *Versheyde Nederduytsche Gedichten*, Amsterdam 1653”, en daarin luidt de genoemde passage:

⁷³ Onzeker is of Hooft zelf de omwerker geweest is, zegt Stoett (330).

Ons oude Tael 't Latijn van voor twee duysent Jaer
En week de Grieksche *niet* in *geenen* deel (Stoett 1899: 327.65v)

In geen manier/in geenen deel is stapelend en staat buiten het rijm. We mogen aannemen dat de vrouw uit het droombeeld Hooft z'n opvatting weergeeft, die op een hele beleefde maar hele krachtige manier die van z'n vriend Spiegel tegenspreekt.

Het tweede geval betreft Hooft z'n uiterst strenge begrenzing van de geestelijke Liefde en de lichamelijke Min; hij gebruikt heel nadrukkelijk twee keer de reeksvormer *geen ... niet* in het gedicht *Sang* (Stoett 1899: 44v). We moeten daar uitvoerig op ingaan.

1. Het hs en de 17e-eeuwse drukken

Hs A (het "Rijmkladboek") dateert het gedicht op 13/15 – 8 – 1605. In de eerste strofe spreekt Hooft de Periosta (= de Amstel?) aan: "Stond ik maar op je oever tussen je elzen die je weerspiegelt, niet om m'n voeten te spoelen, of om m'n dorst te lessen of omdat m'n grond door je vocht vetter voedsel zou leveren

"maer om dat ghij mijn Vrouw te stade staet,

Als sij haer spieglend' in u loome vloedt
Sorchvuldelijck met jouw te raede gaet,
Hoe dat haer past een stroôn of rosenhoedt,
En ghij verbeelt haer óóch, en aenschijn hiel ('helemaal');
Geen aenschijn, niet; geen ooghen, niet; haer siel" [1605] (Leendertz 1871: 50.1vv, en Stoett 1899: 44.4vv)

Leendertz (die de eerste druk verzorgd heeft) en Stoett hebben uit de oudste versies (konsekwent) die van het Rijmkladboek gekozen en niet die van de oude drukken; vgl.:

Gheen aenschijn, *niet*, *gheen* ooghe, *niet*, haer ziel ([1605] hs A)
Gheen aenschijn *niet*, ooghe *niet*, haer ziel ([1615]: 9)
Gheen aenschijn *niet*, *geen* ooghe *niet*, haer ziel ([1619]: 9)
Geen aenschijn *niet* *geen* ooghen *niet* haer ziel (*DMHJ* 1627: 24)
Geen aenschijn *niet*, *geen* ooghe, maer haer ziel (*VNG* [1651]: I.346)⁷⁴

⁷⁴ De laatste twee afkortingen betekenen *Der Minnaers Harten Jacht* en *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*. Zie Stoett 1899: VIII, noot 4.

Maar veel aannemelijker lijken me de derde en vierde versie, die blijkbaar geen last gehad hebben van het Latijn. – In de vijfde is toch weer een *niet* weggewerkt.

2. Andere voorbeelden van ons syntagma

In deel II van Stoett komt ons syntagma nog twee keer voor:

Bidt hem [= ‘den overwinner trots’] ootmoedich aen, en acht *geen*
schande *niet*,
Te doen het gene dat u t’ wree geluck gebiet. (Stoett 1900: 61.505v)
Gelooft *geen* woorden *niet* diemen licht schoon versiert (90.1542)

Het eerste is een rijmgeval; Stoett vertaalt het zonder stapeling met “acht het geen schande”, en Hooft z’n tekst bevat hier geen komma; het tweede heeft die evenmin, maar nu luidt de vertaling met stapeling “geen woorden, neen”.

In deel 2 (1900) is de oogst groter; uit de *Achilles ende Polyxena* [1614] komen de twee citaten uit 2, en verder het stapelende:

Wel ick sie *niemant niet* (82.1230)

Dat de *Warenar* [uit 1617] drie stapelende voorbeelden geeft met *niet* als rijmwoord, is natuurlijk niet vreemd:

Is hier ook volck in de vaynsters? neen, daer is *niemant niet* (860)
Heeft er niemant de dief esien? niemant niet? *niemant niet?* (1051)

Eveneens in rijm én stapelend⁷⁵:

Doet *gheen* deur open *niet* [1617] (Kruyskamp 1961: 30.150) (‘absoluut geen’)

B. Proza

Tenslotte heb ik drie grote proza-korpusen gelezen: [uit 1640] drie boeken uit de *Nederlandsche Histoorien* (Vermeeren 1964) en [uit 1703] Boek 1 en 2 (Hellings en Tuinman (1972)) die geen van alle iets opgeleverd hebben. De schitterende uitgave van de honderden brieven (vTricht 1976, 1977 en 1979) bevat waarschijnlijk maar één *niet*-woordcombinatie; hij is geschreven aan Aeltje de Lange, een gewezen dienstbode:

⁷⁵ Je kunt *niet* hier als *nie*³ beschouwen, maar ook als *nie*²: *gheen deur niet*.

UL hebt daer op geantwoort dat het zoude wonder zijn dat ghij op *geen* tiendujsent guldens de kost *niet* zoudt kunnen krijghen (vTricht 1976: 737).

Maar er is twijfel: *geen* betekent ‘iets minder als’, en *niet* is hier geen *niet*-woord, maar het ‘ja’-suggererende: ‘op bijna 10.000 gulden moet je toch de kost krijgen?’

C. Konklusie

In z’n “klassieke” poëzie handelt Hooft volgens de traditionele amsterdamsse regel: eerst rijm en metrum, en dan het latijnse voorschrift. Al z’n voorbeelden zijn stapelend; hij gebruikt geen rijmstopplappen. Maar in een prachtige strofe uit een liefdesgedicht probeert ie toch de geit en de kool te sparen. Z’n prozafragmenten bevatten waarschijnlijk één geval.

3.4.2.2. Vondel [1620 – 1668]

A. De keus van de teksten

Oorspronkelijk proza is er veel te weinig om goed gefundeerde regels uit af te leiden. Uit z’n poëzie zijn 32 drama’s met ruim 60.000 verzen erg toegankelijk voor ons onderzoek via Salemans en Schaars (1990).

B. De dramateksten en de hekeldichten

In Vondel z’n drama’s vinden we via Salemans en Schaars (1990)⁷⁶ de volgende gevallen:

41 pet 251	’t geeft <i>geen</i> omzien <i>niet met allen</i> ‘absoluut geen’ (RIJM)
20 hie 142	ziet <i>geen</i> oevers <i>nergen</i> ‘absoluut nergens’ (RIJM)
28 hip 1093	s’Ontdekt het <i>niemand niet</i> ‘absoluut niemand’
63 bat 388	wy misgunnen ’t <i>niemand niet</i> ‘niemand’ (RIJM)
68 her 1011	Nu vintmen <i>niemant niet</i> ‘absoluut niemand’
25 pal 211	Het log geslacht van Ithaca [...] Is <i>niet</i> soo vierigh <i>nergens</i> na ‘absoluut niet’
41 pet 1414	Nu weet hy <i>nergens geen</i> verblijf ‘nergens’ (RIJM)

⁷⁶ *Niets, nimmer* en *nimmermeer* leveren geen enkel geval.

57 sls 861 Daer *noit geen* Koning, *geen* Monarch toe steigren kon ‘absoluut nooit’

48 sln 469 Als *noit geen* wolck verscheen aan ’s hemels hoogen troon ‘absoluut geen’ (RIJM)

Van de negen gevallen staan er vijf in het rijm. In zeven van de negen gevallen is stapeling aannemelijk, maar bij twee rijmgevallen kan dat m.i. niet. Er is een meerderheid van kontaktgevallen: drie keer *niemand niet*, twee keer *nooit geen* en één keer *nergens geen* die ons nog altijd erg vertrouwd zijn.

De hekeldichten (zie o.a. Sterck 1929: 111vv) zijn absoluut niet geschreven in amsterdams dialect, maar in een soort gematigd amsterdams Beschaafd. Ze bevatten dan ook geen enkel *niet*-woordkoppel.

C. Van tekst naar taal

De kontaktgevallen en *nie*³ zijn ongetwijfeld amsterdams geweest, maar de magere oogst suggereert tegenover de hele rijke van Bredero, dat Vondel het latijnse voorschrift volgt, als het rijm dat “toestaat”.

Van *nie*³ vinden we in de drama’s via Salemans en Schaars (1990: 1450):

Hier is *gheen* blijven *niet*⁷⁷ Staetdochters laet ons vli’en (Sterck e.a. 1929: 146.913) [1620]

3.4.2.3 Coster [1612-1648] (± 13.500 regels)

Van de klassikus-medikus Coster hebben we toneelpoëzie (Kollewijn 1883). Ik heb vier citaten gevonden:

Niemant gheeft my, Ick gheef oock *niemant niet een mijt* ‘absoluut niemand’ (166.493)⁷⁸

Daar zy [...]

Niet vasters leeren, dan op *niemant niet* te passen ‘absoluut niemand’ (248.607)

⁷⁷ *Geen* blijven *niet* mag ons niet misleiden: blijkens *geen* is *blijven* zn en *geen* ow. Het is het type *geen aenschijn niet, geen ooghen niet* dat we onder A.1 bij Hooft tegengekomen zijn. Bovendien versterkt *niet*! Het is hier dus heel duidelijk *niet*² en *geen niet*³.

⁷⁸ Zoals bij Spiegel zoëven: *niet een mijt* ‘niks’.

Neen, ghy Vlysses *niet*, door *geenderleye* dinghen ‘absoluut niet’ (384.89) (RIJM)

Doet mijn raet, en gheeft *niemant niet* ‘absoluut niemand’ (511.474)

Alle citaten stapelen m.i., ook het rijmcitaat. Coster is erg zuinig met *niet*-woordkoppels, tenzij ze rijm- en/of metrumproblemen op helpen lossen én stapelend zijn. Z’n standpunt verschilde dus waarschijnlijk weinig van dat van Hooft en Vondel: eerst poëzie-eisen, en dan de latijnse regel. – Het kleine aantal voorbeelden maakt een voorbehoud nodig.

3.4.2.4. Bredero [± 1620] (± 26.000 regels)

Voor *niet*-woordkoppels in Oudamsterdams hebben we nu alle hoop gevestigd op Bredero z’n toneelpoëzie: hij kende gelukkig geen Latijn en z’n dialect was z’n moedertaal. Vanzelfsprekend kon ie – in tegenstelling tot Huygens – absoluut niet in dat dialect schrijven, maar moest ie meegaan in de traditie van de kluchten, die ABtekst gebruikten met af en toe een paar dialectvormen. Voor ons onderzoek is dat geen enkel bezwaar.

3.4.2.4.1. *De teksten: enkel poëzie*

Bij vdVeen (1905: § 182) vinden we 13 voorbeelden uit Bredero; ik heb al z’n toneelwerk + *Verspreide en Vertaalde Gedichten* doorgenomen en het beschikbare materiaal uitgebreid tot 35 voorbeeldzinnen die de basis zijn voor de beschrijving van z’n systeem. Uit z’n materiaal⁷⁹ blijkt dat *niet*² één keer voorkomt als zn-patroondeel (zie 1).

3.4.2.4.2. *Van tekst naar taal*

Van de 35 gevallen moeten we merkwaardig genoeg geen rijmcitaten aftrekken: Bredero is uniek doordat ie *niet*-woordkoppels niet “misbruikt” om rijm of metrum te maken. (Aan de andere kant is het metrum – zoals we gezien hebben – een zwak punt bij hem.) In elke combinatie is de stapelende betekenis mogelijk⁸⁰, en vaak heeft die duidelijk de voorkeur. Waarschijnlijk staat Bredero z’n gebruik van *niet*-woordkoppels heel dicht bij dat in het Oud-amsterdams.

⁷⁹ Zie BIJLAGE 2, nr. 15.

⁸⁰ Behalve bij Kruyskamp (1968: 117.718) en Keersmaekers (1981: 198.68).

Een vergelijking met de verhoudingen bij Trou laat een sterke overeenkomst zien:

	tijd	woordkontakt	zinsdeelkontakt	afstand
Trou	± 1600	22 76%	1 3%	6 21%
Bredero	± 1620	27 79%	2 6%	5 15%

3.4.3. Den Haag

Dat ik Huygens ten volle moest benutten, lag voor de hand, maar hij heeft tuis natuurlijk heel veel antwerps gehoord, en het is zaak om die sterke invloed uit te sluiten. Daarvoor was een andere haagse dichter uit zijn tijd nodig, met een omvangrijk werk. De keus van Westerbaen was niet moeilijk. Via een vergelijking tussen hem en Huygens moest ik de sprong maken van tekst naar taal.

3.4.3.1. Huygens [1607 – 1687] (± 20.000 regels)

3.4.3.1.1. *De teksten: enkel poëzie*

In de enorme hoeveelheid nederlandse poëzie van z'n hand vinden we 37 gevallen van *niet*-woordkoppels⁸¹, waarvan er één *nie*³ heeft (**9**) en als waterlands voor het Haags buiten beschouwing blijft. Het verbaast ons niet dat Huygens maar zes keer een koppel gebruikt om aan een rijm te komen. Overigens ontlopen de totalen van stapeling (16) en niet-stapeling (20) mekaar niet veel, en dat kan erop wijzen dat Huygens de stapelvarianten vaak gebruikt heeft ter wille van het metrum. Het aandeel van de ongescheiden koppels is erg hoog: 35 van de 37. (Gescheiden zijn alleen **9** en **14**.) Nummer **9** is van het waterlandse Trijntje en heeft *nie*³. Naar schatting is maar ongeveer 42 % (= 15 gevallen) stapelend; de meerderheid is dat dus niet. We vinden maar zes rijmgevallen buiten het genoemde waterlandse; de invloed van het metrum is niet te meten, al lijkt die in de nummers **15**, **27** en **37** evident.

⁸¹ Zie BIJLAGE 2, nr. 16.

3.4.3.2. Westerbaen [1599 – 1670] (± 30.000 regels)

3.4.3.2.1. *De teksten: enkel poëzie*

Westerbaen levert ons in twee delen poëzie 29 voorbeelden⁸² van *niet*-woordkoppels, waarvan er één (26) meteen opvalt doordat een stapelende reeksvormer zn-patroondeel is: *niet één niet*. Van de 28 andere stapelen er 18, maar allemaal buiten rijm. Westerbaen “misbruikt” stapeling dus nergens om een rijm te maken, maar buiten het rijm zijn er acht gevallen die niet stapelen; daar moet de metrumdwang z’n keus veroorzaakt hebben. De koppels zijn 28 keer niet gescheiden, en twee keer wel (6 en 10).

3.4.3.3. Huygens en Westerbaen: van tekst naar taal

Bij de rekonstruktie van het 17e-eeuwse Haags is de vraag: hoe zag dat systeem er bij de koppels uit? Allebei de dichters geven een grote meerderheid aan ongescheiden gevallen, maar elke dichter maakt twee uitzonderingen. We mogen dus aannemen dat het 17e-eeuwse Haags vrijwel verplicht contact als regel had, maar met zeldzame uitzonderingen, – zoals het ABN. Een belangrijke leemte blijft het ontbreken van een groot 17e-eeuws antwerps korpus, dat iets meer zou kunnen vertellen over Huygens z’n huistaal.

3.4.4. Amsterdam (Bredero) en den Haag (Huygens)

Het ligt voor de hand om voor het Amsterdams enkel Bredero te kiezen, en niet de klassici (Hooft, Coster en Vondel): in poëzie eerst rijm en metrum, en dan de latijnse regel. Het schema onder 3.4.2.4.2 laat zien dat Bredero in z’n poëzie wel afwijkt door wat minder contactgevallen, maar het afstandstype is met zes voorbeelden voldoende vertegenwoordigd om aanwezigheid ervan in z’n taalsysteem aannemelijk te maken: misschien vertegenwoordigt z’n Oudamsterdams een wat oudere fase van het Randstads, dus een die we ook in Trou terugvinden.

⁸² Zie BIJLAGE 2, nr. 17.

3.5. [NA 1700]

3.5.1. Langendyk [1683 – 1756]

Het toneelwerk van Langendyk is ook taalkundig belangrijk vanwege de varianten. In sommige daarvan passen *niet*-woordkoppels, maar [vanaf ongeveer 1721] niet meer⁸³. Het overzichtje bevestigt de 17e-eeuwse waarnemingen: zeven keer woordcontact en één keer zinsdeelcontact; dat is dus vrijwel de ABN-toestand (zie 2.20). Maar er valt natuurlijk geen volstrekt betrouwbare regel uit af te leiden. Belangrijker is dat Langendyk (en – voor de nummers 10 en 11 – z'n tekstbezorgers) in teksten [na 1715] geen koppel meer gebruiken.

Vergelijking van verschillende drukken suggereert de reden van die verandering. Helaas is er maar één uitgave die ze vermeldt: Ornée [1977]. Hij heeft van het *Huwelyksbedrog* de tweede druk gebruikt, en regel 268 luidt tegenover de eerste:

dat 'k

nooit geen huur en heb gehad (eerste druk) [1714]

Charl. Ha spyt! *Klaar.* Het tweede, dat 'k

nooit huur en heb gehad (tweede druk) [1720]

Dat maakt aannemelijk dat sommige spraakkunstenars [eind 18e eeuw] *nooit geen* enz. bestreden, en dat Langendyk ze gehoorzaamde (zie ook Smit (2000: 93v)⁸⁴.

Een beperking in stand is bij Langendyk niet te vinden: *nooit niet* (1 keer) van een dichter en *niemand niet* (1 keer) van een boer. Het gaat telkens om contactgevallen tussen *niet-woorden*.

3.5.2. Spraakkunstenars, stijlboekschrijvers en wordenaars

Zover ik zie heeft geen enkele schrijver ondubbelzinnige koppels nog als uitzondering beschouwd.

⁸³ In *Don Quichot* (1711) komt voor: *niemand niet* en *nooit geen* (2x), in *Het wederzyds Huwelyks Bedrog* (1714) *nooit geen*, in *Krelis Louwen* (1715) *nooit niet* en *nooit geen*, in *Wiskunstenars* (1715) *nooit geen* en *nooit voor geen armoe*. In geen van de stukken van na 1720 (*Quincampoix*, 1720, *Arlequin*, 1720, *Cartouche*, 1721, *Xantippe*, 1756, *Papirius*, 1756, *Vad. Koopliden*, 1760) vinden wij nog *niet-woordkoppels*.

⁸⁴ Ook andere “verbeteringen” wijzen op invloed van spraakkunstenars: *beter als* wordt *beter dan*, *u* (bez. vn) wordt *uw*, *wien* (ond.) wordt *wie*, *na* ‘richting’ wordt *naar* enz.

3.5.2.1. Weiland [1805]

De laatste dateringen van de citaten uit BIJLAGE 1 zijn voor *geen* enz. [1910], *niet* [1769], *nergens* enz. [1866], *niemand* [1447], *niets niet* (vaste uitdrukking) [\pm 1610?], *niks* [1878?], *nimmer* enz. [1340], *nooit* enz. [1644]. – *Nooit nieuwers* [1866] lijkt dialektisch bedoeld, maar *nergens geen* [1764] absoluut niet.

We mogen met enig voorbehoud dus aannemen dat de uitsluiting van *niemand niet* en van *niks geen* enz. in ABtekst almachtig geworden is [vanaf ongeveer 1760]. Daarop sluit mooi de oudste “waarschuwing” aan die ik in Nederlandse spraakkunsten e.d. gevonden heb, nl. die bij Weiland (1805: § 202). Na een afkeuring in een voetnoot van het gebruik van *en*, volgt er een van onze koppels: “Zoo lezen wij ook, in opzicht tot de dubbele ontkenning, bij Vondel (Virgil, blz. 423):

dewijl hij *nergens niet*

Den schutter van den schicht, noch zijnen schuilhoek ziet.

Doch dit wordt door het tegenwoordige gebruik niet voorgestaan.” (Weiland 1805: 284, noot).

3.5.2.2. Matthijs de Vries [1882]

Een 19e-eeuwse tegenstander van die bestrijding is Matthijs de Vries (*WNT* 1.676) die net als duitse kollega’s schrijft: “Zonder twijfel is eene dubbele ontkenning volkomen met den aard onzer taal in overeenstemming.[...] Doch naar het voorbeeld van het Latijn, waarin eene dubbele ontkenning als eene versterkte bevestiging wordt opgevat [...] bezigt men in de nieuwere beschaafde spreek- en schrijftaal niet meer dergelijke schijnbaar dubbelzinnige uitdrukkingen.”

Moderne woordenboeken spreken over die zaak geen oordeel meer uit (Dirk Geeraerts).

3.5.2.3. Stijlboeken [na 1939]

Wat moderne werken over stijl betreft, volsta ik met een paar steekproeven, gespreid over de tijd. [In 1940] schrijft de leek Charivarius apodiktisch: “Een dubbele ontkenning vormt een bevestiging”, maar “in de spreektaal is de dubbele ontkenning gewoon: [...] *niets geen zin* [...] *nooit geen last*” (1940:

32 en 34)⁸⁵. Veertig jaar later constateert Damsteegt dat de dubbele ontkenning in de spreektaal vaak gebruikt wordt “om een ontkenning kracht bij te zetten [...] *nooit geen* [...] *niemand niet*”. De dubbele ontkenning is hier “logisch geredeneerd, onjuist” (1980: 79v).

Renkema (z.j.: 252) bespreekt het type niet, en Klein en Visscher (z.j.: 239v) noemen terecht *nooit niet* en *niets geen* groepen met “een versterkende functie”. De versterkende betekenis is hier al die eeuwen dus gebleven. De positieve houding is hier een nieuw element. Maar de ANS (1997: 1642) is weer negatief.

3.5.2.4. De ANS [1997]

De ANS is merkwaardig genoeg sterk negatief: “Als er twee negatie-elementen in een zin voorkomen, dan moeten deze een verschillend bereik hebben”. “In gesproken taal worden in strijd met de regel ook wel twee negatie-elementen achter elkaar gebruikt die hetzelfde bereik hebben en samen als één negatie-element fungeren”. In voorbeelden staan *nooit geen*, *nooit niemand*, *niks geen*, *niemand niet*, *niks niet*, *niks geen*, *nooit nergens* (ANS [1997]: 1642v). Met de kwalifikatie “uitgesloten” schrijft de ANS hier dus helaas navolging van het latijnse voorschrift voor.

4. HET DUIJS

4.1. HET NEDERDUITS

4.1.1. Materiaal

Ik beperk me hier tot de gegevens van Lindow e.a. (1998: 284vv). Dat levert drie types op: *keen/nich* als zn-patroondeel, en *keen nix*, *narms nich* ‘nergens niet’ en *ni nich* als ww-patroondeel:

Ik hef *keen* Geld *nich*

Up *keen* Huus *nich* bin ik wat schüllig

De Jung hett *keen* Muus *nich* sehn

Keen nix weer trüchbleven ‘absoluut niks was er achtergebleven’

⁸⁵ Hij geeft drie gevallen met *noch*.

De Hund hett em *narms nich* sehn
De Hund hett em *ni nich* höört (285)

4.1.2. Buitenbouw

Alle types zijn ongesplitst (afgezien natuurlijk van die met *keen*), en lijken onsplitsbaar.

4.1.3. Binnenbouw

Eén type eindigt er op *niks* (*keen niks*), de drie andere gaan uit op *nich*. Waarschijnlijk stapelen ze allemaal; alleen bij *keen niks* vermeldt de vertaling die.

4.1.4. Nederduits en Nederlands: vrijwel hetzelfde systeem

Waarschijnlijk hebben de twee talen de volgende overeenkomsten:

1. de leden van de koppels (de opsomming van Lindow e.a. zal wel onvolledig zijn);
2. hun onscheidbaarheid;
3. de stapeling;
4. de hoge frekwentie van *nich/nie* als laatste element.

Keen ... nich korrespondeert met nederlands *geen ... niet*, en *narms nich* en *ni nich* met nederlands *nergens nie* en *nooit nie*. Maar de volgorde van *keen nix* is de omgekeerde van ons *niks geen*. De nederduitse opsomming lijkt onvolledig. Overigens geldt: “Im Gegensatz zum Standarddeutschen ist die doppelte Verneinung eine geläufige Ausdrucksweise” (284).

4.2. HET HOOGDUITS

4.2.1. Historisch overzicht

Als [in 1873] deel 5 van het *Deutsches Wörterbuch* verschijnt met het artikel *kein*, vindt de bewerker (R. Hildebrand) het belangrijk om het recht te verdedigen van de oude duitse ondersteunende dubbele ontkenningen (*keiner ... nicht* enz.) (DW 5.461vv). Die komen overeen met de griekse, maar in de nieuwhoogduitse tijd heeft het Latijn het omgekeerde bewerkt, en de Latijn kennende schoolmeesters hebben de oorspronkelijke duitse regels verdreven die ook het gesproken Latijn overigens al kende.

We vinden hem al in het Oudhoogduits; het Middelhoogduits verschaft eveneens voorbeelden, vooral bij nadrukkelijke verboden:

eß sol *kein* fleischhäckel *keinen* nieren *nicht* machen an *keinem* vihe
(Meraner stadtrecht, Haupt 6.417) [...]
und sol *kain* herr ... *kain* ligend gut noch *kain* hus von *kainem*
(*unterthan*) noch *kainer* ze Nuwkirch erben in *keinem* weg. *weisth.*
1.295 [...]

Hij geeft daarom een groot historisch overzicht met veel citaten, dat ik volg. [In de **15e** en **16e eeuw**] zijn groepen van twee of drie *niet*-woorden in proza en poëzie algemeen (*DW* 5.461). In een groot aantal voorbeelden vinden we dezelfde types die ook het Nederlands gekend heeft. Ik kies nu met opzet niet-juridische teksten:

ir saumet eüch in *kein* weg *nit* (*Teuerd.* 91, 30) [**1517?**]
auf erd *kein* frau *nie* schoner wart (*mer fastn. sp.* 128, 14) [...]
so ward mir in *keim* jare *kein* nacht *nicht* worden so lang *Ambr. lb.* 41,
28 (middenin) [**1582**]
im was laid und also schwär, dasz in *nie kein* man empfang (*gar niemand*), *Uhland volksl.* 780 [**1893**]

Ook Luther gebruikt zulke groepen buiten en in z'n bijbelvertaling overvloedig.

Het oudste bewijs voor kunstmatig ingrijpen is Behaghel z'n vermelding dat in de nederduitse bijbelvertaling uit die van Luther [van **1524**] de dubbele ontkenning meestal door de enkele "ersetzt" is (Behaghel 1924: 82).

Maar [vanaf de **17e eeuw**] beginnen sommige dichters dubbele ontkenningen minder te gebruiken (bv. Gryphius (*DW* 5.463)). Later wordt de bestrijding sterker: [in **1762**] waarschuwt Gottsched: 36: "die doppelte Verneinung die noch im vorigen Jahrhundert bei guten Schriftstellern gewöhlich war, muss itzo in der guten Schreibart ganz abgeschafft werden. Allein heut zu Tage spricht nur der Pöbel so: artige Leute vermeiden es, und zierliche Scribenten noch mehr" (465). Een volgende waarschuwing is van Adelung (1781: § 745): een dubbele ontkenning in één zin is "wider die Natur der deutschen Sprache"! Je mag niet zeggen *das hat nie kein Mensch gesehen*. Daarentegen is Andresen (1880: 123v) veel voorzichtiger. De meeste spraakkunstenars en stilisten vinden dubbele ontkenningen fout, maar het gebruik was en is zo verspreid dat je het niet met een machtsspreuk af mag wijzen. Komen er

werkelijk zo vlug misverstanden voor bij het type *niemand niet* = ‘absoluut niemand’ tegenover ‘iedereen’? Vrijwel niet.

De citaten geven de indruk dat de duitse dialecten veel van het middelhoogduitse systeem bewaard hebben; ze zijn “unverdorben, wie die englische volkssprache (z.b. *I don’t believe it nor nobody never didnt*)”. Tot zover Hildebrand. Duden vindt overigens een waarschuwing tegen *kein nicht* enz. blijkbaar al overbodig: hij zwijgt erover ([z.j.]: 489v)⁸⁶.

4.2.2. Reeksvormers die in alle patronen passen

Veel materiaal verschaffen het *Deutsches Wörterbuch* en Paul (1920: § 510)⁸⁷.

4.2.2.1. *Kein/nicht ... nicht ...*

Van *nicht ... nicht ...* als zn- en als bwbn-patroondeel heb ik in het materiaal geen voorbeelden kunnen vinden. Van *kein ... nicht ...* zijn de voorbeelden heel talrijk, maar omdat *kein* bv voorbep. is, volgt er meestal een zn. Er zijn dan weer twee soorten scheiding: de onvermijdelijke waarbij *nicht* meteen op het zn volgt, en de vermijdbare waarbij het verder naar achter staat. Van allebei de soorten geef ik voorbeelden⁸⁸.

4.2.2.2. *Nicht ... nicht ...* is ww-patroondeel

Paul (1920: 335) geeft precies één bruikbaar voorbeeld.

4.2.3. Groepen die alleen ww-patroondeel kunnen zijn

Het zijn *niemand nicht/kein- nicht, nichts nicht, nie/niemals/nimmer/nimmermehr nicht* en *nirgend nicht*. Ze gehoorzamen bijna allemaal aan een aantal syntactische regels.

⁸⁶ Behaghel (1924: 83vv) geeft een mooie historische aanvulling.

⁸⁷ Het *DW* heeft voorbeelden met *kein* (5.461vv), *nicht* (17.708vv), *nie* (17.740), *niemals* (17.824), *nimmer* (17.....), *nimmermehr* (17.849v) en *nirgend* (17.....). Verder geeft Behaghel (1924: 81vv) belangrijk materiaal, maar Paul, Wiehl en Grosse (1989: 400) stelt teleur door de geringe aandacht voor het probleem. – Nevenschikkende *niet*-woorden (*noch, nicht allein* enz.) laat ik buiten beschouwing, omdat ze hele specifieke eigenschappen vertonen.

⁸⁸ Zie BIJLAGE 3.

Vanaf het derde voorbeeld uit het *DW* gaat het om niet-metrische poëzie [uit de **15e** en **16e eeuw**]. [In de **17e eeuw**] begint “das grammatische gewissen aus der lateinischen schule sich geltend zu machen”.

4.2.3.1. Syntactische regels

Die zijn misschien identiek met de nederlandse:

1. de twee leden van groepen hebben meestal een vaste onderlinge volgorde;
2. bijna altijd is *nicht/kein-* of *nichts* ‘niet’ het laatste woord;
3. de verhouding tussen kontakt- en gescheiden groepen verandert waarschijnlijk in de loop van de eeuwen: het aandeel van de eerste lijkt te stijgen, maar het tempo verschilt per woord, misschien naar gelang van de spraakfrequentie van elk woord, en van de streek; vermoedelijk wordt de scheidbaarheid geleidelijk aan minder frequent⁸⁹.

4.2.3.1.1. *Kontakt tegenover scheiding in de afwisseling van stapeling en ontstapeling*

Ook de duitse *niet*-woorden hebben te maken (gehad) met de afwisseling van stapeling en ontstapeling, en de stapelvormen waren (zijn) behalve andere *niet*-woorden, ook daarmee verwante elementen als *mals* en *meh(r)*: *niemals* moet oorspronkelijk betekend hebben ‘op geen enkele tijd’ en *niemehr* ‘op geen enkel later tijdstip’ *Mals* en *mehr* verschilden van de stapelende *niet*-woorden doordat ze bijna niet te scheiden waren van het *niet*-woord dat ze versterkten. Het *DW* (7. 824) geeft alleen 21 keer ongescheiden *niemals*, – wel een paar keer al met andere *niet*-woorden gestapeld: *niemals nicht*, *niemals nimmer* en *niemals keine*. *Mehr* is – zoals bekend – via eenwoordigheid (*niemehr* > *nimmer*) ook in het Duits al vroeg etymologisch ondoorzichtig geworden, en daardoor ontstapeld. Die vroege eenwoordigheid van *niemals* en *nimmer* moet het voorbeeld geweest zijn voor het steeds frekwentere kontakt met een stapelend tweede *niet*-woord: *nicht/kein*.

4.2.3.1.2. *Het aandeel van de kontaktgevallen*

Een klein overzicht van de kontakt- tegenover de afstandsgevallen laat grote verschillen per woord zien⁹⁰. Die schema’s roepen veel vragen op (ik heb me beperkt tot proza-citaten). Dat de groep met *kein-* enkel kontaktgevallen bevat, ligt voor de hand, want we hebben hier allemaal pendanten van het nederlandse type *nooit geen* uit afdeling 6. Maar binnen het eerste schema overwégen de kontaktgevallen wel, maar die met scheiding zijn met acht

⁸⁹ Het *DW* (7.728v) geeft 45 citaten met allerlei varianten (tot en met *nitzit*) zonder één gescheiden geval.

⁹⁰ Datering en lokalisering zijn hier helaas onmogelijk.

citaten vertegenwoordigd. Die van *nichts ... nicht ...* (DW 7.708) leveren drie gevallen (o.a. van Lessing), plus één van Paul (1924: 354). Daartegenover staan 45 kontaktgevallen; eenwoordigheid is bij deze combinatie ook in het Duits dus al vroeg ontstaan.

Waarom geven het eerste en het derde schema per woord meestal hetzelfde resultaat? *Niemand nicht* en *niemand nichts* ('niet') kennen geen scheiding, zo ook *nie nichts/niemals nicht(s)* en *nirgends nicht(s)*. Het eind-*nichts* is in het Duits "ursprünglich auch nach einer andern negation" een stapeling (DW 7.723)⁹¹.

4.2.3.1.3. *Besluit: het Duits heeft vrijwel hetzelfde systeem gehad*

Het duitse materiaal geeft dus minder mogelijkheden bij zn- en bwbn-patroondelen, maar datzelfde vinden we in enkele zuidnederlandse dialecten. In taal en daarna in tekst zal dat wel een symptoom van afbraak geweest zijn. Bij groepen die beperkt zijn tot ww-patronen is het aandeel van die met *niet/geen* (met *nicht/kein*) als laatste woord in het Nederlands 85%, in het Duits 72%, maar het Duits heeft een wat afwijkende groep van 26% met *nichts* als laatste woord. Omdat duitse dialectgegevens – zover ik weet – vrijwel ontbreken, is er over contact en scheiding daarin geen betrouwbare konklusie te trekken.

5. HET ENGELS

Het Engels vertoont vrijwel hetzelfde beeld als het Duits: het Oudengels heeft weinig voorbeelden; in het Middelenengels zijn ze heel talrijk, en daarna ontstaat de bestrijding van *nan ... nanes* enz.

1. Het Oudengels

Over combinaties van engelse *niet*-woorden vinden we in het voortreffelijke *Negation in the History of English* geen voorstudie. Wel blijkt uit voorbeelden dat het verschijnsel al oudengels is:

þæt heora *nan* ne mehte *nanes* wæpnes gewældan
dat van hun *niemand* kon *geen* wapen gebruiken (Haerberli en Haegeman 1999: 107)

⁹¹ Vgl. ook ABN *niks geen* 'helemaal geen'; vgl. ook het WNT (9.1956).

þæt him *nan* ne þearf to feormfultume *na* þinge syllan
dat hem *niemand* hoeft voor hulp-in-nood *niks* geven (idem)

Traugott (1992: 269v) geeft geen combinaties van twee *niet*-woorden, buiten nevensch. voegwoorden (die we niet bespreken):

Stanas sind gesceafta, ac hi nabbað *nan* lif *ne* hi *naht* negefredað
Stenen zijn geschapen, maar ze niet-hebben *geen* leven *noch* ze *niks*
niet voelen

2. Het Middelenegels en het moderne Engels

Voor het Middelenegels vinden we overvloedig materiaal in het prachtige *Middle English Dictionary (MED)*. Het geeft vrijwel hetzelfde beeld als het *VMNW* en het *MNW*: allerlei combinaties van twee of meer *niet*-woorden, meestal gescheiden en in allerlei volgordes: *no ... no ... neuere* ([6].1004*b*), *nan ... na ... nan, na ... na þing, nout ... no ... non* (1006*e*). De citaten liggen [tussen **1382** en **1470**]. Nog altijd is er geen sprake van enige stijlbeperking⁹². Tegenwoordig zijn zulke combinaties “*dial. or vulgar*” (*OED* 10.537*b*).

Maar [**1470**] kan moeilijk in de buurt komen van het jongste citaat. Daarvoor zijn we aangewezen op het *OED* (10.537*b*), maar dat bestrijkt de hele periode van het begin van de engelse tekstoverlevering tot nu, en kan dus ondanks z’n omvang, lang niet zo’n dicht net van citaten geven als het *MED*. Het heeft in 6 citaten [**1632**] als jongste, en dat ligt nog altijd twee eeuwen vroeger als dat van z’n duitse kollega. Er zullen waarschijnlijk dus nog jongere bestaan zoals dat van het *DW* [uit **1893**]⁹³.

Dat [juist in de **18e eeuw**] de strijd voor ondubbelzinnigheid in het Engels heviger wordt, is vooral te verklaren uit de drang tot standaardiseren. Ingrid Tieken heeft daarover een belangrijk artikel geschreven. De eerste strijder tegen “dubbele ontkenningen” (Greenwood) geeft enkel de – subjektief gekozen – regel: twee keer min is plus [**1711**]. Maar belangrijker is Martin – een wis- en taalkundige – doordat ie ook een leuke vergelijking geeft. Hij zegt: “Nog altijd is er bij ons een manier van spreken waarbij twee *niet*-woorden een soort bijstelling vormen, zoals bij de Saksen en de Fransen. Hier

⁹² Voorbeelden zijn Newman, *Odes of Horace*, Lanfranc’s *Cirurg*; Macaulay, *Hist. Eng.*, Shakespeare, Carlyle.

⁹³ Overigens lijkt de versmalling tot het vooral hollandse type *níemand niet/niks geen* zich in het Engels nooit ontwikkeld te hebben; ik heb er altans geen enkel spoor van kunnen vinden.

“the two negatives answer to the addition of two negative quantities in Algebra, the sum of which is negative. But our ordinary use of two negatives (in which the force of the first is much more than merely destroyed by the latter) corresponds to the multiplication of two negative quantities in Algebra; the product of which is always affirmative” [1748] (Tieken-Boon van Ostade 1982: 279)⁹⁴. Martin is ook de enigste die het verband met de algebra legt (Tieken: mondeling). Die vergelijking met de wiskunde moet een reden gehad hebben. Veel verheldering bracht een gesprek met een specialist in de geschiedenis van de wiskunde: Henk Bos. (Ik zet zijn tekst tussen aanhalingstekens.) “In de grieks-latijnse wiskunde zijn er geen discussies over min maal min is plus. [Eind 17e eeuw] ontstaat er juist in Engeland een lange discussie over negatieve getallen.” Vanuit Engeland zal die grotere aandacht voor het negatieve in taal zich dan verspreid hebben over de Nederlanden en Duitsland.

Net als bij ons lukte het de Engelsen niet om vat te krijgen op alledaagse taal. [Al in de 18e eeuw] vermijden sommige schrijvers dubbele ontkenningen. Sommige (bv. Richardson [1689-1761]) gebruiken die konsekvent in al hun proza, andere (bv. Defoe [1719]) alleen in gesproken taal, nog andere (bv. Dickens [1812-1870]) alleen in dialektisch gekleurde taal. Ook nu nog komen ze voor in informeel Engels (Tieken-Boon van Ostade 1982: 283v), – zoals in informeel Nederlands.

6. DE VERHOUDING TUSSEN NIE² EN NIE³

6.1. NIE² EN NIE³ VORMEN IN HET AFRIKAANS EEN AANVULLING

Heel belangrijk is de konstatering geweest (in 2.3.1) dat afrikaans *nie*² als zn- of bwbn-patroondeel geen *nie*³ verdraagt, in tegenstelling tot *nie*² als deel van groepen als *niemand nie*², *niks nie*², *nêrens nie*² en *nooit nie*² (A2). Zijn die net als hun “vulgaire” pendanten *niemand g'n* op weg naar eenwoordigheid, in tegenstelling tot *nie*² en *nie*¹ *Jan nie*² enz., en verklaart dat het verschil met *nie*³?

⁹⁴ Een echo horen we bij de bestrijding van *en* in:

“Die teegen Gód nooit af én laat van morren”

“Nooit af én laat : is tweemaal néén geen já ?”

(Jan van Belle, *Korte wegwyszer ter spel- spraak- en dichtkonden*. Haarlem 1748.)

6.2. HET ONTSTAAN VAN *NIE*³ UIT *NIE*²: IS *NIE*³ HET TWEDE LID VAN EEN REEKSVORMER?

Ik wil proberen aan te tonen dat *nie*³ – net als soms *nie*¹ en *nie*² – deel van een reeksvormer is, waarschijnlijk oorspronkelijk een stapelende betekenis had, en net als *nie*¹ en *nie*² ontstapeld is, misschien deels onder latijnse invloed.

6.2.1. Pauwels z'n opvatting

De veronderstelling ligt voor de hand dat “*nie*³ [uit *nie*²] is ontstaan. In honderden gevallen was *nie*² “reeds enkele eeuwen geleden in bepaalde verbandingen een noodzakelijk toevoegsel geworden” en “in die positie heeft het zich langzamerhand vastgezet als afsluitend element”. Zo heeft het zich veralgemeend; daarna is er een nieuw *nie*² toegevoegd. Het zou zich pas “tegen het einde van de Mnl. periode” uit *nie*² ontwikkeld hebben (Pauwels 1958: 456v)⁹⁵.

Maar hier gaat Pauwels er ten onrechte van uit dat de aarschotse ontwikkeling (“verplicht toevoegsel”) algemeen geweest is. In 2.1.20 (schema) hebben we gezien dat verplicht *nie*² vooral brabant is, en fakultatief en versterkend *nie*² vlaams. Bovendien kan een fakultatief *nie*³ zich moeilijk ontwikkeld hebben uit een – in Z.-Brabant – verplicht *nie*². En tenslotte kende het kempische Antwerps al lang (fakultatief) *nie*³ bij (fakultatief) *nie*² (zie 2.1.2A).

6.2.2. *Nie*² ... *nie*³ als reeksvormer

*Nie*³ heeft een sterke band met *nie*²: “het uitdrukken van de negatie even vóór het einde van de zin [schept] de optimale toestand voor het optreden van eind-*nie*. We krijgen dan inderdaad het bijzonder geliefde eindschema van de ontkennende zin; negatie + kort zinsdeel (meestal één woord) + eind-*nie*” (Pauwels 1958: 450). Dat is precies ook de volgorde van de reeksvormer *nie* ... *nie* als zn- en als bwbn-patroondeel: *nie/geen* + zn + *nie* en *nie* + bwbn + *nie*.

⁹⁵ We weten nu dat het oudste citaat van *nie*³ [ongeveer tussen 1290-1300] opgeschreven is.

6.2.3. Andere overeenkomsten tussen *nie*² en *nie*³

Andere – treffende – overeenkomsten vinden we in de oudst bewaarde fase: die van Es. We hebben in 2.1.3 gezien dat *nie*² en *nie*³ daar allebei fakultatieve versterkende toevoegsels zijn, en dat *nie*³ zelfs een zwaarder aksent kan krijgen als *nie*²:

{nie geheurd nie maar wel gezien}

Fakultatief *nie*³ moet uit fakultatief *nie*² ontstaan zijn, en – in Aarschot – moet *nie*² pas daarna verplicht geworden zijn.

Maar daarmee is wel het eerste voorbeeld hieronder verklaard, maar niet het tweede waar niet *nie*¹ *nie*² veroorzaakt, maar *niémand*:

ik kan hem {*nie*¹ *zién* *nie*³}
ik kan *niémand* *nie*² {*zién* *nie*³}

Niemand nie, *niks nie* enz. hebben immers normaal *nie*²; wat komt *nie*³ daar dan bij doen? De aannemelijkste verklaring lijkt een kontaminatie van de twee types, maar we hebben geen feiten die dat kunnen toetsen. De hele hoge frekwentie van *nie* onder de *niet*-woorden steunt de hypotese⁹⁶.

Maar als *nie*² en *nie*³ oorspronkelijk identiek geweest zijn, waarom is *nie*³ vanaf het begin van het Mnl dan zoveel schaarser als *nie*²? Ik heb twee verklaringen. De eerste: ondanks *nit*³ uit het 13e-eeuwse *Diatessaron* was *nie*³ toen misschien nog weinig verspreid. De tweede lijkt me veel waarschijnlijker: doordat z'n plaats en z'n eenplaatsigheid hem heel weinig (steeds minder) nadruk gaven, waren heel veel taalgebruikers zich niet bewust van z'n bestaan, altans zodra het betekenisloos werd: zie Pauwels (1958: 445) en het onbewuste gebruik in het Fries (2.1.18).

Bibliografie

- Adelung 1781 = Johann Christoph Adelung, *Deutsche Sprachlehre zum Gebrauche der Schulen* [...]. Berlin.
Andresen 1880 = Karl Gustaf Andresen, *Sprachgebrauch und Sprachrichtigkeit im Deutschen*. Heilbronn a.U.
ANS 1997 = W. Haeseryn e.a., *Algemene Nederlandse Spraakkunst. Tweede geheel herziene druk*. Groningen en Deurne.

⁹⁶ In Vondel z'n drama's zijn de frekwenties: *geen* (+ *geen* ...) 2172, *niet* 3775, *nergens* enz. 43, *niemand* enz. 225, *niets* 76, *nimmer* enz. 173 en *nooit* enz. 389.

- vdAuwera en Neuckermans 2004 = Johan van der Auwera en Annemie Neuckermans, 'Een Oost-Vlaamse Driedubbele Negatie'. In *TT, Themanummer 15-16 (2002-2003)*, 143-157. *Dialectsyntaxis in bloei*. Amsterdam, Meertens-Instituut.
- de Baere [1991] = G. de Baere, *Jan van Ruusbroec, Opera omnia*, 10 [...]. Tiel-Turnhout.
- Barbiers e.a. [2008] = Sjef Barbiers e.a. *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel II*. Amsterdam.
- Becker 1982 = B. Becker, *D.V. Coornhert, Zedekunst dat is Wellevenskunste* [...]. Utrecht.
- Behaghel 1924 = Otto Behaghel, *Deutsche Syntax, eine geschichtliche Darstellung. Band II: Die Wortklassen und Wortformen* [...]. Heidelberg.
- Bergsma 1896 = J. Bergsma, *De levens van Jesus in het Middelnederlandsch*. Groningen.
- Beuken 1968 = W. H. Beuken, *Vanden levne ons heren. Deel I*. Zwolle.
- Beuken 1968a = W. H. Beuken, *Idem. Deel II*. Zwolle.
- Beuken 1973 = W. H. Beuken, *Die Eerste Bliscap van Maria en Die Sevenste Bliscap van onser Vrouwen*. Culemborg.
- Bisschop en Verwijs 1870 = W. Bisschop en E. Verwijs, *Gedichten van Willem van Hildegarsberch*. 's-Gravenhage.
- Blancquaert 1923 = E. Blancquaert, *Dialectatlas van Klein-Brabant*. Antwerpen.
- De Bo 1873 = L.L. De Bo, *Westvlaamsch Idioticon*. Brugge.
- Boekenoogen 1897 = G.J. Boekenoogen, *Woordenboek der Zaansche Volkstaal*. Leiden.
- Boekenoogen 1902 = Idem, *Den droefliken strijt die opten berch van Roncevale in Hispanien gheschiede* [...]. Leiden.
- de Bont 1962 = A.P. de Bont, *Dialekt van Kempenland, meer in het bijzonder d'Oerse Taal. Deel I. Klank- en vormleer en enige syntaktische bijzonderheden*. Assen.
- de Bont 1958 = A.P. de Bont, *Idem. Deel II. Vocabularium*. Assen.
- Boonen 1594 = Willem Boonen, *Geschiedenis van Leuven* (handschrift).
- Bouman en Pienaar 1925 = A.C. Bouman en E.C. Pienaar, *Afrikaanse Spraakkuns*. Stellenbosch.
- Brinkman en Schenkel 1999 = Herman Brinkman en Janny Schenkel, *Het handschrift-Van Hulthem* [...]. *Band I*. Hilversum.
- Broekmans [1992] = Theo H. J. Broekmans, *De "Tafelspelen" van Pieter Cz. Hooft*. [Z.p.]
- de Bruin 1970 = C.C. de Bruin, *Het Luikse Diatessaron*. Leiden.
- Carstens [1994] = W.A.M. Carstens, *Norme vir Afrikaans: Enkele riglyne by die gebruik van Afrikaans*. [Derde hersiene uitgawe]. [z.p.]
- Charivarius [1940] = Charivarius [Nolst Trénité], *Is dat goed Nederlands? Tweede druk*. Amsterdam.
- Combrink en Spies [1986] = Johan Combrink en Johan Spies, *Sara: Sakboek van regte Afrikaans*. [Kaapstad].

- Coornhert, zie Becker en vdMeulen.
- Cornelissen en Vervliet 1899 = P. Jozef Cornelissen en J.B. Vervliet, *Idioticon van het Antwerpsch Dialect*. (Stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen) Gent.
- Cornelissen en Vervliet 1906 = P. Jozef Cornelissen en J.B. Vervliet, Idem. *Aanhangsel*. Gent.
- Cornelissen 1936-1938 = P. Jozef Cornelissen, *Idioticon van het Antwerpsch Dialect. Bijvoegsel. 1ste deel* [en] *2e deel*. Turnhout.
- Daan [1950] = Johanna C. Daan, *Wieringer land en leven in de taal*.
- Daan 1971 = Jo Daan, *G.A. Bredero's Kluchten*. Culemborg.
- Damsteegt 1976 = B.C. Damsteegt, *G.A. Bredero's Het daghet uyt den Oosten*. Culemborg.
- Damsteegt 1980 = B.C. Damsteegt, *In de doolhof van het Nederlands. 1. Tiende druk*. Culemborg
- Daniëls 1937 = L.M.Fr. Daniëls O.P., *Meester Dirc van Delf O. P., Tafel vanden Kersten Ghelove. II Winterstuc*. Antwerpen, Nijmegen – Utrecht.
- Daniëls 1938 = Idem. *III. Somerstuc*. Antwerpen, Nijmegen – Utrecht.
- Debrabandere 1999 = Frans Debrabandere, *Kortrijks Woordenboek*. Kortrijk – Brugge.
- Desnerck 1988 = Roland Desnerck, *Oostends Woordenboek³*. [Oostende].
- Dibbets 1985 = G.R.W. Dibbets, *Twe-spraak vande Nederduitsche letterkunst (1584)*. Assen – Maastricht.
- Dibbets [z.j.] = G.R.W. Dibbets, *Nicolaes Biestkens, De drie delen van de Klucht van Claas Kloet*, Zutphen.
- Dibbets 1991 = G.R.W. Dibbets, *Vondel's zoon en Vondel's taal*. Amsterdam.
- Diermanse 1939 = P. J. J. Diermanse, *Renout van Montalbaen*. Leiden.
- De Dous 1719 = G. De Dous, *Den geestelyken Helicon of christelyke bemerkingen op alle de Evangelien der zondagen van het geheel jaer* [...]. Sint-Omaers.
- DMHJ* = *Nieu Liedt-Boeck, Ghenaemt Der Minnaers Harten Jacht*. Rotterdam 1627.
- Donaldson 1993 = Bruce C. Donaldson, *A Grammar of Afrikaans*. Berlin – New York.
- Duinhoven 1997 = A.M. Duinhoven, *Middelnederlandsche syntaxis, synchroon en diachroon. 2. De werkwoordsgroep*. Groningen.
- DW* = Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1854 →.
- vEs 1950 = G. A. van Es, *Sint-Servaes Legende*. [...] Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven.
- vEs 1957 = G. A. van Es, *De jeeste van Walewein en het schaakbord van Penninc en Pieter Vostaert*. [...]. *Deel I*. Zwolle.
- vEs [1979] = G.A. van Es, *Pieter Langendijk, Spiegel des Vaderlandsche Kooplieden*. [...]. Zutphen.
- vEs [z.j.] = G.A. van Es, *Pieter Langendijk, De Wiskunstenars of het gevluichte juffertje, kluchtspel. Tweede, herziene druk*. Zutphen.
- Everaert: zie Müller en Scharpé.
- Ferguut: zie Rombouts.

- Franck en Verdam [1879] = Joh. Franck en J. Verdam, *Jacob van Maerlant. Strophische gedichten*. Leiden.
- Frysk Wurdboek* = *Wurdboek fan de Fryske taal 1* →. Leeuwarden 1984 →.
- Ghijsen [1974] = Ha. C.M. Ghijsen, *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* [...]. *Derde druk*. Den Haag.
- Gysseling 1981 = Maurits Gysseling, *Corpus van Middelnederlandse teksten. Der Naturen Bloeme*. II-2. Leiden.
- Gysseling 1983 = Idem, *Idem*. II-3. Leiden.
- vGinneken 1938 = Jac. van Ginneken en zijn studenten, *De taalschat van het Limburgsche Leven van Jesus*. Maastricht, Vroenhoven (B).
- vGinneken † 1954 = Jac. van Ginneken, *Drie Waterlandse Dialecten. Deel I*. [...]. Alphen aan de Rijn.
- Goossens en Verheyden 1970 = J. Goossens en J. Verheyden, 'De preteritum-vormen van de zwakke werkwoorden in het zuiden van het Nederlandse taalgebied'. In *Zijn akker is de taal* 133 – 145. Den Haag.
- Grootes 1979 = E.K. Grootes, *G.A. Bredeo's Schyn-heylich*. 's-Gravenhage.
- Hadewijch: zie Mommaers, Vekeman en Willaert.
- Haeberli en Haegeman 1999 = Eric Haeberli en Liliane Haegeman, 'Negative Concord and Verb Projection Raising in Old English and West-Flemish'. In Tiekens-Boon van Ostade 1999: 101-119.
- Haegeman [1995] = Liliane Haegeman, *The Syntax of negation*. Cambridge.
- Haegeman en Zanuttini 1996 = Liliane Haegeman en Raffaella Zanuttini 'Negative Concord in West-Flemish'. In Adriana Belletti en Luigi Rizzi, *Parameters and functional Heads*. New York.
- Hellinga 1952 = W. Gs. Hellinga, *Van den Vos Reynaerde. I. Teksten* [...]. Zwolle.
- Hellinga en Tuynman 1972 = W. Hellinga en P. Tuynman, *Pieter Corneliszoon Hooft. Alle de gedrukte Werken 1611-1738. Deel 4. Nederlandsche Historien 1703. Boek 1-13*. Amsterdam.
- Hermkens 1987 = H.M. Hermkens, *Constantijn Huygens, Trijntje Cornelis. Eerste deel, volume I*. Utrecht.
- Hildegaersberch: zie Bisschop en Verwijs.
- Hoekstra en Tiersma 1994 = Jarich Hoekstra en P.M. Tiersma, *The Germanic Languages* (eds. Ekkehart König & Lohan van der Auwera), 505-531.
- Hofmann en Szantyr [1972] = J.B. Hofmann en Anton Szantyr, *Lateinische Syntax und Stilistik*. München.
- Hogg [1992] = Richard Hogg, *The Cambridge History of the English Language. Volume I. The Beginnings to 1066*. Cambridge.
- Hooft, zie Broekmans en Stoett.
- Pijnacker Hordijk 1981 = C. Pijnacker Hordijk, *Rechtsbronnen der stad Zutphen van het begin der 14de tot de tweede helft der 16de eeuw*. 's-Gravenhage.
- vdHorst 1989 = Joop van der Horst en Fred Marschall, *Korte geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam.

- vdHorst [2008] = J. M. van der Horst, *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Leuven.
- Hüsken e.a. 1992 → = W. M. N. Hüsken e.a. *Trou Moet Blijcken, Deel I: A →*. Assen.
- Hüsken 2005 = W. M. N. Hüsken, *De Spelen van Cornelis Everaert. Deel I en Deel II*. Hilversum.
- Crena de Iongh [1959] = A.C. Crena de Iongh, *G.C. van Santen's Lichte Wigger en Snappende Siitgen*. Assen.
- Joos 1900 = Amaat Joos, *Waasch Idioticon*. [...]. Gent en Sint-Niklaas.
- Karsten 1931 = G. Karsten, *Het Dialect van Drechterland. I*. Purmerend.
- Kats 1985 = J.C.P. Kats, *Remunjs Waordebook*. Roermond.
- Keersmaekers 1981 = A. Keersmaekers, *G.A. Bredero's Vertaalde Gedichten*. 's-Gravenhage.
- Klein en Visscher z.j. = M. Klein en M. Visscher, *Handboek Verzorgd Nederlands²*. Groningen.
- Kruyskamp 1961 = C. Kruyskamp, *P.C. Hooft, Warenar*. Zwolle.
- Kruyskamp 1968 = C. Kruyskamp, *G.A. Bredero's Rodd'rick ende Alphonsus*. Zwolle.
- Kruyskamp 1973 = C. Kruyskamp, *G.A. Bredero's Stommen Ridder*. Culemborg.
- Kühner en Stegmann 1955 = Raphael Kühner en Carl Stegmann, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Satzlehre. Erster Teil³*. Leverkusen.
- ter Laan 1929 = K. ter Laan, *Nieuw Groninger Woordenboek*. Groningen, den Haag.
- ter Laan 1953 = Idem, *Proeve van een Groninger Spraakkunst*. Winschoten.
- Langendyk 1714 = Pieter Langendijk, *Het wederzyds Huwelyks Bedrog. Blyspel*. Amsterdam.
- Langendyk: zie vEs en Ornée.
- Leendertz 1845 = P. Leendertz, *Dirc Potter, Der Minnen Loep, Eerste deel*. Leiden.
- Leendertz 1846 = Idem, *Tweede deel*. Leiden.
- Leendertz 1871 – 1875 = P. Leendertz Wz., *Gedichten van P. Cz. Hooft. Eerste volledige uitgave/ gedeeltelijk naar des dichters eigen handschrift. Met aantekeningen van –*. Amsterdam.
- vLennep 1866 = Jacob van Lennep, *De Lotgevallen van Klaasje Zevenster. 5 delen*. 's-Gravenhage, Leiden, Arnhem.
- Lerch 1925 = Eugen Lerch, *Historische französische Syntax*. Leipzig.
- Lindow e.a. [1998] = Wolfgang Lindow e.a., *Niederdeutsche Grammatik*. Leer, Verlag Schuster.
- vLoey 1976 = A. van Loey, *Middel nederlandse spraakkunst. I. Vormleer*. Groningen.
- Maerlant: zie Gysseling, Maximilianus en Franck/Verdam.
- Mak 1980 = J. J. Mak, *Diederic van Assenede, Floris ende Blancefloer*. Den Haag.
- Mansveldt 1884 = N. Mansvelt, *Proeve van een Kaapsch-Hollandsch Idioticon*. Kaapstad, Stellenbosch en Utrecht.

- Maximilianus 1954 = P. Maximilianus O.F.M. Cap., *Sinte Franciscus Leven van Jacob van Maerlant. Deel I*. Zwolle.
- MED = Hans Kurath en Sherman M. Kuhn, *Middle English Dictionary*. Ann Arbor [1956 →]
- Meijer [1931] = C.H.Ph. Meijer, *Pieter Langendijk, Don Quichot op de bruiloft van Kamacho²*. Zutphen.
- vdMeulen, 1955 = P. van der Meulen, *Het Roerspel en de Comedies van Coornhert*. Leiden.
- Minderaa en Zaalberg 1984 = P. Minderaa en C.A. Zaalberg, *G.A. Bredero's Moortje*. Leiden.
- MNW = Eelco Verwijs, Jacob Verdam en F.A. Stoett, *Middelnederlandsch Woordenboek. I-IX*. 's-Gravenhage. 1885-1929.
- Mommaers 1990 = Paul Mommaers, *De brieven van Hadewijch*. Averbode, Kampen.
- Moonen 1706 = Arnold Moonen, *Nederduitsche spraakkunst, ten dienste van in- en uitheemschen uit verscheidene schryveren en aentekeningen opgemaakt en uitgegeeven*. Amsterdam.
- Muller en Scharpé 1920 = J.W. Muller en F. Scharpé, *Spelen van Cornelis Everaert*. [...]. Leiden.
- Naaijkens 1993 = Jan Naaijkens, *Dè's Biks*. Hilvarenbeek (De Hilverbode).
- Nauta 1903 = G. A. Nauta, *XX Lustige Historien oft Nieuwigheden Joannis Boccattij, van nieus overgheset [...] deur Dirick Coornhert*. Groningen.
- Nienaber 1940 = G.S. Nienaber, *Oor die Afrikaanse Taal – 'n bydrae oor sy ontwikkeling*. Amsterdam.
- OED = *Oxford English Dictionary*² 1989.
- Ornée [1967] = W.A. Ornée, *Pieter Langendijk, Xantippe of het booze wyf des Filozoofs Sokrates beteugeld. Blijspel*. Zutphen.
- Ornée [1972] = W.A. Ornée, *Pieter Langendijk, Het Wederzijds Huwelijksbedrog⁷*. Zutphen.
- Ornée [1978] = W.A. Ornée, *Pieter Langendijk, Krelis Louwen of Alexander de Grootte op het Poeëtemaal* [aldus]. Zutphen.
- Ornée en Streng [1971] = W.A. Ornée en M.A. Streng, *P. Langendijk, De Zwetser*. Zutphen.
- Paardekooper 1986 = P.C. Paardekooper, *Beknopte ABN-syntaksis⁷*. Eindhoven, Eigen beheer.
- Paardekooper 1986a = P. C. Paardekooper, *Beknopte Beknopte: Mini-syntaksis van het ABN*. Eindhoven, Eigen Beheer.
- Paardekooper 2005 = P.C. Paardekooper, 'Opkomst en ondergang van *ne/en*, vooral dat bij *niet*-woorden'. In *Neerlandistiek.nl*.
- Pannekeet 1984 = Jan Pannekeet, *Westfries woordenboek*. [Z.p.]
- Pannekeet 1995 = Jan Pannekeet, *Het Westfries: Inventarisatie van dialectkenmerken*. [Wormerveer.]
- Pauwels 1958 = J.L. Pauwels, *Het dialect van Aarschot. I. Tekst*. [z.p.]

- Pée 1946 = Willem Pée, *Dialectatlas van West-Vlaanderen*. Antwerpen.
- Philippa e.a. 2003 = Marlies Philippa, Frans Debrabandere, Arend Quak, Tanneke Schoonheim en Nicoline van der Sijs, *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam.
- Ponelis [1979] = F.A. Ponelis, *Afrikaanse Sintaksis*. [Pretoria].
- Ponelis [1993] = F.A. Ponelis, *The Development of Afrikaans*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien.
- Potter, zie Leendertz.
- Reelick e.a. 1993 = Lex Reelick, Cor Swanenberg, Erwin Verzandvoort en Michel Wouters, *Bosch' Woordenboek*. 's-Hertogenbosch (Boekhandel Adr. Heinen).
- Renkema 1989. = Jan Renkema, *Schrijfwijzer*. 's-Gravenhage.
- vRijen [1993] = Henk van Rijen, *Mèn Tilbörgs Wôordenboek*. Tilburg (Boekhandel Gianotten).
- vRijn [1914] = C.J. van Rijn, *Het zeer nauwe verband tussen het Afrikaans en het Nederlands*. Kaapstad.
- Rombouts e.a. 1982 = E. Rombouts, N. de Paepe en M.J.M. de Haan, *Ferguut*. 's-Gravenhage.
- Salemans en Schaars 1990 = Ben J.P. Salemans en Frans Schaars, *Concordantie [...] van het dramatisch werk van Joost van den Vondel (1587-1679)*. Assen.
- Sassen 1953 = Albert Sassen, *Het Drents van Ruinen*. Assen.
- vSchoor [1983] = J.L. van Schoor, *Die Grammatika van Standaard-Afrikaans*. Kaapstad en Johannesburg.
- vSchothorst 1904 = Wijnand van Schothorst, *Het dialect der Noord-West-Veluwe*. Utrecht.
- vSelms 1979 = A. van Selms, *Abu Bakr se 'Uiteensetting van die godsdiens'*. Amsterdam/Oxford/New York.
- Smit 2000 = Kees Smit, *Pieter Langendijk*. Hilversum.
- Smout 1905 = Herm. Smout, *Het Antwerpsch dialect [...]*. Gent.
- Spaans 2004 = Piet Spaans, *De spreektaal van de Scheveningse kustbewoners*. [z.p.]. Den Haag (Uitgeverij De Nieuwe Haagsche).
- Staelens [1982] = F.X. Staelens, *Dieksjenèèr van 't (H)essels [...]*. Hasselt.
- Sterck e.a. 1929 = J.F.M. Sterck e.a., *De werken van Vondel [...] Tweede deel. 1620-1627*. Amsterdam.
- Sterck e.a. 1931 = Idem [...]. *Vijfde deel 1645 – 1656*. Amsterdam.
- Stevens 1986 = André Stevens, *Túngërsë Diksjiënëer*. Tongeren.
- Stoett 1899 = F.A. Stoett, *Gedichten van P.C. Hoofst [...] Eerste deel*. Amsterdam.
- Stoett 1900 = F.A. Stoett, Idem. *Tweede deel*. Amsterdam.
- Stoett 1902 = F. A. Stoett, 'Spieghel's zinspel Numa'. In *TNTL* 21. 156 – 171.
- Stoett 1923 = F.A. Stoett, *Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis*. 's-Gravenhage.
- Stuiveling 1975 = G.A. Bredero's *Boertigh, Amoreus en Aendachtigh Groot Lied-boeck*. Culemborg.

- Stuiveling en Damsteegt 1986 = G. Stuiveling en B.C. Damsteegt, *G.A. Bredero's Verspreid werk*. Leiden.
- Stutterheim 1974 = C.F.P. Stutterheim, *G.A. Bredero's Spaanschen Brabander*. Culemborg.
- Teirlinck 1910-1921= Is. Teirlinck, *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon. Tweede deel. H-Q*. Gent.
- Teirlinck 1924 = Is. Teirlinck, *Klank- en vormleer van het Zuid-Oostvlaandersch dialect*. Gent.
- Tieken-Boon van Ostade 1982 = Ingrid Tieken-Boon van Ostade, 'Double Negation and eighteenth century English Grammar'. In *Neophilologus* 66.2.78-285.
- TNTL = *Tijdschrift voor Nederlands(ch)e taal- en Letterkunde 1881*→. Leiden [...].
- du Toit 1905 = Pieter Jacobus du Toit, *Afrikaansche Studies*. Gent.
- vdToorn e.a. = M. C. van den Toorn e.a., *Geschiedenis van de Nederlandse Taal*. Amsterdam.
- Trou Moet Blijcken: zie Hüsken e.a.
- Traugott 1992 = Elisabeth Closs Traugott, 'Syntax'. In Hogg [1992].
- vTricht 1976 = H. W. van Tricht, *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft. Deel I. 1599 – 1630*. Culemborg.
- vTricht 1977 = Idem. *Deel II. 1630 – 1637*. Culemborg.
- vTricht 1979 = Idem. *Deel III. 1638 – 1647*. Culemborg.
- TT = *Taal en tongval*. Amsterdam – Gent 1949→.
- Vallaeyts 1997 = André Vallaeyts, *Spraakkunst van het Poperings*. Poperinge.
- Vallaeyts 1997a = André Vallaeyts, *Woordenboek van het Poperings*. Poperinge.
- Vanacker 1963= V.F. Vanacker, *Syntaxis van gesproken taal te Aalst in de XVde, de XVIde en de XVIIde eeuw*. [z.p.]
- vdVeen 1905 = Jasper Oene Sietse van der Veen, *Het taaleigen van Bredero, eene bijdrage tot de Syntaxis van het Nederlands der Zeventiende Eeuw*. Amsterdam.
- Veenstra 1973 = Fokke Veenstra, *G. A. Bredero's Griane*. Culemborg.
- Veenstra 1992 = F[okke] Veenstra, *H. L. Spiegel, Hertspiegel*. Hilversum.
- Vekeman [2005] = Herman Vekeman, *Hadewijch I: Het boek der Liederen*. Budel.
- Vercoullie 1885 = J. Vercoullie, 'Sprakleer van het Westvlaamsch dialect'. In *Onze Volkstaal* 2.3-47.
- Verkuyl 1982 = P.E.L. Verkuyl, *G.A. Bredero's Angeniet*. 's-Gravenhage.
- Vermeeren 1964 = P.J.H. Vermeeren, *Drie boeken uit P.C. Hoofst Neederlandsche Histoerien*. Den Haag.
- Verwijs 1857 = Eelco Verwijs, *Jacob van Maerlant's Wapene Martijn met de vervolgen*. Deventer.
- de Vink 2004 = Carel Leendert de Vink, *Dialect en dialectverandering in Katwijk aan Zee*. Delft.
- VMNW 2001 = W. Pijnenburg, K.H. van Dalen-Oskam, K.A.C. Depuydt en T.H. Schoonheim, *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*. Leiden.

- VNG 1659 = *Verscheyde Nederduytsche Gedichten, Van Grotius, Barlaeus, Huygens, Vondel en anderen*. [...] Amsterdam.
- de Vooy 1950 = C.G.N. de Vooy, 'Opmerkingen over het taalgebruik van Pieter Langendijk'. In *NT* 43.305-310.
- de Vries [1910-1911] = W. de Vries, 'Dysmelie. Opmerkingen over syntaxis'. In *Gymnasium te Groningen. Programma van het onderwijs gedurende den cursus 1910-1911*. Groningen.
- de Vries 1884 = M. de Vries, *Jan Boendale, Der Leken Spieghel* [...]. *Eerste deel*. Leiden.
- de Vries 1845 = Idem, *Jan Boendale, Tweede deel*. Leiden.
- de Vries 1848 = Idem, *Jan Boendale, Derde deel*. Leiden.
- WAT = *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. I → . Pretoria. 1956 → .
- vdWater 1904 = Antonie van de Water, *De Volkstaal in het Oosten van de Bommelerwaard*. Utrecht.
- WBD = *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*. Assen – Utrecht 1967 – 2005.
- Weiland 1805 = P. Weiland, *Nederduitsche Spraakkunst* [...] uitgegeven in naam en op last van het Staatsbestuur der Bataafsche Republiek. Amsterdam.
- Weijnen 1966 = A. Weijnen, *Nederlandse Dialectkunde*², Assen.
- Weijnen 1971 = A. A. Weijnen, *Schets van de Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Assen.
- Weijnen 2003 = A. A. Weijnen, *Etymologisch dialectwoordenboek*². Den Haag.
- Wellekens [1994]= Willy Wellekens, *Diksjonêr van 't Leives*. [...] Academie voor het Leuvens dialect. [Leuven].
- Westerbaen 1672 = I. Westerbaen, *Gedichten. Eerste Deel*. s' Gravenhage.
- Westerbaen 1659-66 = Idem, *Tweede Deel*. s' Gravenhage.
- Willaert 1998 = Frank Willaert, *Hadewijch, Visoenen*. Amsterdam.
- WNT = M. de Vries en L.A. te Winkel, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. I →. 's-Gravenhage enz. 1882 →.
- Worp [z.j. I] = J. A. Worp, *De gedichten van Constantijn Huygens. Eerste deel. 1607 – 1623*. Arnhem.
- Worp [z.j. II] = Idem. *Tweede deel. 1623-1636*. Arnhem.
- Worp [z.j. III] = Idem. *Derde deel. 1636-1644*. Arnhem.
- Worp [z.j. IV] = Idem. *Vierde deel. 1644-1652*. Arnhem.
- Worp [z.j. V] = Idem. *Vijfde deel. 1652-1656*. Arnhem.
- Worp [z.j. VI] = Idem. *Zesde deel. 1656-1661*. Arnhem.
- Worp [z.j. VII] = Idem. *Zevende deel. 1661-1671*. Arnhem.
- Worp [z.j. VIII] = Idem. *Achtste deel. 1671-1687*. Arnhem.
- Zaalberg en de Haan 1972 = C. A. Zaalberg en M.J.M. de Haan, *G.A. Bredero's Over-gesette Lucelle*. Culemborg.
- Zwaan 1939 = F.L. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst*. Groningen, Batavia.

BIJLAGE 1: VOORBEELDEN VAN NIE-KOMBINATIES IN GESCHREVEN TEKSTEN

geen enz. als laatste lid

dat *en geen* eghen man *en ghene* ghiftinge gheven en mochte buten sines heren hant (Pijnacker Hordijk 1881: 69)[± 1340](NOv)

Dat *gheyn* vemeschepen to Zuytphen *gheyn* schepen wesen sal noch *gheyn* raet wesen sal (Pijnacker Hordijk 1881: 82)[± 1340](NOv)

Dat Yoen te *gerer* stede meer jegen Helenen sprake om *engeenrande* sake, *Lorr.* II, 2605 (*MNW* 4.2302) [± 1350] (NB)

In alle die wildernisse *nergen* en is *gheen* dier so sterc (Stoett 1925: § 231)
Sij en wisten waer sij solden haere *nyrghen gheyn* (*volstrekt, absoluut niemand van hen beiden*) twaren, *Serv.* II, 1512 (*MNW* 4.2338) [1450-1500] (NL)

Ende sy *nergherens gheen* skeep en vonden in over te varen, *Vaderb.* 20b (*MNW* 4.2338) [1470]

Karle ... en lietse *niegheren* ... gheresten in *neghere* stede, *Brab. Y.* II, 1181 (*MNW* 4.2338) []

die sall mede in syn eet begripen, dat hi *nargent gien* oerloge maken en sal bi hemselven noch gienreleye saken doen en sal noch mit rove noch mit brande (Pijnacker Hordijk 1881: 41)[± 1340](NOv)

Du en haest *niegerinc* ... *ghenen* vrecken coenen vernomen, *Vad. Mus.* 1, 342, 47 (*idem*) [1393] (Lier)

Dat hi geduren *niewer* en conde in *geenre* uren, *Sp.* II⁸, 20, 31 (*idem*) [± 1350 ?] (NW ?)

Dune vinds in desen wederstoot *niewer genen* vrient noch mage, *Overzee* 174 (*idem*) [1339]

Eenen hase ... die *nieweren* sach *geen* ontgaen *Sp.* III⁴, 45, 39 [± 1350 ?] (NW ?)

En bleef *nerghen* in alden lande

Bloeme *negheen*, diere toe dochte (Mak 1980: 2859v) [± 1340] (NV)

En is hier *nergen geen*, vMander, bij Weil. (*WNT* 9.1844) NW

De haas ... was mors dood, en ik kon *nergens geen* kwetzuur vinden, *De Denker* 1.294 (*WNT* 9.1844) [1764] NH

Ende dat *niemene gheen* garen copet met hiemene ghemene danne met sine brood hate. *Corp.* I 620, 12-14 (Brugge 1282) (*idem*)

so ne soude die abedesse ende tcouent *niemene negheene* borchtucht doen [...] *Corp.* I 1533, 13-16 (Brugge **1291**) (idem)

Ende alsoe oec d[a]t *nyman enne gheen* recht ane deese vore ghenomedt vroente ofte heyde enne heft [...] *Corp.* I 2685, 11-13 (Brussel? **1299**) (idem)

Vort ne gheorlooftet *niemene ne gheenrande* wiltwerc te draghene achter straten [...] *Corp.* I 2887, 6-9 (Brugge **1300**) (idem)

En sach *nie* man *gene* so goet (Hogehout 1978: 96.3048)[± **1340**](NV)

Voert meir sone sal binnen den VI wekenen *nemene* to *ghenen* kindelbyr eten noch drinken *gienrehande* wys, bi C scillingen (Pijnacker Hordijk 1881: 28) [± **1340**](NOv)

Die witte ridder hine rochte

Van *niemene gheen* rentsoen (Rombauts e.a. 1982: 3954v)[± **1350**]

Soe en sal hier *niemen geen* recht gebreken (Beuken 1973: 77.540) [**1447?**] (Brussel)

Dus *niemen* en heb *geen* mormeracie (Beuken 1973: 211.1677) [**1455**] (Brussel)

Soe en moet ... *nyemant ... ghienrehande* goet copen enz., *Wfri. Stadr.* 2, 45, 116 (*MNW* 4.2302) [± **1471**] (NH)

Aldus en can hi hem *niet* beweren

Bi *genen* rechte (Beuken 1973: 76: 522v) [**1447?**] (Brussel)

[...] dat men altoos *niewet* wel met *ghenen* spiete can dorsteken, *Sp.* I⁵, 20, 13 (*MNW* 4.2440) [**1400** (?)]

Sine consten die dore *niet* gewinnen met *engerehande* vermoge, *Lanc.* II, 38443 (*MNW* 4.2302) [**1300-1400**] (NV)

Dat hem een man *niet* en loede met *geranden* mesaventuren die hem mochten ghesturen, *Sp.* I⁸, 20, 30 (*MNW* 4.2303) [**1400** (?)]

Wine latens *niet engeensijns* quite, wi seelne doden, *Lanc.* II, 42061 (*MNW* 4.2303) [**1300-1400**] (NW)

In sijn here en wist men *niet engeentijt* no vroeck no spade wat sijn wille was, *Velth.* V, 10, 12 (*MNW* 4: 2304) [voor **1350?**] (NB)

Hij vond dat hij toch ook *niets geen* slag had om vrienden te ontvangen, *Robbers, B. Bandt* 105 (*WNT* 9.1956) [**1897**] NH

Er is *niks geen* reden om angstig te zijn, hoor! *Robbers, Gel. Fam.* 7 (*WNT* 9.2015) [**1910**] NH

Dis *noit negheen* ne conste ontfaen Lutg. K 412, 20-25 (Brabant-West **1265-1270**) (idem)

ende die *noit ne gheen* hadde [...] *Corp.* I 921, 12-14 (Brugge **1285**) (idem)
dat *noit en gheene* so grote en was, *Diat.* 216, 10-12 (Limburg **1291-1300**) (idem)

dien *nemmermeer gheen* brant ghenaket, *Nat. Bl.* D. 285, 16-21 (West-Vlaanderen **1287**) (*VMNW* 3286)

dat men nu na dier tijd *nimmermeer* gheloeuen en mach, bi *gheere* zekerhede die ic doen mach. *Corp.* I 2542, 27-29 (Holland, graf. kans. **1299**) (*VMNW* 3285)

So dat van hare ge slachte

No bi dage no bi nachte

Here *ne geen* gewarlike

Terade ginc in vrankerike

Nembermeer, warlike dinc,

Met *ne gene* coninc

No nembermee ne soude hier na (Diermanse 1939: 310.2384) [± **1350**] (Westmnl)

Ic rade wel ..., dat wi *nember* dore *enghenen* prijch [‘strijdlust’] jeghen die Fransoyse en hebben wijch, *Parth.* 1613 (*MNW* 4.2331) [**1350-1400**] (NV)

nimmermeer tot *ghenen* daghen *Reyn.* II.5475 (*MNW* 4.2333) [**1450-1500**] (NH)

Tot Staveren ..., dair *nie ghiene* tolle gheleget ... en was, *Oorl. v. Albr.* 355 (idem) [**1380-1400**] (Noordoost-mnl)

Corbohan te hant benam dat kerstijnheit *nemmer* en quam *negheene* spisen vander zee (*Bloemlezing* 3.86.776) (Stoett 1925: § 231)

Die *nymmermeer gheen* doecht en zaeyt dat is die viant vander helle (*Bloemlezing* 3.86776) (Stoett 1925: § 231)

Dat hi in tiden verleden *nooynt ne gheene* (vonnis) daer af ghehat en hadde (Stoett 1925: § 231)

Om (‘voor’) ene joncfrouwe was *niene gheen*

So goet gemaect (Mak 1980: 1919v) [± **1340**] (Westmnl)

Hine gecreech *noit eere*

Op *geene* wile so grote noet (Rombauts e.a. 1982: 3455v)[± **1350**]

Noyt des gelike

En hoorde *geen* duvel singen noch lesen (Beuken 1973: 73. 430) [**1455**] (Brussel)

Wy ... En hebben *noynt gheene* ... Vanden apostelen des Heeren in Vlaenderen ghehat, v. Vaernewijck, *Vl. Audtvr.* 46 (WNT 9.2116) [1562] NO

Nadien datse in Zeelandt *noyt* voor desen tijdt *gheen* Chronijcke op haer selven ghehadt en hebben, Reygersbergen, *Chron. v. Zeel.* 1.5 (WNT 9.2116) [1551] NZ

Dese plaets ... mach *noyt* van *geene* Christenen betreden worden, Schouten, *Voyagie* 1.37 (idem) [1676] NH

Dat hi in tiden verleden *nooynt ne gheene* (nl. *vonnis, uitspraak*) daer af ghehat en hadde, *Gendsch Chtb.* 20 [1361] (idem) (NO)

En hadde *noyt gheen* meerder vruecht (Beuken 1973: 159. 405) [1455] (Brussel)

Versaecht u *niet* voor *geen* gequel (Beuken 1973: 159. 405) [1455] (Brussel)

Want onser *geen* tot enegen stonden

En costse *noit* gebringen tot sonden

In *geenre* manieren, cleyn noch groot (Beuken 1973: 183. 1017vv) [1455] (Brussel)

Sine sagen *noit geen* soo rike, *Bloeml.* 1, 85. 420 (idem) [1300-1400] (NV)

Ghine saghet *noint* droever *gheen* dier, *Reyn.* I, 872 (idem) (Comburg) [begin 15e eeuw] (NO)

niet als laatste lid ⁹⁷

ende daer *nyemant niet* aff te lathen (Pijnacker Hordijk 1881: 38)[± 1340] (Jaartallen kontroleren)(N)

Dat si ... met *gheenrande* cracht een let *niet* en mochten roeren, *Rein.* I, 2845 (MNW 4.2302) [1400-1420] (NO)

Ende hi en wilde te *ghenen* tiden *niet* ontwiken (Stoett 1925: § 231)

Florijs seide, no scat, no have,

No goet *ne gheen*, dat men hem gave,

En mochten int lant *niet* behouden (Mak 1980: 3926vv) [1455] (Brussel)

Van *ghenen* dinghen en woudi hi den volken *niets niet* ghewaghen (Stoett 1925: § 231) (drie *niet*-woorden, tenzij *niets niet* al een vaste uitdrukking was)

⁹⁷ (*Niets niet* betekent in bijna alle citaten 'helemaal niks', maar in de drie laatste is het 'helemaal niet'. De oorzaak van dat verschil kan het dialect van de schrijvers zijn.)

Dat na gemeinen loop der naturen *engeenzins niet* gescien en mochte, *Christ.* 146 (*MNW* 4.2303) [1330] (NL)

Jegen uwen onwille ... sone willics *engeensins niet*, *Rose* 3470 (*MNW* 4.2304) [...]

Dat hy *nergherent niet* ghesien en hadde, *Vaderb.* 49b (*MNW* 4.2339) [1470] (NL)

Om der justiciën wille, die uwer kerken verre noch naer *nergherincs niet* aen en ghinc, *Brab. Y.* VI, 10039 (idem)

En was sijns gelijcs niet in Vrancrike noch *niegeren niet*, *Velth.*, I, 45, 98 (idem) [voor 1350] (NB)

(Dat) men *nigerins* an al sijn lijf *niet* sien en mochte dan al wonden, *Alex.*, VIII, 762 (idem) [± 1350] (NVL)

Snachts regende het seer, ende men en approcheerde *nergens niet*, *Duyck, Journ.* 3.439 (*WNT* 9.1844) [1602] NH?

dat te denen gvde wert *niemen niet* te spreken en hadde [...] *Corp.* I 372, 11-14 (Tongeren ? 1277) (*VMNW* 3300)

Datter *niemen niet* af ne sach [...] *Rijmb.* 281, 23-27 (West-Vlaanderen 1285) (idem)

dat onse drossate nog onse rechteren *niemanne niet* en neemen *Corp.* I 1870, 546; Brussel 1292-1293 (idem)

dien const *nyman nyet* wel geweten noch verstaen in sinen moet, *Kerst.* 133, 12-16 (Brabant-Oost 1276-1300) (idem)

Want elc voor zijn leven siet, dies en achteds *niemene* (var. *nieman*) *niet*, *Sp.* I⁷, 59, 27 (*MNW* 4.2391)

Dat en laet door *niemen niet*, ghi en secht waer, *Eleg.* 1210 (*MNW* 4.2401) [± 1370] (Westmnl)

Het stuck wort ... by *niemant niet* gesmoort, *Cats* 2.263a (*WNT* 9.1933) [1655 ?] NZ

Een blinden slach (t.w. *een slechte keus*), Die *niemand niet* herdoen en mach, *Poirters, Mask.* 40 (*WNT* 9.1933) [± 1651] NB

D. Kyk e reis rondom, leyts' ook op het bed? ... Ik verneem *niemand niet*, *Grootje, Asselij, Echtsch.* 46 (*WNT* 9.1933) [1685] NH

Maar hoe! 'k zie *niemant niet*; waar toe dees ydle reën? *Asselij, Warfusé* 3 (*WNT* 9.1933) [1671] NH

De blinde Wraak spaard *niemand niet*, v. Haren, *Geuzen* (1ste uitg.) 41 (WNT 9.1933) [1769] NF

sie antwaerde: ya, anders *nyettes niet* (*totaal niets anders*), *Kl. v. Diepenv.* I, 48 (MNW 4.2407) [1534] (NG-O)

Des en gebrack hem *niets niet* ('helemaal niks'), 3744 (MNW 4.2407) [1534] (Geld-Ov)

Dat ic *nietniets* ('helemaal niks') van mijnre begheerliker vredelicheit boven uwen oorber setten en sal (*Hs. Moll* 5, 500a) (MNW 4.2407) [1406] (NH)

In de begheerlicheit van hebbene nes *niets niet* ('helemaal niks') ghenouch [...], *Boëth.* 113d (MNW 4.2407)

Ende en weet sich selves noch God *nyets nyet* ('helemaal niks'), *Hs. Serm. G. 3b* (MNW 4.2407) [± 1550] (Geld-Ov)

Nyets niet ('helemaal niks') beholden datse heeft, *Hs. Serm G. 3d* (MNW 4.2407) [± 1550] (Geld-Ov)

Soo dat in onser zielen crachten *nyets nyet* ('helemaal niks') en moet leven dan God, *Hs. Serm G. 103c* (MNW 4.2407) [1550] (Geld-Ov)

Vore *niets niet* ('helemaal niks') gherekent worden, *Sp. d. M. 1, 3d* (MNW 4.2407) [1562] (NB)

[...] opdatter *niets niet* ('helemaal niks') muls in en blive, *Brugm. 1, 295* (MNW 4.2407) [1500 – ± 1510] (NH)

Biechten ende *nietsniet* ('helemaal niks') willens ende met opsette binnen houden, *Brugm. 1, 296* (MNW 4.2407)

Niets niet ('helemaal niks') en begere ic van desen, *Hs. v. 1439, 130d* (MNW 4.2407) [1439] (Westmnl)

Hi en achtede *niettes niet* ('helemaal niks') van allen den dat hi hadde, *Biënb. 70a* (MNW 4.2407) [1488] (NO?)

[...] noch en doet hem *niets niet* ('helemaal niks'), *B.v. 1357, 13d* (MNW 4.2407) [± 1460] (NH)

dat de viant zonder tghehinghen Gods *niets niet* ('helemaal niks') vermach, *Boëth. aangeh. bij Huyd. op Stoke, dl. 3, bl. 462* (MNW 4.2407) [1485 ?] (NO)

De dijnc heedt hier gheheel, der welker *niets niet* ('helemaal niks') ghebreect, *Boëth. 325c* (MNW 4.2407) [1485?](NO)

Het mevrouw dan ook *niks nie* ('helemaal niks') gemerkt? *Robbers, Gel. Fam. 322* (WNT 9.2015) [1910] NH

Niets niet ('helemaal niks') na haren rade soo en mocht daer gaen, *Brab. Y. VI*, 5737 (*MNW* 4.2407)

S. Jeronimus, die welcke van deeser materien ... so claerlijck ... heeft gescreuen, datter *niets niet* en is verswegen [...] ('helemaal niks'), v.d. Putte, Spieg. d. Chr. M. IV (*WNT* 9.1956) [1550] (NB)

Doctoren, Die seggen datter *niets niet* ('helemaal niks') van niet wordt geboren, Visscher, *Brabb.* 63 (*WNT* 9.1956) [± 1600] (NH)

Dat (gelt) salse niet hebben ... Waerom toch? sy en heeft *niets niet* bedreven ('helemaal niks'), Visscher, *Brabb.* 70 (*WNT* 9.1956) [± 1600]

Hy en kan *niets niet* ('helemaal niks'), Visscher, *Brabb.* 98 (*WNT* 9.1956) [± 1600] NH

Totter waarheit hem ... te bekeren Is anders niet, als *niets niet* te begheren ('helemaal niks'), Spieghel 209 (*WNT* 9.1956) [± 1610?] NH

Ghy zyt ons *niets niet* schuldigh ('helemaal niks'), Spieghel 233 (*WNT* 9.1956) [± 1610?] NH

Dat vleesch en batet *nyets [nyet]* ('helemaal niet'), [...] *Bern. W.* 88b (*MNW* 4.2407) [1484] (Holl.-Utr.)

Die doot is die en achtet alle dese tijtlicke dinghen *niets niet* ('helemaal niet'), *Bern. W.* 125c (*MNW* 4.2407) [1484] (Holl.-Utr.)

[...] en weest *niets niet* ('helemaal niet') vervaert, *B.v.*, 1357, 134d (*MNW* 4.2407) [± 1460] (NH)

Men dorste *nemmermeer niet* vragen na anderen man, *Mor.* 1926 (idem) [1300-1400] (NV)

Die *nemmermeer*, also si dede gewach,

Hier boven selve *niet* comen en mach (Beuken 1973: 94. 933v) [1447] (Brussel)

ic en heesche u *ne(m)mermeer niet* (Denderhoutem 1429) (Vanacker 1963: 216)

Want got [...] Lutgarden *noit nit* nonsseide Vanselken dingen, *Lutg.* K 55, 27-29 (Brabant-West 1265-1270) (*VMNW* 3344)

Hine peinsde *noit* int herte *niet* die valscheit (idem)

De wangunst heeft al lang ... Het werk daertoe begost, maer *noyt niet* wytgewrocht, Krul, *P.W.* 3.3 (*WNT* 9.2116) [1644] NH?

Dit komt u *nergens niet* van daen Als van straetslijpen en gestaedigh leegh te gaen, Westerbaen, *Ged.* 2.318 (*WNT* 9.1844) [1663?] NH

Niements gout, silver noch cleet begherdic *niet* (Stoett 1925: § 231)

nooit enz. als laatste lid

daer *nyman nommermeer* steruen en mach [...] ‘absoluut nooit’, *Kerst.* 150, 1 (Brabant-Oost **1276-1300**) (*VMNW* 3286)

dat *nyman nye* sijn vlesch en haette [...] ‘absoluut nooit’, *Lutg.* A 57, 20-23 (Brabant-Oost **1276-1300**) (idem)

noch men heme *en geinen* anderen loet setten *nemmer mee* (‘stoplap’), *Oudenb.* 195, 22-24 (Rijkhoven **1280-1290**) (*VMNW* 3284)

so hadde gemint

Dat hi el *negene* name

Nemmermeer die hem getame (‘stoplap’) (Mak 1980: 362vv) [± **1340**] (NV)

Ende [dat hi] el *negene* bi sinen live

Nemmermeer ne sal minnen ‘absoluut nooit’ (Mak 1980: 714v) [± **1340**] (NV)

Ic wane uwer *geen nie* en sach

So rikeliken breidel bi sinen tiden (‘stoplap’) (Mak 1980: 1534v) [± **1340**] (NV)

Noit riddere vor desen tijt mi gemeestren *nine conde* ‘absoluut nooit’ (Maaike en Jan Hogenhout 1978: 49.450)[± **1340**](NV)

Want *nye* kijndekijn en weende *nye* van hongher als ic dede in mijne kijntscheliker joncheidt ‘absoluut nooit’ (*Jhesus collatien*, 175.22; uitg. Baaij) (vdHorst [2008]: 753 [...])

Geloovende dat hij *geen* poirtters oft hueren naecomelingen *nemmermeer* verbieden en zal [...] met zijne brieven ‘absoluut nooit’ (Boonen 1594: 26)[...](vdHorst [2008]: 1027)[**1593**]

Hij was stout ende coene alsoe / dat hi doer *niemant noyt* en vlo ‘absoluut nooit’ (DS 34)(vdHorst [2008]: 1027)[± **1513**]

nergens enz. als laatste lid

Ende quetsinghe ne hadde oec *ne gene Niewerinc* no groet no clene ‘rijmstoplap’, *En. Cod.* 424, 4-9 (Oost-Vlaanderen **1290**) (*VMNW* 3315)

(De aarde) al van selfs ... Den menschen gaf lijf onderhoudts ghenoech, So datse *niet* vergeefs en sochten *nergen* ‘rijmstoplap’, vMander, *Olijfb.* 10 (*WNT* 9.1844) [± **1605**] NW

Men vintse (*die mieren*) anders *nemmermee niewer* (*volstrekt nergens anders*) ‘absoluut nergens’, *Nat. Bl.* VII, 631 (*MNW* 2.2333) (West-Vlaanderen) [± **1375**]

Een kint, hiet Ninia, die *niene* was out genoeg *nieweren* na ['volstrekt niet'], *Sp.* I¹, 42, 15 (*MNW* 4.2433)

Zoôn Nero heb ik *nooit nieuwers* gezien ... 't Is een onmensch 'absoluut nergens', vLennep **1866**: 4.201 NH

niemen enz. als laatste lid

Noit tenegen tiden sone constet *noit man* op mi gewinnen 'absoluut nooit' (Mak 1980: 1534v) [**1340**] (NV)

Ne ware de sterren, menne vonde *nemmermee niemen* die voere in de zee 'absoluut nooit + absoluut nergens' (Stoett 1925: § 231)

wj ne dinden *noit nimene* [...] 'absoluut nooit + absoluut niemand' *Diat.* 184, 17-19 (Limburg **1291-1300**) (*VMNW* 3300)

ende in din hoeft stont en niwe graf daer *noit nimen* in ghelegt [en] was 'absoluut nooit + absoluut nergens', *Diat.* 270, 21-23 (Limburg **1291-1300**) (*VMNW* 3344)

Josephus scrijft dat menne groef int coninlike hof ende anders *noit niemen* dan hem 'absoluut nooit + absoluut nergens' (Stoett 1925: § 231)

Noyt en sprac *nyemant* soe claerlijc, hi en mochte in sinen woorden wel begrepen worden 'absoluut nooit + absoluut niemand' (idem)

Het ne was *noit niemen* ghebore [...] 'absoluut nooit + absoluut niemand' (H II [uit ± **1310**] heeft: en was noch *nie* man gheboren) (Beuken 1968: 51) [**1360 – 1370**] (NW)

Noit niemen en coster mi uut gedreven 'absoluut nooit + absoluut niemand' (Beuken 1973: 95. 965) [**1447?**] (Brussel)

niks niemendal

Over *niets niemendal* hebben we eenige tobberij gehad, Cremer, *Dokter Helmond* 1.316 (*WNT* 9.1935) [**1878?**] NG

Je (krijgt) ... er toch *niks niemendal* uit 'helemaal niks', *K. Zev.* 3.19 (*WNT* 9.1977v) [**1866**] (NH)

BIJLAGE 2: SYSTEMATISCH OVERZICHT VAN NIET-WOORDKOPPELS IN DE NEDERLANDSE LITERATUUR

1. Het Luikse Diatessaron

Nochtan en seide harre *nienegheen* toten wiue: wat suks tu? ‘absoluut nooit + absoluut niemand’ (12.33)

ende ine uinder *nemmeer nit* op ‘absoluut nooit’ (140.26)

Nu sprekt hi oppenbare, ende *nimen* en doet hem *nit* ‘absoluut niemand’ (144.12)

du en sout *nit en gheen* ualsch ghetughe dragen ‘geen enkel’ (146.13)

Ende *nimen* van hen allen en conste hem en wart gheantwerdden *nit* ‘absoluut niemand’ (182.14)

ende wj ne dinden *noit nimene* ‘absoluut nooit + absoluut niemand’ (184.18)

dat *noit en gheene* so grote en was ‘absoluut nooit + absoluut geen’ (216.12)

ende in din hoeft stont en niwe graf daer *noit nimen* in ghelegt en was (270.22)

sone dorste hem harre *nie negheen* vargen: Wie bestu? ‘absoluut nooit + absoluut niemand’ (282.17)

2. Sint-Servaes-Legende

Des stond dat busdom menghen dach

Sonder busscop heerdeloos ‘herderloos’

Dat *nye egheynen* dae en koes ‘absoluut nooit een’ (35.492vv)

Soe en mochts *nyemant nyet* verstoen;

Die sijne woert vernamen eer

Sij en constens verstaen nyet meer ‘absoluut niemand’(42.728vv)

Hij en at *gheyns* daechs *nyet*

Weder en at no en dranck ‘absoluut nooit’(42.750v)(RIJM)

Hij en wilt nyet heerlijk leuen

Noch *nyets nyet* doer ‘ter wille van’ eer gheuen ‘absoluut niks’(47.915v)

Van Job, den gheduldighen,

Dien *nyemant* en mochte beschuldighen

Van *egheynre* onstede ‘onstandvastigheid’ (‘absoluut niemand + absoluut geen’ (47.937v)

Ende menten *nyet meer* en liete

Dat busdom *nyet* langer verwaren ‘besturen’ (‘absoluut niet meer’) (.....1252v)

Doen koes men eynen busscoff
 Daer *nye egheyn* en was te voren ('nooit + geen')(120.459v)
 Sy en wisten waer sij solden
 Haere *nyrghen gheyn* twaren ('absoluut nergens + absoluut niemand van
 hun')(147.1512v)
 Hij en betaeldes *nommer* pennynck
 Doer *egheynre* hande dynck ('nooit')(160.2031v)(RIJM)
 Want ich tot *gheynen* dynghen
Nye meeren wille en ghewan ('absoluut nooit meer')(163.2132v)
 Dat en mochte *nyet* lichte
Nyemant ghesegghen noch verstaen ('absoluut niemand')(171.2446v)
Egheyne menschelike oren
 En mochte *nyet* ggehoren
 Noch gheyn herte vernemen ('absoluut geen')(171.2461vv)
 Want sijnre vriende *egheyn*
 En haddens *gheynen* troost ('absoluut geen')(176.2639v))

3. Gruuthuse-handschrift

1. Lieve coster, *nemmermere*
 Ne latet *niemene* verstaen ('absoluut nooit + absoluut niemand' (267.11v)
 (RIJM)
2. Ghebloiet staet een gardelijjn,
 So vaste *nye ghein* in mi en stoet ('absoluut nooit geen')(499.8v)
3. In vant *nye ghein* ter werelt wijt
 Das seiker zijt ('absoluut nooit geen')(513.21v)
4. Daer *nie ghein* in so vaste en stoet ('absoluut nooit geen')(514.33)
5. Ich weis vor waer, *ghein* minnerlijjn
Nie hogher loon up erde en wan ('absoluut geen ook maar ooit')(520.6v)
6. In creech *nie ghein* ('niemand')(529.12)(RIJM)
7. So drouve als ich *nieghein* ('niemand')(531.12)(RIJM)
8. Sone zanc so vroilic man *nie ghein* ('niemand')(537.25)(RIJM)

4. *Reinaert I*

Hs F [1300 – 1350] bevat er één

Jn wane *niet* bi mi seluen
Aldar *nemmermeer* geraken (F 2591v)
Jc ne wanen bi mi seluen
Aldaer *nemmermeer* gheraken (A 2628v)
Jc en waende by my seluen
Nymmer meer connen geraken (B 2641v)
ic en weet bi mi seluen daer *nymmermeer* te gheraken (P 1945v)

Hs A [1330 – 1340] heeft er twee:

Ghine saghet *noint* droeuer
Gheen dier no *gheenen* man (872v)
Ghine saghet *noyt* wanic droeuer
Negheen dier dat lijf gewan (F 856v)
Nye en saech di enen droeuer (B 905)
Want hi was drouich (P 650)

Het tweede is een bedorven plaats met rijm dwang:

Jn rade dat hi mi riet
Bedi *ne gheene* trauwe ne diedet *niet* (A 3176v)
Jn rade dat hi mi riet
Bedwongen eet ende dadet *niet* (F 3144v)
Jc rade daer ic my mede beriet
Dat bedwongen ede en duden *niet* (B 3208v)
Jc beriet mi eens met enen goeden man die seide mi
bedwongen eede die en doden *niet* (P2370vv)

Hs B [± 1470] bevat er drie (plus het rijmgeval 2698v); het eerste luidt:

Want synt die coninc dede
Roepen . ende kundigen mede
Synen vrede . socht hi op *nyemant geen* beiach (B 291v)
Sint dat die coninc sinen ban
Heuet gheboden ende sinen vrede

So wetic wel dat hi ne dede
Dinc *negheen* dan of hi ware
Hermite ofte clusenare (A 264vv)

Sint dat die Coninc sinen vrede
Hebt geboden ende sinen vrede
So wetic wel dat hine dede
Dinc *ne gheen* dan oft hi ware
Erumite ofte clusenare (F 252vv)

So en gedacht hi *nye* yemant leede te doen ((P 202v)

Het tweede citaat luidt:

So seg ic dat v *niet* en mach
Geen auentuer meer gescien (B 1392v)

So zorghic dat hu ne mach
Ne gheene ghenade mee ghescien (A 1374v)

So seg ic dat v ne mach
Ne gheen ghenade meer gescien (F 1362v)

soe en macg v meer *gheen* ghenade ghescien (P 1006v)

Het derde luidt:

Dat hi *niet* die brieue en zoude
Niet besien off hijt gern woude (B3304v)

Dat hi die lettren *niet* ne soude
Besien of hi gherne woude (A 3280v)

Dat hi die lettere *niet* en soude
Besien oft hi garne woude (F 3248v)

Het vierde is weer een geval van rijmdwang:

Ten mach *niet* rotten noch crigen broke
Nemmermeer tot *genen* dagen
Water vuyr . steeck noch slagen
En mach hem niet scaden licht (B 5471v)

Ten mach niet breken noch *niet* rotten
Tot *ghenen daghen* (P 4206v))

5. Maerlant, *Strofische gedichten*

Recht man delvet tonderspit,
Hine hevet te pointe *niet* ghehit
In *neghere* baelgie.

Één rechtvaardige delft het onderspit (*MNW* 6.516), hij is net niks vooruit
gekomen in geen enkel land'. –

Verder zijn er vier andere combinaties:

Al sie ic meer den quaden gheeert,
Mijn herte en werdes *niet* verseert
Noch in *gheenen* twiste. (9.187vv)('geen enkele'?)

Maer God en wille den riken vont ('schat')
Gheenen sondare, *gheenen* hont
Nemmermeer toe senden (17. 358vv)('absoluut nooit')

Sijn rusten es nochtan so vul eren
Dat hem *niet* en can ghederen
Gheen porren verre no bi.(69. 173vv)('absoluut geen')

Dune vinds in desen wederstoot
Niewer ghenen vrient noch maghe (141. 174v)('absoluut geen')

6. Maerlant, *Vertellende poëzie*

Groepen met *geen*

sone mochte dan
Niet ghene sonde doen de man 'absoluut geen'
Nichtemeer ('behalve') dan onse here (*Rijmb.* 441vv) (drie *niet*-woorden, ten-
zij *niet ghene* voor *enghene* staat)

Noch *ne gheen* came in de stede
Met *neghere* bendichede 'absoluut niemand' (*Rijmb.* 469v)

Da[r] si *nauwelike* sonder saghe.
Bi leueden *cume* .xxx. daghe. 'nauwelijks' (*Rijmb.* 4141v)

Noch hi ne verloes.
Noch *nie* tant *ne gheen* altoes. 'nooit' (*Rijmb.* 6433v)
Dat men *gheen* lud horen mochte.
Van *ghenen* wapinen clene no grod. 'geen' (*Rijmb.* 11.287v)

Datter *niemen niet* af ne sach. ('niemand' 'niks')
 Dan die ende van der baren. 'absoluut niemand' (*Rijmb.* 11.707)
 So ne sal icken *niet* plaghen.
 Aldus *niet* in sinen daghen.
 Mar sijn kindre hier naer. 'niet' (*Rijmb.* 12.766)
 Dat men dalf int conincklike hof.
 Ende andres *niemen noit* dan hem. 'absoluut niemand + absoluut nooit'
 (*Rijmb.* 13.921v)
 Ende seiden dat *nie* wijf ne wan.
 Van duegheden *ghenen* meerren man. 'absoluut nooit' (*Rijmb.* 23.244v)
 Want *niet* arghers ne ghesciede.
 Te *ghere* stont den iuedscen diede. 'nooit' (*Rijmb.* 31.530v)
 Nv ne was int lant van iudea.
Niewer niet een viand bleuen. 'absoluut nergens' (*Rijmb.* 34.747v)
 Ten .L. iaren comt die oude ('leeftijd')
 die *noit niemen* ebben woude 'absoluut nooit + absoluut niemand' (*DNB* 221v)
 die goedertiere sullen ter heruen
 dar *niemen nemmermer* mach steruen 'absoluut niemand + absoluut nooit'
 (*DNB* 854v)
 me[n] seghet dat si *niet* ne scoren ('verscheuren')
 ne *gheenen* man no bestaen ('aandurven') 'absoluut niemand' (*DNB* 4.496v)
 hare neste sin ront als .i. bal
 diemen met *genen* ysere nochtan
nemmermeer ybreken can 'absoluut niet' (*DNB* 5.210vv)
 datse *gheen* uoghel hoe soet gaet
 jn proien *nemmermeer* ne uaet 'absoluut nooit' (*DNB* 6.981v)
 darmen af seit ('waar men van zegt') houer waer
 datmerre gurdele ende cleeder af maket
 dien *nemmermeer gheen* brant ghenaket 'absoluut nooit' (*DNB* 11.225vv)
 dar *gheene* blexeme als wijt kinnen
nemmermeer an mach ghewinnen 'absoluut nooit' (*DNB* 12.984v)
 menne condene *noit* ghewinnen
 jn *gheen* lant dat wi kinnen 'absoluut nergens' (*DNB* 13.046v)
 Want sine adden *niet* nochtue
Gene kerkelike bouke daer toe, 'geen' (*SFL* 1.565v)

Ende want dat soete gecruuste lam [...]

In dit cranke lijf ne can

Ne ('hem') volgen *niet* lichte *geen* man

In gerechte vulmaecthede 'niet' (SFL 2.563vv)

Daer te voren in genen stonden

So ne wasser water vonden,

No ooc daer na, wie soot sochte,

Noit ne geen vinden ne mochte 'absoluut nooit' (SFL 3.965vv)

Al was, dat sijn onnosel vleesch [...]

Ne gene roede ne adde noot

Om *gene* mesdaden diet dede 'absoluut geen' (SFL 4.935vv)

Ene dinc, die hem upt herte lach,

Die hi *noit* in al sijn leven

Niemene te kenne adde gegeven 'absoluut nooit + aan absoluut niemand'
(SFL 6.026vv)

hi [...]

Seide hem sulke dinc uptien dach,

Die hi *nemmermee* in sijn leven

Niemene sal te kenne geven 'absoluut nooit + aan absoluut niemand' (SFL
7.069vv)

So datmen an hem *niet* bekende

Bin langen *gene* tale te voren. 'geen' (SFL 7.684v)

Datmen selfs *niet* vant an hare

Niet quetsinge van enen hare. 'absoluut niet' (SFL 8.843v)

Er zijn 40 rijmgevallen:

Dat sij hem *niet* veruaerden seere

jeghen de louie *nemmermeere* 'absoluut niet' (Rijmb. 1273v) (RIJM)

Dat tv ne nems *nemmermere*.

Wijf *ne ghene* van minen kinde. 'absoluut nooit' (Rijmb. 2073v) (RIJM)

Ende der besten ('beesten) dar *gheen* ghetal.

Gheen boec of ghescriven sal 'absoluut geen' (Rijmb. 4102v)

Dvne soud *niemen* slaen dod.

Met hande met rade in *ghere* nod. 'niemand' (Rijmb. 4601) (RIJM)

Dv ne soud in *gherre* stonde

Luden *ne ghene* valsce orkonde 'geen' (Rijmb. 4615v) (RIJM)

Har *ne gheen* [...]

Ne comt in den lande *niet* ‘absoluut niemand’ (*Rijmb.* 5701vv) (RIJM)

Hu cleeder noch uwe scoen.

Sijn *niet* ghesleten. in *gheen* doen. ‘niet’ (*Rijmb.* 6355v) (RIJM)

Dat hi *nemmermeer* te *ghenen* tide

Met hem varen soude te stride ‘nooit’ (*Rijmb.* 10.637v) (RIJM)

Mar minen dranc ende mine spise.

Ne siet *gheen* man in *ghere* wise. ‘niemand’ (*Rijmb.* 15.850v) (RIJM)

Dat haer *ne gheen nemmermere*.

Weder te sine lande kere. ‘niemand’ (*Rijmb.* 16.242v) (RIJM)

Dat hi hem in sijn lijf ne dade.

Nemmermee vord *ghene* scade ‘absoluut nooit’ (*Rijmb.* 19.704v)

Ende hine dope in *neghenen* saken.

Niemene na dat men weet.

Hem ne waren sine sonden leet. ‘niemand’ (*Rijmb.* 21.985v) (RIJM)

Hi seide ic ne braker *noit ne gheen*. ‘absoluut nooit een’ (*Rijmb.* 24.396) (RIJM)

Buter stede waren berghe twee.

So diep van dalen dat *nemmermee*.

Die stad ne mochte in *ghenen* tiden.

Dar ghewonnen sijn met striden. ‘nooit’ (*Rijmb.* 31.180vv) (RIJM)

Want also grod waren die stene.

Dat mense met *ghenen* engiene ne conde.

Niet lichte ghebreken te *ghere* stonde (*te ghere stonde* is rijmstoplap) ‘absoluut geen’ (*Rijmb.* 31.221vv) (RIJM)

Mar si die heine ghinghen striden.

Ne [v]onden *niet* in *ghenen* tiden.

De iueden slapende mar stout ter werre. ‘nooit’ (*Rijmb.* 33.210vv) (*Te gere stonde* is een rijmstoplap)

Om *genen* torment *nemmeere*.

Wildsi den keiser heten here. ‘geen’ (*Rijmb.* 34.756v) (RIJM)

anders ne mochte *niet* ydoghen

hem gheuoeden in *ghere* wise (*DNB* 2.026v) ‘geen’ (RIJM)

dar na *nemmermee negheen* ‘nooit’ (*DNB* 2.796v) (RIJM)

alsem bliuet oude spise

dier willi *niet* in *ghere* wise ‘niet’ (*DNB* 2.875v) (RIJM)

nochtan ne was *noint* pais no minne
 tusschen har gheslachte in *ghere* stede ‘nooit’ (DNB 3.154v) (RIJM)
 verbitensi bome ofte rise
 sine dien (‘groeien’) *niet* in *ghere* wise ‘niet’ (DNB 3.837v) (RIJM)
 so edel so fijn so scone
 dat *niemen* leuet onder den trone
 dies ghelike in *ghere* stonde
 sine gedane ne conterfaiten conde ‘niemand’ (DNB 9.610vv) (RIJM)
 ende *nemmermere*
 sone laet die onde *niet* rusten ‘absoluut nooit’ (DNB 11.897v) (RIJM)
 menne vintse anders *nemmermee*
nieweren seit de wareit fijn
 dan daer die goudine berghe sijn (DNB 12.117vv) ‘absoluut nooit + absoluut
 nergens’ (RIJM)
 dat *gheen* steen moeste sijn gheset
 jn den autaeer te *ghere* steden ‘geen’ (DNB 12.425v) (RIJM)
 ende *nemmermee* darna ne blijct
 an dien boeke worm *neghene* ‘nooit’ (DNB 12.789vv) (RIJM)
 werpmenne oec in grooten viere
 altoes in *ghere* maniere
ne gheene blaxeme (‘vuurgloed’) hi gheuen can ‘absoluut geen’ (DNB
 12.847vv) (RIJM)
 ende dat sietmen (‘kookt’) in boter smoud
 dar *noint* toe ne quam *gheen* soud ‘absoluut geen’ (DNB 13.246v) (RIJM)
niet lichte dor *ghene* noot
 ne laet hem bederuen dat hout ‘niet’ (DNB 13.373v) (RIJM)
 dat hi ghedraghen *niet* ne can
 sine telger in *gheenen* lande ‘niet’ (DNB 13.465v) (RIJM)
 mar *nemmermer* in *ghere* maniere
 sone werti yblust van viere ‘nooit’ (DNB 15.184v) (RIJM)
 ende *nemmermer* in *ghere* maniere
 sone uerwarmet hi van uiere ‘nooit’ (DNB 15.650v) (RIJM)
 Ende si niet ne sochten dies
 No ne ontsagen geen verlies,
 Waren si seker harentare,
Niet gepijnt van *genen* vare ‘geen’ (SFL 1.805vv) (RIJM)

Dat hi *niemene* die levet [...]
Die dinc ondecke, up *genen* dach,
Die hi van hem ghinder zach. ‘niemand’ (SFL 2.417vv) (RIJM)
Ic wane, broeder, dat die viande,
Niene pinen no doen scande,
In *gere* maniere van dingen,
Sonder alst God wille gehingen ‘nooit’ (SFL 3.311vv) (RIJM)
No dor *geens* regens onwille
Sone liete hi te *gere* steden
Deser eerliker heleger zeden ‘geen’ (SFL 5.566vv) (RIJM)
Niemen ne twivele in *genen* stonden ‘niemand’ (SFL 8.391) (RIJM)
Die seit: “Mine genouchte ne si
EI *niewer* in *genen* kere
Dan int cruce van onsen here” ‘nergens anders’ (SFL 10.491) (RIJM)

7. *Walewein*

Men seghet dat men *niet* ne mochte
Waleweine van *genen* talve
Vinden, hine hadde werc ende salve (‘niet’) (646vv) (RIJM)
In *ghenen* hove
Ne quem ic *noit* in gheen lant (RIJM)
Daer ic dus groot wonder vant ‘absoluut nergens’ (1108vv) (*in gheen* lant is een rijmstoplap)
Scoonre creature ne sach *nieman ghene* (‘absoluut niemand’)(1414)(RIJM)
Hine boots mi *noit ghene* bate
Here, bi rechter caritate (‘absoluut nooit’)(1447v)
Ic hebbe uwes horen ghewaghen
Maer ic ne sach jou *noit* te *genen* daghen.(‘nooit’)(2797v)(RIJM)
In sach jou *noyt*, daer ic te bet
Ghevroede, *niewer* in *ghene* stede
No ghenen van uwen rudders mede (‘absoluut nergens’)(3102vv)(RIJM)
Hen quam *noit man* in *ghere* steden
Daer hi so sach dienen met eren
Als men daer diende vor die heren (‘nooit’) (3116vv) (RIJM)
Ic ne quam *noyt* in *ghere* stede
Daer ic rudder horde prisen

In so menigherhande wisen
Als ghi daer waert van groten love ‘absoluut nooit + absoluut nergens’
(3164v)

Hem dochte wel in zinen moet
Hine sach *noit ghene* so goet (‘absoluut nooit’) (3321v)

Men sach *noyt gheen* so scone (‘absoluut nooit’) (3331)

Soe hevet daer binnen groot deduut
Want soene comt altoos *niet* uut
Te *ghenen* tiden binden jare (‘absoluut niet’) (3479vv)(RIJM)

Die vander burch here si
Hevet enen rudder tenen broeder
Gheen bet gheraecter no vroeder
Ne woont hier *niewerinc* ghehende (‘absoluut geen + absoluut nergens’)
(4464v)

Inne bleve hier *niet* om *ghene* have
Die mi aldie warelt gave (‘niet’)(4655v)(RIJM)

Nu ne ghelovic *nemmermere*
In *ghere* wijs dat ghi mi mint (‘absoluut nooit meer’)(5398v) (RIJM)

Al sulc jammer, al sulc seer
Ne was *noit* ghehort in *ghere* stede (‘nooit’)(8280v)(RIJM)

Ic wane *noit* te *ghenen* tiden
So felle vangenesse was ghevisiert.(‘nooit’)(8286v) (RIJM)

Het waser woeste oec mede
Dat si *nieuwer* te *ghere* stede
Tenegen bomen mochten comen (‘absoluut nergens’)(9617vv)(RIJM)
Men wiste *nieuwer gheen* so fel (‘absoluut nergens + absoluut niemand’)
(9899)

Men las *noit* van *ghenen* diede
Dat hem so sere weerde (‘absoluut nooit + geen enkel’)(10.774v)

Eén voorbeeld heeft na een *niet*-woord *nooit* ‘ooit’:

in *gheen* lant
Vandic *noit* so hoveschen viant (10.039v)

8. Diederic van Assenede, *Floris ende Blancefloer*

Die kinder waren beide so scone,
Datmen daer no in *gheen* lant
Soe scone twee kinder *noit* en vant. ('absoluut nergens + absoluut nooit')
(290vv)

Dat hi el *ne gene* name
Nemmermeer, die hem getame ('absoluut geen + absoluut nooit')(363v)

No daer te voren, nu sident, no doe
En sach *nieman genen* so goet ('absoluut niemand + absoluut niemand')(628v)

Dat hise sal nemen ende houden te wive,
Ende el *ne gene* bi sinen live
Nemmermeer ne sal minnen. ('absoluut nooit')(715vv)

In al der werelt quam *nie gene*
Clusenersse no so godelic wijf
Die so lettel acht om haer lijf
Else Blancefloer doet om dat hare. ('absoluut nooit')(738vv) (RIJM)

Om ('voor') ene joncfrouwe was *niene geen*
So goet gemaect; ('absoluut geen')(1019)

Ic wane uwer *geen nie* en sach
So rikeliken breidel bi sinen tiden ('absoluut niemand')(1534v)

Daer was toe van goude drie hondert merc;
Bet gemaecten ne sach *nieman geen*. ('absoluut niemand')(2398v)

En bleef *nerghen* in alden lande
Bloeme *ne gheen* diere toe dochte ('absoluut nergens')(2859v)

Nie wart ghesien creature *ghene*
Van allen den ghenen, die nu leven
Men mochtse daer vinden ghescreven. ('absoluut nooit')(3403vv)

Teben no Troien en hadden *nie geen*
So rijclijc palas, als dat was een. ('absoluut geen enkele stad')(3388v) (RIJM)

Doe vernuwede den ammirael sijn seer
Ende vermat hem dat hi *nemmermeer*
Dor *niemens* bede soude vergeven ('absoluut nooit + absoluut niemand')
(3760vv)(RIJM)

Florijs zeide, no scat, no have,
No goet *ne gheen*, dat men hem gave,
En mochten int lant *niet* behouden. ('geen enkel goed')(3926vv)

9. *Ferguut*

Daer en was *nemmer geen* beide ('absoluut nooit')(266)

noit tenegen tiden

Sone conste[n] *noit man* up mi gewinnen ('absoluut nooit')(2840v)

Hine gecreech *noit eere*

Op *geene* wile so grote noet. ('absoluut nooit')(3456v)

nieman en konde

Vreeseliker wijf *en gheene* ('absoluut niemand')(3354v)

Die witte ridder hine rochte

Van *niemene gheen* rentsoen 'losprijs' ('absoluut niemand')(3954v)

Alle die ghene die nu leven

En sagen scoenre wijf *noit ghene*; ('absoluut nooit')(5132v) (RIJM)

10. *Brussel, De bliscapen*

Noyt des gelike

En hoorde *geen* duvel singen noch lesen

Van liste! (Beuken 1973: 73. 429vv ('absoluut nooit')

Aldus en can hi hem *niet* beweren ('verdedigen')

Bi *genen* rechte na ons vercleren ('niet') (76. 522v)

Bitter Allinden

Die *nemmermeer*, also si dede gewach,

Hier boven selve *niet* comen en mach (94.932vv)('nooit')

Noit niemen en coster mi uut gedreven (95.965)('absoluut nooit + absoluut niemand')

En ('ik en') hadde *noyt geen* meerder vruecht (159.405)('absoluut nooit')

Versaecht u *niet* vor *geen* gequel,

Daer u de doot bi mach genaken (180.954v)('absoluut niet')

Soe groten bliscap haddic *noit gheene* (192.1249)('absoluut nooit') (RIJM)

Soe edelen lichaem en was nye,

Noch soe vol graciën van groten bedie,

Ende *nemmermeer* voort *geen* sijn en mach

Als dese, daer ic selve in lach.(196.1336vv)('absoluut nooit')

Want God ons Here heeft u geseit [...]

Datti *noyt* te geenre stede

Negenen van ons allen en dede; (198.1376)('absoluut niemand'; *te geenre stede* is een rijmstoplap)

Dus *niemen* en heb *geen* mormeracie 'onrust' (211.1677)('absoluut niemand')

11. Hildegasberch

Noyt des gelike

En hoorde *geen* duvel singen noch lesen

Van liste! (Beuken 1973: 73. 429vv ('absoluut nooit')

Aldus en can hi hem *niet* beweren ('verdedigen')

Bi *genen* rechte na ons vercleren ('niet') (76. 522v)

Bitter Allinden

Die *nemmermeer*, also si dede gewach,

Hier boven selve *niet* comen en mach (94.932vv)('nooit')

Noit niemen en coster mi uut gedreven (95.965)('absoluut nooit + absoluut niemand')

En ('ik en') hadde *noyt geen* meerder vruecht (159.405)('absoluut nooit')

Versaecht u *niet* vor *geen* gequel,

Daer u de doot bi mach genaken (180.954v)('absoluut niet')

Soe groten bliscap haddic *noit gheene* (192.1249)('absoluut nooit') (RIJM)

Soe edelen lichaem en was nye,

Noch soe vol gracies van groten bedie,

Ende *nemmermeer* voort *geen* sijn en mach

Als dese, daer ic selve in lach.(196.1336vv)('absoluut nooit')

Want God ons Here heeft u geseit [...]

Datti *noyt* te geenre stede

Negenen van ons allen en dede; (198.1376)('absoluut niemand'; *te geenre stede* is een rijmstoplap)

Dus *niemen* en heb *geen* mormeracie 'onrust' (211.1677)('absoluut niemand')

Want onser *geen* tot enegen stonden

En costse *noit* ('ooit') gebringen tot sonden

In *geenre* manieren, cleyn noch groot ('absoluut niemand van ons') (183.1017vv)

12. Everaert

Jc en hads *niet* ghelooft / duer *nyemends* eedt ‘absoluut niet’ (Everaert 29.784) (RIJM?)

Wy en cunder *niet* an commen / by *gheender* list ‘niet’ en ‘geen’ (Everaert 278.488) (RIJM)

Veil watren en mueghen de caritate dats liefde

Niet vutte doen by *gheender* cracht ‘geen’ (Everaert 332.142v) (RIJM)

Twelc pec *niet* vesten en can by *gheenen* bestiere ‘niet’ (Everaert 339.415) (RIJM)

Daer *gheen* water an en vest te *gheender* huere ‘geen’ (Everaert 340.429) (RIJM)

Ghy en waert *noynt* onghestichtich / te *gheender* tyt ‘nooit’ (Everaert 402.511) (RIJM)

Die *niet* vut te doene en es te *gheenen* termyne ‘nooit’ (Everaert 403.526) (RIJM)

Dat deen zonder dander gheseyt ten fyne

Nummermeer zyn en mach / te *gheenen* termyne ‘nooit’ (Everaert 405.639v) (RIJM)

Niet als huere

Of verdiente van wercke by hu ghedaen ziet

En sult ghy loon / van my ontfaen *niet* ‘niet’ (Everaert 515.581v) (RIJM)

Jc en wiste hier *noynt/gheen* roosen groeyen (28.753) (‘absoluut nooit’)

Noynt gheen scoonder (29.765) (‘nooit’)

Hy en boot (‘dagvaardde’) my *noynt* sint/by aldie vynders (‘rechtters’) *niet* (43.258) (‘nooit’)

Sulc pleghen/en lietic duer *nyemande gheene* (60.266) (‘absoluut niemand’) (RIJM)

Vp sGoets Dommenacie leght ghy den zin sterkelic

Dat *gheen* clerc zo clerckelic/bij zynder leerynghe

Hu dies en can doen/*gheen* ofkeerynghe (‘afdwaling’)(71.635vv) (‘geen enkele’)

Men zal hier *niet* wercken in *gheender* manieren (82.198) (‘absoluut niet’)

Ten is ooc *nyement/gheen bescut*

Wat hy bedryft/tsy goet ofte quaet (116.407v) (‘absoluut niemand’)

Ten quam *noynt nyement*/binnen shemels bevreden ('bescherming')
Sy en hebben vp de weerelt Trybulatie gheleden. (142.290) ('absoluut nooit + absoluut niemand')

(Zeeuws) Myn deeghen en wassic/naynt zae verblyt.(186.121)('absoluut nooit')

Jc en hoorde *noynt van gheen* sottere lesen (237.95)('absoluut nooit')

Maer van leich te ghaene/comt *gheen tyt niet* (250.190)('absoluut nooit')

Nu houdtse de vader/*noynt gheen* deyndere ('gieriger')

So cort naer huer mach groot noch cleen vraghen (267.76v)('absoluut nooit een')

Maria/en was *gheensins*/becommert *niet* (304.190)('absoluut niet')

Noynt en was *gheen* odtmoedegher ghezien (308.350)('absoluut nooit')

Maria en was *noynt nyement* quetselic.(309.380)('absoluut nooit')

Want al datse doen mochte /tot smeinschens bate

En heifse jnde rechtvaerdicheyt/ *niet* ghelaten

Noynt nyement tsyne/tonkeerene 'afpakken' bedocht (309.381vv)('absoluut nooit' + 'absoluut niemand')

ende *gheen* smitte

En es jn hu jnder eeuwicheyt ghevonden *niet* (313.533v)('geen enkele') (RIJM)

Noch moet et scip worden gheroet ('ingevet')

Daer gheen water an en vest te *gheender* huere. (340.428v)('nooit') (RIJM)

Want

Jn zyns persoons/men *noynt gheen* blycken vant

Dat dobbel gheveynstheyt/hem binden gronde stack.(354.321v)('absoluut nooit')

[door de poort gaan]

Noch *nyement* en sal te *geender* huere

Want hy der besloten es/duere gheghaen. (371.292v)('absoluut niemand + absoluut nooit')

Jn huer en was *noynt gheen* besmuerynghe (373.392)('absoluut nooit een')

Noynt nyement wesende/onghehuldich ('vijandig gezind') daer

Men hu anriep/met reuerencien (397.305v)('absoluut nooit + absoluut niemand')

Noynt en was *gheen*/excellenter vonden

Beter noch weerdegheer/jn swerelts rinck (417.222v)('absoluut nooit')

Noynt excellenter.

Noynt gheen zo groot. (427.168)('absoluut nooit')

Versmaet *gheen* aerbeydelicke / wercken *niet*.(509.372)('absoluut geen')
(RIJM)

Wiens opynie [...]

Noch by leerynghe/noch met justicie

Niet ghebreken en can jn *gheender* manieren 'niet' (514.547vv)(RIJM)

13. Coornhert

want ick *noijt geen* schoonder en sach (A 10v.285)

ghij hebt *noijt niemant* besweecken in swerrelts pleijn (A 38r.1339)

geen van ons beijen sal *niemant* hinderen (A 60r.1082)

noijt mensche en sach *noij* stilder gevecht (A 61v.1261)

hij sal *niet* onschuldich blijven tot *geender* tijt 'niet'(A 71v.605)(RIJM)

mijn sou mijn *niet* temmen //in *geender* manieren 'niet' (A 89r.334)(RIJM)

noijt geen quadere // in de werrelt swam (A 91r.510)

Aij mij mijn en dede *noijt noijt* dinck so wee(A 114r.797)

Och dien tack vol valscher Ongeloven

noijt gheen so verdoemelijck (A 116v.1091v)

Ic en haelse ock *niet* doet *ghien* bedrijf 'niet' (A 138v.204)(RIJM)

Ons leven *noijt* beter raedt gevonden

noijt man en was *noijt* bet beluetert (A 141r.481v)

Sijnder *nergens ghien* weerwolven dan (A 150v.639)

een paerle wordt door die cracht der sonnen alleen

niets niet nemende vanden schelpen onreen (B 27r.1231v)

daer noch *noijt geen* menschen ter werrelt op en gisten (B 35v.47)

u ogen en saegen *noijt geen* beter (B 37v.246)

oft ghij haer *nergens niet* en conden vinden (B 53v.348)

hoe wel Ick sie *niemant niet* (B 85r.1096)

want van *niemant niet* // en werden wij bevrijt (C 82r.2046)

dat der menschen *gien* // nu *geen* brillen begaeren (C 145v.284)

// voor dalder sterckste bow

ick *noijt geen* clercken // how (D 137v.347v)
 In *geender* manieren wilt daer *niet* voor sorgen (D 139v.537)
 Ick sal dees bestaen / want in *geen* verworpen hoecke
 en behoortmen *niet* u fiere maecht woonplaets te wijzen (E 71r.301v)
noijt niemant ter werlt die niet voor mijn en vervaerden (E 85v.29)
 Daer en isser *noijt geen* goet gevonden (F 30r.942)
 soo en sach ick *noijt geen* vreemder malicien (F 63v.157)
 So en hoordick *noijt geen* vreemder curen (F 64v.230)
 Ick houtmen *noijt geen* beter en vont (F 69r.622)
 sulck volck *niet* en waer tot *geenen* stonden (F 74r.1134)(RIJM)
noijt en voelde ick mijn dagen *geen* meerder Leet (F 139r.937)
 Ghij en vint *geen* rust tot *geenen* tijden (F 171r.688) (RIJM)
 Eij aertsche begeert *noyt geen* wreeder (F 177v.1445)
 Daer is *geen* rechte rust in *nimmermere* (F 176r.1032) (RIJM)
 Dus en mogen sij u tot *geen* ruste brengen
 Sonder godt in *geender* manieren (F 181v.1448v) (RIJM)
 maer *geen* dinck mij so seer *niet* en deert (G 16r.196)
 Ick en hoorde *noijt* van *geen* onvroeder schrijven (G 98r.611)
 isser *nergens geen* gadt (G 111v.537)
Noijt geen bequamer (G 134v.621)
 hebt met *niemandt geen* mededogen (N 29r.156)
 Ja dat voor ons *nieuwers geen* hoop was te mercken (M 86r.49)

14. Spiegel

Uit de *Hert-spiegel* noteer ik:

Want hier *niets niet* gebeurt
 dat ons met recht bedroeft, verdriet baart of versteurt (Veenstra 16.224v)
 merkt: ijert wert *niet* uijt *niet*, tot *niet* komt *niet* het ijert (37.24) (zelfnoem-
 functie)
 te sluyten ('konkluderen') dat van *niet geen* ijert oijt is gemaakt (67.52) (zelf-
 noemfunctie)
 daar heerscht in *niemant niet* ('niemand niks') als eijgen-zins besluyten
 (112.370) (*niet als ...* is apart zinsdeel)

Rijk zijn zij; Ia ook Godlijk die *niets niet* behoeven (142.461)

De onversteurlijkheit die zij geeft kan *niet* minderen
door *geenerleij* geval (189.314v)

En uit de *Lieden* alleen:

dat *niets niet* hem iet schuldigh
of onderworpen is (117.302v)

Het fragment *Numa* (537 regels) heeft geen enkel geval (Stoett 1902: 157vv).

15. Bredero

- 1 *Gheen* Plaet-snijder en mach 't graef-ijser soo *niet* drijven 'absoluut geen' (Grootes 1979: 181.734v)
- 2 Dat *niemant* 't *gheender* tijdt my uyt u sin souw drijven 'absoluut niemand + absoluut nooit' (Minderaa en Zaalberg 1984: 150.363)
- 3 noch ick sel vuer *gien* Kistient 'juweel'
Gien hongdert ponckt besteen 'absoluut niet' (Minderaa en Zaalberg 1984: 344.2962v)
- 4 So dat ghy *niet* en hoeft in *ghener* wijs te vresen 'absoluut niet' (Minderaa en Zaalberg) 368.3279
- 5 Om *niet* te zijn bewust by *gheen* der ommestanderen 'niemand' (Kruyskamp 1968: 117.718)
- 6 Wel benie geck, men mach *nieuwes geen* beter cleet vinnen 'absoluut nergens' (Daan 1971: 121.266)
- 7 De Zon sal *nimmermeer geen* trouwer twee beschynen 'absoluut nooit' (Kruyskamp 1973: 130.1381)
- 8 Maer datter *nimmermeer, gheen* rust en is in 't vryen 'absoluut nooit' (Stuiveling en Damsteegt 1986: 147.5)
- 9 Of mijn Joncker *nimmer gheen* hongher schier en het 'absoluut nooit' (Stutterheim 1974: 247.1241)
- 10 En dese Vrouw of Man is *nerghens niet* te vinden 'absoluut nergens' (Minderaa en Zaalberg 1984: 261.1863)
- 11 Of hy van heynd of gintsch, hier *nerghens niet* en kom 'absoluut nergens' (Damsteegt 1976: 168.1197)

- 12 Ick taste na mijn Lief, die 'k *nerghens niet* en vong 'absoluut nergens' (Stutterheim 1974: 215.805)
- 13 lieve Jan hadden wy't een en ander *niet* ghedaan,
Het sou hier moghelijck *nerghens na* ('op geen stukken na') so wel *niet*
gaan (Stutterheim 1974: 230.1020v)
- 14 En slapen neffens haar, van *niemant niet* bekent 'absoluut niemand'
(Minderaa en Zaalberg 1984: 203.1106)
- 15 En weygeret *niemant niet*, al quamender vry wat meer 'absoluut niemand'
(Grootes 1979: 323.1485)
- 16 De helft te missen dat mach *niemant niet* wel velen 'absoluut niemand'
(Grootes 1979: 393.1944)
- 17 Ick praat met *niemant niet* 'absoluut niemand' (Elisabeth, de Ioffouvv)
(Kruyskamp 1968: 100.365)
- 18 En ick mach voor mijn oogen
Doch *niemant niet* gedooogen 'absoluut niemand' (Zaalberg en de Haan
1972: 97.670v)
- 19 Want na Ascagnes sal doch *niemant niet* eens talen 'absoluut niemand'
(Zaalberg en de Haan 1972: 158.1992)
- 20 Kom aen, ick ben om u, noch *niemandt niet* verlegghen 'absoluut nie-
mand' (Damsteegt 1976: 130.747)
- 21 ach waerder naem en noemer
My *niemandt niet* 'absoluut niemand' die ick soo hartelijck bemin (Dam-
steegt 1976: 161.1123v)
- 22 Ick minne *niemant niet*, dan die gants mijne sy 'niemand' (Keersmaec-
kers 1981: 189.68)
- 23 Nu wie rester noch van den hoop isser *niemandt, niemandt niet* 'absoluut
niemand' (Damsteegt 1976: 178.1378)
- 24 *Niemant* vertrouwt sigs dan *niet* op sijn jeught 'absoluut niemand' (Dam-
steegt 1976: 197.1706)
- 25 En weetet Jan tijngh niet, soo weetet *niemant niet* 'absoluut niemand'
(Damsteegt 1976: 204.1811)
- 26 Ach dit denckt *niemant niet* 'absoluut niemand' (Stutterheim 1974:
198.556)
- 27 Weet dit *niemant niet?* 'absoluut niemand' (Stutterheim 1974: 226.962)

- 28 soo nydigh, toornich, traagh, so wildt, is *niemant niet* ‘absoluut niemand’ (Stuiveling 1986: 268)
- 29 dattet so gnep en gnut is en *niewers niet* estoten ‘absoluut nergens’ (Daan 1971: 172.327)
- 30 Maar vont haar *niewers niet* ‘absoluut nergens’ (Minderaa en Zaalberg 1984: 196.1044)
- 31 Wiens stappen, treen, noch spoor men *niewers niet* en vindt ‘absoluut nergens’ (Veenstra 1973: 208.1767)
- 32 Ghy krijght oock *nimmer niet*
So veel vruelts, van mijn lief, als ick nu lij verdriet. ‘absoluut nooit + absoluut niks’ (Veenstra 1973: 141.470)
- 33 *Noyt niet*, secht op: ick hebt wel duysent maal ghehoort. ‘absoluut nooit’ (Minderaa en Zaalberg 1984: 217.1249)
- 34 Neen, neen Elysabeth! ick liefden *noyt* met vreught
Soo seer u schoonheyt *niet* als u gekróonde deught ‘absoluut nooit’ (Kruyskamp 1968: 186.2314)
- 35 Ick heb *mijn dagen noyt niet* beters noch gelesen ‘absoluut nooit’ (Zaalberg en de Haan 1972: 77.189)
- 36 *Gheen* grooter Liefd’ men *nieuwers* vint
Als d’eyghen-liefde van zijn selven. ‘absoluut nergens’ (Kruyskamp 1968: 113.653v)

16. Huygens: enkel poëzie

- 1 Die ’t al siet en doorsiet, dien *niemandt noyt* en sach ‘absoluut niemand’ (I.148.13)[1619]
- 2 De *Visscher* diemen *roemt* dat *nemmer niet* en miste ‘absoluut nooit’ (I.195.1)[1620]
- 3 De Locht sal manen gaen en eischen ’s Werelds danck
Voor sulcken donder-steen als *nemmer geen* en sanck. ‘absoluut niemand’ (II.173.127v)[1627]
- 4 Doen en ontzagh hem *niemand niet* ‘absoluut niemand’ (IV.37.8)[1645] (RIJM)
- 5 Hy zej, daer wasser *noyt geen* betere gevonden ‘nooit’? (IV.200.2)[1650]
- 6 Dien *niemand noyt* en sagh God ‘absoluut niemand (ooit)’ (IV.288.841) [1651]

- 7 'k Besagh mijn selven, meer heeft *niemand niet* van doen 'niemand'
(IV.291.980)[**1651**]
- 8 Wel hey, wat 's hier weer nieuws, sal 't *noyt geen* einde wesen 'nooit'
(IV.326.2365)[**1651**]
- 9 je saeght *noyt* sucken tuer *niet* (Waterlands: *nie*³)(V.94.1220)[**1653**]
- 10 Khebb veel' quae' saecken aen goe' mannen sien verblijven,
Maer *noijt geen* aen goe' wijven 'nooit' (V.159.14)[**1654**]
- 11 Of hij sweert op een nieuw, in 't spoelen van syn' mond
Dat hij dien ganschen dagh aen *niemand niet* sal schencken 'absoluut
niemand' (V.202.3v)[**1655**]
- 12 Sal 't *noyt geen* einde zijn? 'nooit' (V.228.3)[**1655**]
- 13 Ghij schynt een moedigh man,
En *niemand niet* te vreesen 'absoluut niemand' (V.260.2v)[**1656**]
- 14 Altoos, klaeghtse, komt haer ijet,
Nemmermeer en komt'er *niet* 'niks' (VI.1.7v)[**1656**](RIJM)
- 15 Een Passer was wel eer by menschen ongehoort;
Maer *noyt niet* ongesien 'nooit' (VI.40.2)[**1656**]
- 16 Weet dat het even veel bediedt
Een yeders vrient en *niemants niet* (VI.86.2v)[**1656**](RIJM)
- 17 Die dreigt en slaet
Doet *noyt geen* quaet 'nooit' (VI.88.1v)[**1656**]
- 18 Soo haest mens' uyt de weelde siet
En kendtse weder *niemand niet* 'absoluut niemand' (VI.89.1v)[**1656**]
(RIJM)
- 19 en, sooder *noijt geen* reden
Gebreeckt in Vrouwen mont, dus weet sij 't te bekleeden 'absoluut nooit'
(VI.115.2v)[**1657**]
- 20 Ghij soeckt vijf voeten aen een' kat,
Die 'r *noyt niet* meer als vier en hadd. 'nooit' (VI.132.1v)[**1657**]
- 21 De quelling raeckt met troosten uyt de weegh,
Maer voorspoets pack draeght *niemand niet* te deegh 'niemand'
(VI.166.1v)[**1657**]
- 22 Een Mon'ck die doet watm'hem gebiet
Ontfangt van elck en geeft *noyt niet* 'nooit' (VI.173.1v)[**1657**](RIJM)
- 23 Die voor 't Gemeen slaeft met verdriet

- Slaeft eigentlick voor *niemand niet* ‘niemand’ (VI.203.1v)[**1657**](RIJM)
- 24 't Schijnt datter t'uwent *noyt geen* einde van gekijf is ‘absoluut nooit’ (VII.187.1)[**1668**]
- 25 Sal 't *noyt geen* einde hebben ‘nooit’ (VII.210.2)[**1668**]
- 26 Soo lang hij dat blijft droomen.
En salder *noyt niet* komen ‘nooit’ (VII.217.3)[**1668**]
- 27 voor reden geeft de Guyt,
Die staegh recht uyt will gaen. en recht *noijt niet* veel uijt ‘absoluut nooit’ (VII.221.2v)[**1669**]
- 28 Groot' hebb ick 'er gesien, maer *noyt geen*' uws gelijcken ‘absoluut nooit’ (VII.266.6)[**1669**]
- 29 'K hoev *niemand niet* te noemen (VII.278.3)[**1669**]
- 30 Meer and're seggen mij, daer waeren *noyt geen*' Draken ‘absoluut geen’ (VII.282.4)[**1669**]
- 31 Dat Wind en Wolcken sonder natt
Beloven is en *noyt niet* geven ‘absoluut nooit’ (VII.283.4v)[**1669**]
- 32 Het ongelooflick Werck, dat Vorsten kan doen swijgen,
En *noijt geen* wedergae van sulcken hand sal krijgen. ‘absoluut nooit’ (VII.290.43v)[**1669**]
- 33 'k Wouw droomen droomen waer en dat 'er *noyt geen* Droomen
In Menschen herssenen aen 'tgaen en waer' gekomen. ‘nooit’ (VIII.39.1v) [**1671**]
- 34 God weet het: Hem zij lof, die mij gegeven heeft
Dat *noijt geen* levend mensch min ledigh heeft geleeft. ‘absoluut nooit’ (VIII.49.9v)[**1671**]
- 35 'k Verseker u, ghij sulter *noijt niet* komen ‘nooit’ (VIII.71.9)[**1671**]
- 36 Nu derfter *niemand niet* eens kijken onder haer,
Om ofmen dencken moght dat het van blijerschap waer. ‘niemand’ (VIII.249.5v)[**1680**]
- 37 Dat luckt uw Tweeling niet, die *noijt niet* ('nooit') op en hiel
Van sijn oud Ingewand met Aloë te villen ‘absoluut geen’ (VIII.274.13v) [**1681 -1682**)]

17. Westerbaen

- 1 Ghy kryght my aen den Hals en opent my den mond,
Die ghy, noch *niemand niet* ('absoluut niemand') my weder sluyten kond
(1.4.3)[1657]
- 2 Want hy 't *nergens niet* ('absoluut nergens') en spaert (1.35)[1657]
- 3 Dat hij *niemand niet* ('absoluut niemand') magh lyen (1.46)[1657]
- 4 So 't *noyt geen* ('absoluut nooit') eynd en neemt
Dat ick myn man moet derven (1.144v)[1657]
- 5 Maer vond u *nergens niet* ('absoluut nergens') (1.221)[1657]
- 6 So dat het voor *geen* ('geen enkel') schip hier op de beste reê
Niet al te veyligh is door 't scholpen van de zee (1.234v)[1657]
- 7 En vindtse *nergens niet* ('nergens') die 't op een loopen stellen (1.316)
[1657]
- 8 En heefter *niemand niet* ('absoluut niemand') geslaepen by uw moei?
(1.515)[1657]
- 9 En dat men *nergens niet* ('nergens') siet waggelen noch swieren (1.634)
[1657]
- 10 Soeckt *niet* met *niemand* ('absoluut niemand') aen de tafel te krackelen
(1.4.19)[1657]
- 11 Die *nergens niet* ('absoluut nergens') en komt als met een wichtich pack
(1.4.160)[1657]
- 12 En dat men *nergens niet* ('absoluut nergens') siet waggelen noch swieren
(1.4.632)[1657]
- 13 Daer 's noch een slimmer slag, die *noyt geen* ('nooit?') gunst genoten,
Of vriendschap van een vrouw: maer suygen uyt haer poten
Daer meen'ge vrouw en maegd werd lelick mee bekladt (1.4.38vv)
[1657])
- 14 , die noch om schae noch voordeel
Op *niemand niet* en past, een spytigh niemands vrind ('niemand') (2.45v)
[1659]
- 15 oock is er *niemand niet*
Die mijne weldaet niet geduyrigh en geniet ('niemand') (2.76v)[1659]
(RIJM)

- 16 Oock sal 't my *nergens niet* aen klercken noch aen leecken,
 Noch aen geen priesteren of dienaers oyt ontbreecken ('nergens')(2.79v)
 [1659]
- 17 Noch roemen sy te syn van so een scherp gesicht
 Dat sy de dingen zien die maer en syn verdicht
 En *nergens niet* en syn in werden noch in wesen ('absoluut nergens')
 (2.93vv)[1659]
- 18 Ick sie hem *nergens niet*: waer magh hy sijn gebleven? ('absoluut nergens') (2.216)[1663]
- 19 Ghy soud by avontuur gaen iewers heenen stappen.
 Neen, *nergens niet* ('absoluut nergens')(2.252v)[1663]
- 20 Hy magh so yder een niet veelen 'viool spelen' aen syn ooren,
 En gaet met weynig' om. G. ick denck met *niemand niet* ('absoluut niemand') (2.261v)[1663]
- 21 De keucken is' er kout dewijlm' er braedt noch siedt,
 Noch backt noch stooft, en hy is selver *nergens niet*, ('nergens')(RIJM)
 (2.629v)[1663]
- 22 Is hier oock *niemand niet*? geen mensch? of is' er yemand ('absoluut niemand')(2.270)[1663]
- 23 Sie, Clinia, dit komt u *nergens niet* vandaen
 Als van straetslijpen en gestaedigh leegh te gaen ('nergens')(2.318v)
 [1663]
- 24 ick heb nae u gesocht, maer vond u *nergens niet*,
 So dat het beter waer dat ick het vaeren liet ('nergens')(RIJM)(2.386v)
 [1663]
- 25 A. Weer aen dan als een man,
 Daer's *niemand niet* als ghy die hem behouden kan ('niemand')(2.483v)
 [1663]
- 26 P. Souw ick er dan niet een
 Wat meer als d'andere beminnen moogen? S. Neen
 Niet een niet: want van al den hoop die bij u koomen,
 Is er niet een die niet en hebben voorgenoomen [...]('absoluut niemand') (2.527vv) [1663]
- 27 Pa. Segh my doch, Philotis, in wat wijcken,
 Of plaetsen ghy so langh u selven hebt vermaeckt.
 Ph. Ick heb my *nergens niet* vermaeckt ('absoluut nergens')(2.528vv)
 [1663]

- 28 En daer is *niemand niet* (dat weet ick wel te voeren)
Die anders dencken sal of't is van u gebooren ('niemand')(2.549v)[1663]
- 29 Daer's noch een slimmer slag, die *noyt geen* gunst genooten
Of vrindschap van een vrouw: ('absoluut nooit')(2.702v)[1665]

BIJLAGE 3: VOORBEELDEN VAN NIET-WOORDKOPPELS IN HET DUIJS

kein als laatste lid

nu esse von dir *niemand keine* frucht ewiglich [‘nu moge absoluut niemand in eeuwigheid een vrucht van je eten’] [1400 – 1600] (DW 5.462v)

niemand mehr [...] als die jenigen, an denen sonst *niemand keine* sieht (Wieland 11, 43) DW (5.466)

sagen Sie aber *niemand kein* Wort davon (Schi. Bib. 365) (Paul 1924: 335)

dan so sinlos und toll war *nie kein* Mensch (1582, 1740b) (DW 5.463)

ein hadner bei dem sie *nimmer kein* guter stund noch tag hat (*chz.* 524 Sch) (DW 5.463)

hat *nie kein* wasser betrübt (*chz.* 523 Sch.) (DW 5.463)

ich werde *immernoch kein* geistlicher worden [...] (Schuppius 15) (DW 5.463)

ich für meine Person habe *nie keinen* (Wechselbalch) gesehn (Claudius 6, 99) (DW 5.463)

dasz *nie keinen* hätten sein sollen (Claudius 6, 18) (DW 5.463)

die *nie durch keine* Übertretung entheilt [...] forteilt (Lavater *aussichten* 1, 140) [1773] (DW 5.463)

hätte *nie kein* geiler gegenstand euren augen sich gezeichnet (Zimmermann, *lansambert* 2, 271) (DW 5.463)

ruhmbezier, die *niemals keine* melancolie schwächte (2, 217) (DW 5.463)

dieser name Ludwig Graf Dona werde *nimmer von keinem* tapfern Preussen vergessen (E. M. Arndt, *wanderungen* [1858] 146) (DW 5.463)

hab ich doch *nirgend keine* hilfe { ... } (Hiob 6, 13) DW (5.464vv)

alles ist Partei und *nirgends kein* Richter (Wall. Tod III, 15) DW (5.464vv)

nirgends kein Ausweg, *nirgends kein* Strahl des Lichts (Griesche, *Junfrauen* 16) DW (5.464vv)

hab ich doch *niurgend keine* Hülfe (Lu, Hiob 6, 13) DW (7.724)

nicht als laatste lid

ist *kein* Artzt *nicht* da Lu., Jer. 8,22 (Paul 1920: 334v)

Dem sonst *kein* Licht *nicht* gleicht P. Gerhard (Paul 1920: 334v)

Keine Neigung *nicht* Kl. M. 16,277 (Paul 1920: 334v)

keine bessern wissen Sie *nicht*? 5,240,34 (Paul 1920: 334v)
kein Wunder ist es *nicht* ib. 316,5 (Paul 1920: 334v)
kein Ungeheuer muss es uns deswegen *nicht* vorstellen 6, 145, 6 (Paul 1920: 334v)
kein Tragisches (Theater) gewiss *nicht* 10, 124, 6 (Paul 1920: 334v)
 ich sehe *keine* Dame *nicht* Wi. 4,206 (Paul 1920: 334v)
 für euch singt *keine* Muse *nicht* id. Am¹, 1,8 (Paul 1920: 334v)
 das Gleichniss ... ist *keines* der edelsten *nicht* ib. 2,109 (Paul 1920: 334v)
 die Regung ... bildet *kein* blosser Fleiss *nicht* Heinae 4, 203 (Paul 1920: 334v)
kein Geld krieg ich doch *nicht* von ihm Goe. 51, 6, 10 (Paul 1920: 334v)
Keine Nüsse in den grünen Schaalen sind *nicht* mehr zu haben Goe. Br.13, 278, 7 (Paul 1920: 334v)
Keinen eigentlichen Stillstand an Faust habe ich noch *nicht* gemacht ib. 15, 200, 22 (Paul 1920: 334v)
keine Sorge brauchst Du *nicht* für mich zu haben ib. 20, 328, 27 (Paul 1920: 334v)
 können *keiner* Meze *nicht* schweigen Schi. 3, 90, 1 (Paul 1920: 334v)
keine Frage hatte sie sich noch *nicht* erlaubt, Musäus, Volksm. I, 103 (Paul 1920: 334v)
 wie kommt es, dass *nicht* der Strom der Geister ... diese Eindrücke *nicht* bald ausgelöscht hat Schi 1, 85, 4
 wem *niemand* *nicht* gefällt Logan (Paul 1920: 334)
 wie er spricht, spricht Dir *niemand* *nicht* Le. 1, 76 (Paul 1920: 334)
 seit der Zeit will *niemand* *nicht* davon wissen Goe. 13, 34, 8 (Paul 1920: 334)
 das dispotiert ihm *niemand* *nicht* Sch. Wa. 11 (Paul 1920: 334)
 swelch hERRe *nieman* *nicht* versaget ('niemand etwas abschlägt') Wa 80, 11 (Paul e.a. 1989: 400)
 daz iu *nieman* *niht* entuot (da ev *niement* *nicht* tut D) AH 1331 (Paul e.a. 1989: 400)
nichts gutes war es freilich *nicht* Le. 1, 303, 12 (Paul 1920: 334)
 und ihm auch *niemans* *nicht* that (*Eulensp.* 10) DW (7.723v)
nichts kostbarers wüßte ich in der that *nicht* Lessing 2, 446 DW (17.708)

das einen weisen menschen *nichts* von Übung der weisheit abzuwenden *nicht* vermag. Butsches *lanzl.* 243 DW (17.708)

meiner Strenghheit hat mich zuweilen gerewet, meiner Gütigkeit aber *nienicht* Zinkgref (Paul 1920: 335)

Aber nun sang sie (die Nachtigall) auch ... wie sie *nie nicht* geflötet Kl. (Paul 1920: 335)

Sie (die Poesie) greifet *niemals nicht* in eines Richters Heil Günther (Paul 1920: 335)

dass man *niemals* an den Höhen selbst *nicht* weiss was Rechtens ist Rabener, Sat., 139 (Paul 1920: 335)

wie dasz er *nyndert* auch *nicht* predige (Melanchthon 1,533) DW (7.708)

nindert zu wanken *nicht* (Melissus ps. H43)³ DW (7.708)

eß sol kein fleischhäckel *keinen* nieren *nicht* machen Meraner stadrecht. Haupt 6, 417 DW (5.461)

das got *kein* guttat laszet unbelonet *nicht* Haupt. 9, 102 DW (5.461)

freud, wollust die *kein* end nem *nicht* id. 14,2 DW (5.461)

ist mir in keinem jare *kein* nacht *nicht* worden so lang *Ambr. ib.* 41, 28 DW (5.461)

es macht *kein* wolf *kein* lemblin *nicht* Brandt 49, 20 DW (5.461)

***nichts* enz. als laatste lid**

nichts Gutes haben Sie in unserm Hause *nichts* gestiftet Hermes, Soph. R. 2, 456 (Paul 1920: 334)

seid *niemand nichts* schuldig Lu., ROEM. 13, 8 (Paul 1924: 335)

wenn *niemand nichts* schreiben wollte Rabener, Sat. 1, 65 (Paul 1924: 335)

Bei den jetzigen Einrichtung gewinnt *niemand nichts* Goe. 12, 374, 15 (Paul 1924: 335)

So soll mir *Niemand nichts* dagegen sagen Goe., Br, 21, 106, 8 (Paul 1924: 335)

niemand nichts zu sagen haben Gemmingen, Hausv. 7 (Paul 1924: 335)

so kann auch *niemand nichts* gegen meinen Aufenthalt in R. haben (Schi. Br. 2, 418) (Paul 1924: 335)

wer klug ist, sol von *niemanden nichts* böses reden (*pers. baumg.* 7, 10) DW (7.723v)

sie thun *keinem menschen nichts* (Schuppius 152) DW (7.723v)
 und thut unterdessen *keiner nichts*, was er thun soll (Lichtwer. 5, 155) DW (7.723v)
 ich sollte schweigen und *niemand nichts* davon reden (Goethe 35, 7) DW (7.723v)
 hier sei für *niemanden nichts* gethan [...] (Goethe 33, 25) DW (7.723v)
 jetzt thut er *niemand nichts* (GOETHE 16, 137) DW (7.723v)
 will *niemand nichts* von ihm gesehen haben (Wiel. 19. 177) (Behaghel 1924: 82)
 davon er *nie nichts* gesehen noch empfunden hat (Luther 4,65^a DW (7.723v)
 das *kein knabe nymer nichts* lerne (an die radherrn B1^a DW (7.723v)
 der ihme [...] *niemal nichts* leids gethan (*Sump.* 2, 292, 26) DW (7.723v)
 weil ihnen die patres *nie nichts* zu leide thaten (*Siegwart* 1, 34) DW (7.723v)
 meine Gesundheit war *nie* durch *nichts* erschüttert (J. v. Müller 29, 256) DW (7.723v)
 da er mir von seinem Zustand *niemals nichts* verschwiegen hat (Schi. 1, 110,5) DW (7.723v)
 mein hertz [...] fand *nirgends nichts* (Klinger, Theater 4, 272) DW (7.724)
 dasz schon alles aufgezehrt und *nirgends nicht mehr* ze haben sei (GOETHE 31, 65) DW (7.724)

***nimmer* enz. als laatste lid**

daß ih ne mac noh ne wil *necheinemo* dumben *nIMER* vor gelesen noh gesagen .. Haupt 8,274 DW (5.461)

Keiner ‘niemand’ staat hier natuurlijk niet bij.